

T.C.
ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

HELLENİSTİK VE ROMA DÖNEMİ DOĞU KARADENİZ BÖLGESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Harun TURAK

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Salih KAYMAKÇI

Erzincan/2019

TEZ BİLDİRİMİ

TEZ BİLDİRİMİ

“Hellenistik ve Roma Dönemi Doğu Karadeniz Bölgesi” isimli “**Yüksek Lisans**” tezim tarafımda intihal programı ile incelenmiştir. Buna göre tezimde bilimsel etik ihlali ve intihal olarak nitelendirilebilecek herhangi bir durum olmadığını taahhüt ederim.

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir biçimde elde edildiğini; aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi beyan ederim.

Harun TURAK



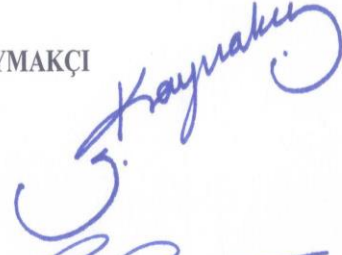
TEZ KABUL TUTANAĞI

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Harun TURAK'a ait Hellenistik ve Roma Dönemi Doğu Karadeniz Bölgesi adlı çalışma, jürimiz tarafından Tarih Anabilim Dalının Tarih Bilim Dalında **Yüksek Lisans Tezi** olarak kabul edilmiştir.

Danışman / Jüri: Dr. Öğr. Üyesi Salih KAYMAKÇI



Jüri: Dr. Öğr. Üyesi Kemal TAŞÇI



Jüri : Dr. Öğr. Üyesi İsmail BAYTAK



HELLENİSTİK VE ROMA DÖNEMİ DOĞU KARADENİZ BÖLGESİ

Harun TURAK

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

Tez Araştırması, Kasım 2018

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Salih KAYMAKÇI

ÖZET

Araştırmamızda Doğu Karadeniz çevresinin Tarih Öncesi ve Tarihi Çağları ile ilgili bilgi verilmesi amaçlanmıştır.

Bu araştırma, giriş bölümü hariç olmak üzere sekiz bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, Doğu Karadeniz coğrafyası hakkında bilgi verilmektedir. İkinci bölümde ise, Doğu Karadeniz'in Tarih Öncesi Çağlarından bahsedilmektedir. Üçüncü, dördüncü ve beşinci bölümde, Tarih Çağlar'dan sonra Doğu Karadeniz'de yaşayan halklardan bahsedilmektedir. Altıncı bölümde ise, Kolonizasyon dönemini ile ilgili bilgiler içermektedir. Yedinci bölümde ise, Doğu Karadeniz'de Hellenistik Dönem ile ilgili bilgiler yer almaktadır. Sekiz bölümde ise, Hellenistik ve Roma Döneminde Doğu Karadeniz'deki arkeolojik araştırmaları ile ilgili bilgiler yer almaktadır.

Araştırmamızda Doğu Karadeniz Bölgesi'nin Tarih Öncesi Çağlar'ından itibaren Roma Dönemi'nin sonuna kadar olan kısım ile ilgili bilgi verilmektedir. Sonuç olarak tüm bölümlerde Eskiçağ'da Doğu Karadeniz Bölgesi ile ilgili bilgi verilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Doğu Karadeniz, Hellen, Hellenistik, Roma, Giresun

**EASTERN BLACKSEA REGION IN THE HELLENISTIC AND ROMAN
PERIOD**

Harun TURAK

Erzincan Binali Yıldırım University, Graduate School of Social Sciences

Department of History

Master's Thesis, May 2019

Supervisor: Assist. Prof. Dr. Salih KAYMAKÇI

ABSTRACT

In this study it was aimed to give information about Pre-Historic and Ancient ages of Eastern Blacksea neighborhood.

This thesis consists of eight chapters except for the introduction. In the first chapter some information about the Eastern Blacksea geography was given. In the second chapter the Pre-Historic Ages of Blacksea was mentioned. In the third, fourth and fifth chapters folks living in the Eastern Blacksea after the Ancient Ages were mentioned. Information about the Period of Colonization was given in the sixth chapter. In the seventh chapter there is information about the Hellenistic Period in the Eastern Blacksea. In the eighth chapter information regarding the archeological researches in the Eastern Blacksea during the Hellenistic and Roman period was given.

In the thesis information about the Eastern Blacksea Region between the periods of Pre-Historic Ages till to the end of Roman Period was given. To conclude, it was aimed to present information regarding the Eastern Blacksea Region in Ancient Period in all sections.

Key Words: Hellenistic, Eastern Blacksea, Helen, Roman, Giresun

ÖN SÖZ

Doğu Karadeniz Bölgesi'nin eskiçağı ile ilgili fazla bilgiye sahip değiliz. Bölgede eskiçağ dönemiyle ilgili yeteri kadar bir arkeolojik çalışmalar yapılmamıştır. Tüm bu sebeplere rağmen elimizde geldiği kadar bütün kaynaklara ulaşmaya çalışarak ve Hellenistik ve Roma Dönemi Doğu Karadeniz Bölgesi ile ilgili önemli sonuçlara ulaştık.

Bu çalışmada Doğu Karadeniz Bölgesi'nin coğrafyası, iklimi ve bitki örtüsü, jeomorfolojik yapısı, yollar hakkında genel bilgiler verilmiştir. Ayrıca Paleolitik, Mezolitik, Neolitik, Kalkolitik ve Tunç çağlarıyla ilgili bilgiler de verilmiştir. Bu bölgede hüküm süren ve yakın çevredeki bazı topluluklardan bahsetmeye çalıştık. Bu topluluklardan hem Ksenophon hem de diğer kaynakların verdikleri bilgilere göre; bölgede Makronlar, Kolkhlar, Driller, Mossynoikler, Khalbyler, Tibarenler, Helenler gibi topluluklar yaşamaktaydılar. Bu kadar yoğun bir yaşam bölgesi olmasına rağmen eski zamanlardan günümüze hiçbir eser kalmaması oldukça ilginçtir. Ama Doğu Karadeniz Bölgesi'nin dağlık bir yapıya sahip olması, toprakların yılın hemen dört mevsimi, bitki örtüsü ile kaplı olması ve kalıcı konutların muhtemelen ahşaptan yapılması ve bunun günümüz şartlarında çok kısa ömürlü olmaları bunun en önemli sebepleridir.

Kolonizasyon döneminde Doğu Karadeniz Bölgesinde ilgili bazı bilgiler vermeye çalıştık. Kolonizasyon nedenlerinden, özelliklerinden, nasıl kurulur gibi konularada bilgiler ulaşmaya çalıştık. Ayrıca Doğu Karadeniz Med ve Pers hâkimiyetinden de kısaca bahsedilmiştir.

Bu çalışmamızda sırasıyla Büyük İskender'den ve daha sonra Diadokhoslar yönetimindeki Anadolu bahsetmeye çalıştık. Büyük İskender'in ölümünden sonra, Anadolu'da büyük bir devletin oluşumunu engeleyen Roma, bu bölgenin tek hâkimi olmaya çalışmıştır. Fakat Roma'nın en tehlikeli ve güçlü düşmanlarından biri olan Pontos Kralı Mithradates VI Eupator, Romanın Doğu Akdeniz hâkimiyetine karşı mücadele etmiş ayrıca Anadolu, Hellas'ta yaşayan halkların kurtarıcı sıfatıyla aynen ikinci bir İskender gibi ortaya atılarak, Roma'yı güç durumlara düşürmüştür. Mithradates VI'nın ölümüyle birlikte, Hellenistik dünyanın son büyük ve tam bağımsız hükümdarı tarih sahnesinde çekilmiş, Romalılar rahat bir nefes almış ve

parçalanmak üzere olan doğu devletlerini bir araya getirme fikrîde son bulmuştur. Bu bölgede yapılan Yüzey araştırmaları ve arkeolojik kazıların sayısının artması gerektiği düşüncesindeyiz. Antik Çağ yazarları ve eserleri dağmık bir halde olduğu için bu alanda ilgili yeteri kadar bilgiye sahip değiliz.

Tez çalışmamı belirleyen ve çalışmam boyunca her türlü desteği sağlayan hocam Dr. Öğr. Üyesi Salih KAYMAKÇI'ya sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Bu araştırmamda her türlü konuda yardımlarını esirgemeyen Dr. Öğr. Üyesi Kemal TAŞCI hocama teşekkürlerimi sunarım.

Tez araştırmam boyunca her konuda danıştığım ve yardımlarını gördüğüm Arş. Gör. Fatih ÇİÇEK hocama teşekkürlerimi sunarım. Tezimin inceleyen ve gereken düzeltmelerde bana yardımcı olan Dr. Öğr. Üyesi İsmail BAYTAK hocama teşekkürlerimi sunarım.

Bu çalışmam sırasında bana yardımcı olan Beyazıt Devlet Kütüphanesi görevlilerine ve İstanbul Merkez Kütüphanesi görevlilerine, İstanbul Alman Konsoloslđu Kütüphanesi'nde görevli olan Serkan DEMİR ve ayrıca diğer kütüphane görevlilerine ve Müze çalışanlarına teşekkür ederim.

Tezin hazırlanma sürecinde hep yanımda olan, maddi ve manevi destek veren annem Cevahir TURAK'a ve diğer tüm aile fertlerime, ayrıca bana destek olan Melek AY ve tüm arkadaşlarıma teşekkürü bir borç bilirim.

Harun TURAK
ERZİNCAN 2019

İÇİNDEKİLER

TEZ BİLDİRİMİ.....	I
TEZ KABUL TUTANAĞI.....	II
ÖZET	III
ABSTRACT.....	IV
ÖN SÖZ	V
İÇİNDEKİLER	VII
KISALTMALAR.....	XI
HARİTA LİSTESİ.....	XII
RESİM LİSTESİ.....	XIV
TABLolar	XXI
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	2
1.DOĞU KARADENİZ BÖLGESİNİN COĞRAFYASI (GİRESUN, ORDU, TRABZON)	2
1.1 Doğu Karadeniz Bölgesi'nin Konumu.....	2
1.2 Jeomorfolojik Yapısı.....	4
1.3 İklim ve Bitki Örtüsü	6
1.4 Hidrografiya Özellikleri	7
1.5 Madenler	8
1.6 Yollar.....	8
İKİNCİ BÖLÜM.....	12
2. TARİH ÖNCESİ ÇAĞLARDA DOĞU KARADENİZ.....	12
2.1 Paleolitik Çağ (İÖ600.000-15.000).....	12
2.2 Mezolitik Çağ (İÖ15.000-8.000).....	14
2.3 Neolitik Çağ (İÖ8.000-5000)	15
2.4 Kalkolitik Çağ (İÖ5.000-3.000).....	17
2.5 Tunç Çağları.....	19
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	21
3.1 DOĞU KARADENİZ TARİHİ HAKKINDAKİ TEORİLER.....	21

3.2 TARİHİ ÇAĞLARDA DOĞU KARADENİZ.....	24
3.2.1 Hayaşa- Azzi Krallığı.....	24
3.2.2 Hitit-Hayaşa İlişkisi	26
3.2.2.1 Karanni Dönemi Hayaşa-Hitit İlişkisi	27
3.2.2.2 Mariyaş Dönemi	28
3.2.2.3 Hukkanaş Dönemi ve Hukkanaş Anlaşması.....	29
3.2.2.4 Anniyaş Dönemi	30
3.2.3 Kaşkalar.....	31
3.2.4 Doğu Karadeniz’de Kimmerler	33
3.2.5 Diauehi Krallığı.....	37
3.3 İÖ BİRİNCİ BİNYILDA DOĞU KARADENİZ YAŞAYAN HALKLAR	39
3.3.1 Makronlar	40
3.3.2 Kolkhlar.....	41
3.3.3 Driller	42
3.3.4 Mossynoikoslar	43
3.3.5 Khalybler.....	44
3.3.6 Tibarenler	45
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	47
4. KOLONİZASYON DÖNEMİNDE DOĞU KARADENİZ.....	47
4.1 Kolonizasyon Nasıl Kurulur, Nedenleri, Özellikleri.....	47
4.2 Doğu Karadeniz’de Med ve Pers Egemenliği	51
BEŞİNCİ BÖLÜM	53
5. DOĞU KARADENİZ’DE HELLENİSTİK- ROMA EGEMENLİĞİ.....	53
5.1 Büyük İskender	54
5.2 Diadokhoslar Yönetiminde Anadolu.....	54
5.3 Pontos Krallığı	56
5.3.1 VI. Mithradates	60
5.3.2 Birinci Mithradates- Roma Savaşı (İÖ 89-İÖ85)	65
5.3.3 İkinci Mithradates-Roma Savaşı (İÖ 83- İÖ 81).....	75
5.3.4 Üçüncü Mithradates- Roma Savaşı (İÖ74-İÖ63).....	77
ALTINCI BÖLÜM	92

6. HELLENİSTİK VE ROMA DÖNEMİNDE DOĞU KARADENİZ'DEKİ ARKEOLOJİK ARAŞTIRMALAR	92
6.1 Giresun İlindeki Arkeolojik Araştırmalar	92
6.1.1 Giresun Adası	92
6.1.2 Giresun Arkeolojik Yüzey Araştırması-Hellenistik Roma Yerleşmeleri ..	94
6.1.2.1 Tirebolu (Tripolis) Kalesi	94
6.1.2.2 Şebinkarahisar Kalesi	94
6.1.2.3 Kaledere Kalesi Yerleşimi	95
6.1.2.4 Susuz Mevkii (Taşdemir Mahallesi).....	95
6.1.2.5 Karadikmen Kale Yerleşimi	95
6.1.2.6 Hacıahmetoğlu Kalesi-Avarak Kalesi	96
6.1.2.7 Kalesivrisi (Köroğlu) Kalesi Yerleşimi	96
6.1.2.8 Usluca Kale Yerleşmesi.....	96
6.1.2.9 Sarıtaş Yerleşmesi.....	97
6.1.2.10 Kayabaşı Yerleşimi.....	97
6.1.2.11 Diler Köyü	97
6.1.2.12 Gevezeli Mevkii.....	97
6.1.2.13 Almoğun Yerleşmesi	98
6.1.2.14 Fındıklıbel Höyük	98
6.1.2.15 Han Tepesi Höyük	98
6.1.2.16 Gavur Kalesi yerleşimi	98
6.2 Ordu İlin'deki Araştırmalar.....	99
6.2.1 Kurul Kalesi.....	99
6.2.2 Kırantarla Tümülüsü	101
7. SONUÇ.....	102
8. KAYNAKÇA.....	105
8.1 Antik Kaynaklar	105
8.2 Modern Kaynaklar	106
9. EKLER.....	119
9.1 Haritalar.....	119
9.2 Resimler	131

9.3 Tablolar 162



KISALTMALAR

AnAr	Anadolu Araştırmaları, İstanbul
AÜDTCF	Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, Ankara
AÜY	Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum
BELLE TEN	Türk Tarihi Kurumu, Ankara
DTCFD	Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Dergisi, Ankara
JHS	Journal of Hellenic Studies
KST	Kazı Sonuçları Toplantısı, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler, Ankara
OLBA	Mersin Üniversitesi Kilikya Arkeolojisini Araştırma Merkezi, Mersin
RSSS	Researcher Social Science Studies
TAD	Türk Arkeoloji Dergisi, Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara
TTK	Türk Tarih Kurumu, Ankara
TTKong	Türk Tarih Kongresi Raporları, Ankara

HARİTA LİSTESİ

		Sayfa No
Harita 1:	İÖ II.Bin yılda Anadolu'nun Politik Yapısı (Kaymakçı 2013)	119
Harita 2:	Mithradates VI. Eupator Döneminde Pontos Devleti (Kaymakçı 20013)	120
Harita 3:	Roma Dönemi Pontos Bölgesi (Kaymakçı 2013)	121
Harita 4:	Güney Doğu Karadeniz (Arslan 2005)	122
Harita 5:	Urartu Krallığı'nın Batı ve Kuzeybatı kesimleri (Pınarcık)	123
Harita 6:	Arkeoloji kültürlerin yayılımı (Novruzlu 2016)	123
Harita 7:	Anadolu coğrafyasına genel bakış (Mayor 2013)	124
Harita 8:	Birinci Mithradates Savaşı: Anadolu, Ege Denizi ve Yunanistan seferleri (Mayor 2013)	124
Harita 9:	Karadeniz Sahilleri (Bijişkan 1969)	125
Harita 10:	Güney Karadeniz'de Yer Alan Antik Bölgeler (Işık 2001)	125
Harita 11:	Pontos Eukseinos Kıyılarında Kurulan Grek	126

	Koloni Şehirleri (Emir 2008)	
Harita 12:	İlkçağlarda Bölgede Yaşayan Topluluklar (Emir 2008)	127
Harita 13:	Onbinler'in Trabzon'a Gelirken İzledikleri Yol (Bilgin 2.000)	127
Harita 14:	Ticaret Yolları (Emir 2008)	128
Harita 15:	Diauehi Krallığı (Emir 2008)	129
Harita 16:	Doğu Karadeniz'de Maden Kaynakları (Emir 2008)	129
Harita 17:	Anadoluda Kurulan Hellenistik Krallıklar (İsmail Baytak)	130

RESİM LİSTESİ

		Sayfa No
Resim 1:	Madur Tepesi(Bilgin 2.000)	131
Resim 2:	Denizi Gördükleri Yer (Bilgin 2.000)	132
Resim 3:	Klazomenai (Glazomen) Lahdinde Kimmer Betimlemesi (Arslan 2005)	133
Resim 4:	Hellenistik ve roma dönemi eserleri (flickr.com)	133
Resim 5:	Hellenistik İskender büstü. İskender'in İÖ323'teki ölümünden Mithradates dönemine kadar benzer birçok kopya ve sikke portresi üretilmiştir. (Sağda) Makedonia'dan Mithradates'in egemenliği sırasında, İÖ 90-75 arasında basılmış bir gümüş tetradrahmi üzerinde yele saçlı İskender portresi. Yandaki resim'deki aynı döneme tarihlenen ve Mithradates'e ait olduğu öne sürülen tunç heykelle büyük benzerliğine dikkat ediniz. (Mayor 2013)	134
Resim 6:	Mithradates sülalesi krallarının Amasya'daki kaya mezarları. (Üstte) 1 ve il. Mithradates ile	135

	Ariobarzanes'in mezarları; (altta) III. Mithradates ve I. Pharnakes'in mezarları. V. Mithradates (Euergetes) ve VI. Mithradates (Eupator) de buradagömüldü. Pers üslubundaki mezarlara yüksek merdivenler veya kaya merdivenleriyle akropolisteki tahkimatlardan ulaşıyordu. (Mayor 2013)	
Resim 7:	Büyük Mithradates, gümüş tetradrahmi, İÖ 86-85, (Mayor 2013)	136
Resim 8:	Pompeius (Arslan 2005)	136
Resim 9:	Lucius Comelius Sulla, Roma Dönemi büstü. (Mayor 2013)	137
Resim 10:	Tırpanlı savaş arabası saldırısı (Mayor 2013)	137
Resim 11:	Giresun (Peşken 2012)	138
Resim 12:	Aquillius'un ölüm sahnesi (Mayor 2013)	138
Resim 13:	Rodos Kuşatması (Mayor 2013)	139
Resim 14:	Aslan postu başlığıyla Büyük Mithradates (sağda) ve tiarasıyla Tigranes (solda) ittifaklarını Tigranes'in Armenia'daki başkenti Artaksata'da mühürlüyor.	139

	(Mayor 2013)	
Resim 15:	Kalenin içinde tasvir edilen Mithradates'in hayatından çeşitli manzaralar, annesiyle kardeşini zehirlemesiyle başlıyor (üste solda). Mithradates kuşatma altında (üste ortada). Ölümü (üste sağda). Hayatı, Pharnakes'in isyanıyla (ön planda) son buluyor. (Mayor 2013)	140
Resim 16:	(Üstte) Mithradates bir mahkûm üzerinde zehir deniyor. Doktorlar Papias ve Krateuas (sağda) düğünçiçeği (Aconitum apellus), zencefil (Zingiber officinale) ve yılan otunu (Gentianalutea) gösteriyor. (Altta) Mithradates ve Hypsikratea at üzerinde savaşa gidiyor.(Mayor 2013)	141
Resim 17:	Plamar bağlama Kalkası ve Halat toplama çukurları (Doksanaltı Ertekin M, Aslan Erdoğan, Mimirolu İ. Mete, 2010, "Giresun İli ve Giresun Adası Arkeolojik Yüzey Araştırmaları 2009", Araştırma Sonuçları Toplantısı 2010, İstanbul Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, s. 143-162, s.160)	142

Resim 18:	Plamar bağlama babası(Doksanaltı Ertekin M, Aslan Erdoğan, Mimirolu İ. Mete, 2010, "Giresun İli ve Giresun Adası Arkeolojik Yüzey Araştırmaları 2009", Araştırma Sonuçları Toplantısı 2010, İstanbul Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, s. 143-162, s.159)	142
Resim 19:	Katholikon Kilisesi Planı (Doksanaltı, Ekici, 2017)	143
Resim 20:	Attik Siyah Glazürlü (Doksanaltı, Ekici, 2017)	143
Resim 21:	Attik Siyah Glazürlü (Doksanaltı, Ekici, 2017)	144
Resim 22:	Kurul Kalesi görünümü (Şenyurt, Kurul Kalesi (Ordu) VI. Mithradates Dönemi Yerleşimi Üzerine Ön Değerlendirmeler, 2016)	144
Resim 23:	Giriş Kapısı (Şenyurt, Kurul Kalesi (Ordu) VI. Mithradates Dönemi Yerleşimi Üzerine Ön Değerlendirmeler, 2016)	145
Resim 24:	Kıranarla Tümölüsü (Özsait, 2003 Yılı Amasya, Samsun ve Ordu İlleri Yüzey Araştırmaları, 2004)	145
Resim 25:	VI. Mithradates Dönemi	146

	Sikkeler (Şenyurt, Kurul Kalesi (Ordu) VI. Mithradates Dönemi Yerleşimi Üzerine Ön Değerlendirmeler, 2016)	
Resim 26:	Giresun Adası (Dr. Öğr. Salih Kaymakçı Arşivi)	147
Resim 27:	Şebinkarahisar Kalesi (Dr. Öğr. Salih Kaymakçı Arşivi)	147
Resim 28:	Şebinkarahisar Kalesi (Dr. Öğr. Salih Kaymakçı Arşivi)	148
Resim 29:	Almoğun Mevkii (Dr. Öğr. Salih Kaymakçı Arşivi)	148
Resim 30:	Almoğun Mevkii de Hellenistik Döneme ait seramikler (Dr. Öğr. Salih Kaymakçı Arşivi)	149
Resim 31:	Hacıahmetoğlu Kalesi-Avarak Kalesi (Dr. Öğr. Salih Kaymakçı Arşivi)	149
Resim 32:	Hacıahmetoğlu Kalesi-Avarak Kalesi'nde Hellenistik Döneme ait Seramikler (Dr. Öğr. Salih Kaymakçı Arşivi)	150
Resim 33:	Diler Köyü Yazıtları (Dr. Öğr. Salih Kaymakçı Arşivi)	150

Resim 34:	Diler Köyü Yazıtları (Dr. Öğr. Salih Kaymakçı Arşivi)	151
Resim 35:	Fındıklıbel Höyük (Dr. Öğr. Salih Kaymakçı Arşivi)	152
Resim 36:	Gevezeli Mevkii-Boyluca (Dr. Öğr. Salih Kaymakçı Arşivi)	152
Resim 37:	Kaledere Kalesi (Dr. Öğr. Salih Kaymakçı Arşivi)	153
Resim 38:	Kaledere Kalesi girişi (Dr. Öğr. Salih Kaymakçı Arşivi)	153
Resim 39:	Kaledere Kalesi tünel'e girişi (Dr. Öğr. Salih Kaymakçı Arşivi)	154
Resim 40:	Kaledere Kalesi yerleşiminde bulunan seramikler (Dr. Öğr. Salih Kaymakçı Arşivi)	154
Resim 41:	Karadikmen Kale yerleşimi (Dr. Öğr. Salih Kaymakçı Arşivi)	155
Resim 42:	Kayabaşı Yerleşimi (Dr. Öğr. Salih Kaymakçı Arşivi)	155
Resim 43:	Kalesivirsi Koroğlu Kalesi Yerleşimi (Dr. Öğr. Salih Kaymakçı Arşivi)	156

Resim 44:	Gavur Kalesi Yerleşmesi (Dr. Öğr. Salih Kaymakçı Arşivi)	157
Resim 45:	Gavur Kalesi Yerleşmesi'nde buluntular (Dr. Öğr. Salih Kaymakçı Arşivi)	158
Resim 46:	Gavur Kalesi Yerleşmesi'nde buluntular (Dr. Öğr. Salih Kaymakçı Arşivi)	159
Resim 47:	Han Tepesi Höyük (Dr. Öğr. Salih Kaymakçı Arşivi)	159
Resim 48:	Han Tepesi Höyük Keramik Örnekleri (Dr. Öğr. Salih Kaymakçı Arşivi)	160
Resim 49:	Sarıtaş Yerleşimi (Dr. Öğr. Salih Kaymakçı Arşivi)	160
Resim 50:	Sarıtaş Yerleşimi Seramik Örnekleri (Dr. Öğr. Salih Kaymakçı Arşivi)	161
Resim 51:	Usluca Kalesi Yerleşimi (Dr. Öğr. Salih Kaymakçı Arşivi)	161
Resim 52:	Usluca Kalesi Yerleşimi Keramik Örnekleri (Dr. Öğr. Salih Kaymakçı Arşivi)	162

TABLolar

		Sayfa No
Tablo 1:	Pontos Krallığı (Arslan 2007)	163
Tablo 2:	Karadeniz Bölgesinin sıcaklık ve yağış rejimi (Slideplayer.biz.tr 08.10.2018)	164
Tablo 3:	Trabzon'un aylara göre yağış rejimi (climate-data.org 08.10.2018)	165
Tablo 4:	Trabzon'un aylara göre sıcaklık değeri (climate-data.org 08.10.2018)	165
Tablo 5:	Giresun'un aylara göre yağış rejimi (climate-data.org 08.10.2018)	166
Tablo 6:	Giresun'un aylara göre sıcaklık değeri (climate-data.org 08.10.2018)	166

GİRİŞ

Yazı öncesi dönem ve yazı sonrası dönem olarak incelenmektedir. Yazılı tarih İÖ 3.500 yılında yazının bulunmasıyla başlamıştır. Yazının bulunmasıyla birlikte bu dönemde yaşanan tarihi olayları anlamamız kolaylaşmıştır. Prehistorik dönemle ilgili bilgilere ulaşmak daha zordur. Tarih öncesi çağlarda egzotik eşya ve alet yapımında kullanılan obsidyen, aynı zamanda izi en kolay takip edilen mallar arasındadır. Prehistorik dönemde sonra İnsanlık tarihi yazıyla hızlı bir gelişme kazanmış olmakla beraber uzun bir dönem başlamıştır.

Doğu Karadeniz Bölgesi engebeli bir araziye sahip olup, Türkiye'nin en engebeli bölgelerinde biridir. Doğu Karadeniz coğrafyası her mevsim yağış almaktadır. Doğu Karadeniz Bölgesi hem dağlık olması hem de gür bitki örtüsüne sahip olması nedeniyle kazı çalışmasının yapılmasını zorlaştırmıştır. Eskiçağ da Doğu Karadeniz coğrafyası hakkında yeteri kadar veriye sahip değiliz. Bu dönemle ilgili antik yazarların verdiği bilgiler sayesinde bu coğrafya hakkında bazı bilgilere ulaşılabilmektedir..

Günümüzde veya eskiçağda yerleşim yerlerinin belirlenmesinde önemli unsurlar vardır. En önemli olanları su, toprak, coğrafi konum, tarihi doğal yollar ve maden yatakları gelmektedir. Özellikle su, toplumların yaşamında en önemli unsurdur.

Doğu Karadeniz önemli limanlara ve akarsu ağlarına sahip olması yanında Orta Karadeniz ile Kafkasya Bölgesi arasında bir köprü görevi üstlenmiştir. Bu bölge en erken dönemlerden itibaren geçiş noktası durumunda olup çevre kültürler ile bağlantılıdır. Bu çalışmamızda bölgenin coğrafi konumu ilgili bilgi vermeye başlayıp, tarihi coğrafyası, jeopolitik konumu, bölgede yaşayan halklarda, antik kaynaklarda bazı değerlendirmeler yapıp Hellenistik ve Roma Dönemi Doğu Karadeniz Bölgesi ile ilgili bilgi vermeye çalışacağız.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.DOĞU KARADENİZ BÖLGESİNİN COĞRAFYASI (GİRESUN, ORDU, TRABZON)

1.1 Doğu Karadeniz Bölgesi'nin Konumu

Karadeniz'e eskiçağlardan beri "Pontus"¹ adı verilmiştir. Bununla beraber πόντος teriminin Hellen kökenli bir kelime olmadığı anlaşılmıştır. Bu kelime Pont ve ya bent kelimelerin kökünde türetildiği olasıdır. Karadeniz bölgesinde yaşayan Thrakia ve ya Armenia dillerinden Hellence'ye aktarıldığı düşünülmektedir. Yol ve ya geçiş yeri anlamında kullanıldığı ve bununla birlikte Latince'deki Pons (köprü) ile aynı kökten geldiğinden kelimenin tam manasının, deniz üzerindeki yol, deniz yolu olup, zamanla deniz anlamını kazandığını sanılmaktadır.²

Diodoros'a göre, Pontus'un eskiden bir göl olduğu ileri sürmüştür. Kendisini besleyen ırmakların su seviyesinin yükselmesi ve buzulların erimesiyle birlikte bu gölün su seviyesinin artmasına neden olmuştur. Zamanla etrafındaki yerleşim yerleri su altında kalmasına neden olmuştur. Bu göl Avrupa ve Asya arasında uzayarak bir denize dönüşmüştür. Ardından Bosporos (İstanbul Boğazı) daha sonra ise Hellespontos (Çanakkale Boğazı) kanal açarak, Aigaion Pelagos'la (Ege Denizi) birleşmiştir.³ Bütün bu olaylar Akdeniz debisinin yükselmesine neden olmuştur. Deniz seviyesinin yükselmesi ile birlikte etrafındaki alanların su altında kalmasına sebep olmuştur. Diodoros'a göre, Samothrake (Semadirek) Adası'ndaki denizcilerin balık tutmak için attıkları ağlara, deniz altında kalan uygarlıklara ait kültür varlıkları ağlarına takılmaktadır.⁴

¹ "Pontus (πόντος) kelimesi ilk olarak Homeros'ta karşımıza çıktığını görmekteyiz. Homeros Pontus kelimesini hem kendi başına deniz anlamında kullandığı gibi, hem de büyük ve geniş deniz anlamında kullanmıştır." Murat Arslan, "Pontos'tan Karadeniz'e: Bir Adlandırılmanın Ardındaki Ön Yargılar, Varsayımlar ve Gerçekler", *OLBA XI Yayınları*, 2006, s. 77.

² Arslan, "Pontos'tan Karadeniz'e", s. 78; Semih Yaşar Çizikçi, *Karadeniz Grek Kolonizasyonu*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun 2015, s. 3.

³ Çizikçi, *Karadeniz Grek Kolonizasyonu*, s. 4; Metin Tuncel, "Karadeniz Balkan ve Anadolu Yarımadalarıyla Kafkasya Arasında Uzanan İç Deniz", *DİA*, Cilt: 24, 2001, s. 385-386.

⁴ Arslan, "Pontos'tan Karadeniz'e", s. 76.

Deniz altındaki çökelti katmanların incelenmesinden sonra ilginç bulgulara rastlanmıştır. Karadeniz eskiden tatlı bir su gölü olduğu ve koşulların değişmesiyle bu gölde yaşayan canlıların aniden yok oluşuna gitmesine sebep olmuştur. Daha sonraki evrede ise, tuzlu su canlıları asırlar boyunca deniz altında katmanlar oluşturmuşlardır.⁵ Tatlı su canlıları ile tuzlu su canlıları arasındaki tabakanın ince olması sebebiyle bilim insanları bu değişikliğin çok kısa bir sürede gerçekleştiğini söylemektedirler. Karadenizin siyahlığı olarak bu gösterilmiştir.⁶ Karadeniz çok derin, geniş olması ve dalgalı olması sebebiyle antik dönemde birçok şeye konu olduğu için efsanevi bir hal almıştır. Herodotos eserinde Karadeniz'den bahsetmektedir.

“Dareios, Susa'dan çıktı, üzerinde köprüünün kurulmuş olduğu Bosporus'daki Kalkhedan'a geldi: oradan gemiye bindi, Kyaneia adalarında gitti, bu adalar, Yunanlılara göre, yüzer adalardı. Kutsal duvarlar arasında oturup Pontos Euxeinos'un doyulmaz güzelliklerini seyre konuldu. Denizler arasında en şaşırtıcı olanı budur: Uzunluğu on bir yüz stadion, en geniş olduğu yer üçbinyüz genişliğindedir ve Bosporus denilen bu kanal ki, köprü bunun üzerine kurulmuştur, yüz yirmi stadion boyunca uzanmaktadır”⁷

Tarih olayların yaşandığı ve toplumların devlet kurduğu coğrafi bir mekân vardır. Bu coğrafi mekânlar devletlerin kurulmasında ve güçlenmesinde büyük bir etkiye sahip olduğu gibi yıkılmasında büyük bir öneme sahiptir. Toplumların yaşadığı coğrafi bölge onları siyasi, sosyal, ekonomik ve dini yönde etkiler. Uygun bir iklime sahip, verimli topraklara sahip ve su kaynakları bakımından zengin bir alanda kurulan kavimlerde hızlı bir şekilde gelişme göstermiştir. Tarih ilminde, yer, zaman ve insan çok önemlidir. Bunlardan biri olmasa tarihi olaylar, ilmi olarak açıklanamaz.⁸

Coğrafi koşulların farklı olduğu bölgelerde yaşayan halklar birbirinden farklı yaşam tarzlarına sahip olurlar. Su kaynakları bakımından zengin olan bölgelerde yaşayan toplumlar tarım, hayvancılık, balıkçılık yapma şansları vardır. Ancak dağlık bir bölge ise veya su kaynakları bakımından fakir ise, bu bölgelerde yaşayan

⁵ Çizikci, *Karadeniz Grek Kolonizasyonu*, s. 4.

⁶ Charles King, *Karadeniz*, (çev. Zülal Kılıç), Kitap Yayınevi, İstanbul 2015, s. 36.

⁷ Herodotos, *Herodotos Tarihi*, IV, (çev. Müntekim Ökmen), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011, s. 85.

⁸ Ekrem Memiş, *Tarihi Coğrafyaya Giriş*, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya, 1990, s. 7.

insanların geçimlerini sağlamaları daha zordur. Eskiçağda bu durum kavimlerin kurulmasında, gelişmesinde aynı zamanda yıkılmasında büyük öneme sahiptir.

Anadolu coğrafyası, Asya ve Avrupa kıtasını birbirine bağlamakta ayrıca Karadeniz ve Akdeniz'i birbirine bağlaması bölgeyi eskiağdan beri önemli tutmuştur. Bu konumu nedeniyle sürekli olarak kavimlerin bu bölgeye gelmesine neden olmuştur.

İnsanlar bir yere göç ettikleri zaman öncelikle su kaynaklarına bakmışlardır. Aynı şekilde bir devlet kurdukları zamanda su kaynaklarına dikkat etmişlerdir. Örneğin, İÖ 2. bin yılda Anadolu'ya hâkim olan Hitit Devleti Kızılırmak ve Yeşilirmak'ın bulunduğu alana yerleşirken, Doğu Anadolu'ya hâkim olan Urartular da Van Gölü ve Urmiye Gölü arasındaki alana kurulmuştur.

Doğu Karadeniz Bölgesi, coğrafi konumu itibarıyla kuzeyde Karadeniz, kuzeydoğusunda Kafkasya ve güneyinde Doğu Anadolu, güneybatıda Orta Anadolu yer almaktadır. Karadeniz'in bu bölümü doğuda Gürcistan sınıрыyla başlar ve batıda Ordu'nun doğusunda yer alan Melet Irmağı'na kadar devam eder. Günümüzde Artvin, Giresun, Gümüşhane, Ordu, Rize ve Trabzon gibi şehirleri bulunduğu bölgedir. Platana şehri Hermonassa mevkiine yakın durduğu tahmin edilmektedir. Strabon bu şehri Cerasus ile Trabzon arasına koymuştur.⁹ Bu bölge eskiağdan beri medeniyetlerin kavşak bölgesidir. Eskiçağda yaşayan insanların ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için elverişli bir bölgedeydi ve insanlara doğal barınak oluşturmaktaydı.

1.2 Jeomorfolojik Yapısı

Doğu Karadeniz Bölgesi topografi olarak ülkemizin en yüksek ve en engebeli arazi yapısına sahip yerlerinden birisidir.¹⁰ Doğu Karadeniz Bölgesini diğer bölgelerden ayıran özelliği şüphesiz kıyıdan itibaren hemen yükselen ve yükseltisi

⁹ William John Hamilton, *Küçük Asya*, Midas Kitap Yayınları, Ankara, 2013, s. 191.

¹⁰ Mehmet zmenli, *Giresun Tarihi, Eski ağ'dan Ortaçağ'ın Sonuna Kadar*, Eser Ofset Basın Yayın Matbaacılık Yayınları, Erzurum, 2013, s. 8.

3.000 metreye kadar ulaşan dağ silsilesidir.¹¹ Bu dağ silsilesinin batıdan doğuya doğru gittikçe yükseltisi artmaktadır.¹² Antik yazarların bahsettiği Paryadros dağ silsilesi, günümüz coğrafyacıları tarafından Rize, Soğanlı ve Kaçkar dağları olarak ifade edilmiştir. Bu kıyı dağları, akarsular tarafında derin bir şekilde yarılmış olup, belirgin bir şekilde eğimli ve engebeli bir yapıya sahiptir.¹³ Bu dağlar arasında obalar ve havzalar oluşmuştur. Karadeniz bölgesi boyunca devam eden Kuzey Anadolu dağları ülkemizin en yüksek kesimlerinden birini oluşturmaktadır. Kuzey Anadolu Dağları, batıdan doğuya doğru Köroğlu, Canik ve Doğu Karadeniz dağları şeklinde sıralanmaktadır.¹⁴ Bu bölgeler çok yağış aldığından toprak kaymaları sık görülmektedir. Toprak kaymasının diğer bir sebebi olarak yükseltiyi söyleyebiliriz. Bu dağlık alanlar için antik kaynaklarda da geçmektedir. “...zira genel olarak Paryadros dağ silsileleri ardında iyi sulanmış ormanlık yerler olduğundan ve birçok yerleri derin dereler ve dik uçurumlarla temayüz ettiğinde büyük kaleleri yapmaya çok elverişlidirler.”¹⁵ Kuzey Anadolu dağlarının Giresun ilinin sınırı içinde kalan kısmına Giresun Dağları denilmektedir. Bu sahalarda bulunan yerleşim merkezleri genellikle Karadeniz kıyı şeridi ve iç kesimlerden sahile uzanan tarihi yolların kesiştiği yerlerde kurulmuştur.

Zehiroğolu, Ksenophon’dan aldığı notlarla Doğu Karadeniz dağlık alanını şöyle aktarılır:

“...Beşinci gün Thekes isimli dağa vardılar. İlk askerler doruğa varır varmaz büyük bir çılgılık yükseldi. Ksenofon ile artçılar bunu işitince cephenin de saldırıya uğradığını sandılar. Çünkü kendilerini, yakmış oldukları bölgenin halkı izliyordu. Hatta artçılar bir pusuda bunlardan birkaçını öldürmüş ve tutsak almışlar, yirmi kadar işlenmemiş öküz derisiyle kaplı kalkan ele

¹¹Peter Kronberg, “Doğu Karadeniz Dağlarının (Kuzeydoğu Türkiye) Tektoniği Üzerinde Fotojeolojik Veriler”, Clausthal Teknik Üniversitesi, Jeoloji Enstitüsü, *MTA Dergisi*, Sayı: 74, Ankara, 1969, s. 57.

¹² Charles Texier, *Küçük Asya*, (çev. Ali Suat), Kazım Yaşar Kopruman, Musa Yıldız, (hazırlayan), Enförmasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı Yayınları, Birinci Cilt, Ankara, 2002, s. 32-34.

¹³ Osman Emir, “Eskiçağ’da Doğu Karadeniz Bölgesinin Jeopolitik Önemi”, *Karadeniz İncelemeler Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 13, Trabzon, 2012, s. 10.

¹⁴ Mine Çınaklı, *Doğu Karadeniz Bölümü’nde Meydana Gelen Taşkınlar*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2008, s. 4.

¹⁵ Strabon, *Antik Anadolu Coğrafyası, XII-XII-XIV*, (çev. Adnan Pekman), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2015, s. 40.

geçirmişlerdi.(...)Ama çok geçmeden askerlerin “Deniz, deniz” diye haykırdıkları duyuldu.(...) Tüm askerler doruğa varınca, komutanlar gözleri yaşayarak birbirlerini kucakladılar...”¹⁶

Thekes dağı günümüzdeki Madur tepesi olması kuvvetle muhtemeldir. Çünkü Bayburt-Trabzon güzergâhında, deniz görebilecekleri en uygun yer Madur tepesidir. (Resim 1-2)

1.3 İklim ve Bitki Örtüsü

Sıcaklık ve yağış dikkate alınarak yapılan iklim ayırımına göre Karadeniz iklimi, nemli iklim sınıfına girmektedir. Karadeniz iklimi hemen hemen her mevsim yağışlı geçmektedir. Bunun sebebi kış ve yaz aylarından Türkiye’yi kuzeyden etkileyen hava kütleleri ve cephe sistemleri Karadeniz üzerinden geçerken orografik ve cephesel yağışlara neden olmaktadır.¹⁷

Yaz mevsimi ılık, kış mevsimi ise serin geçmektedir. En soğuk ay Ocak iken, en sıcak aylar ise Ağustos ve Temmuz idi. Doğu Karadeniz bölümünün kıyı yöreleriyle, dağların kuzeye bakan alçak ve orta yükseklikteki yamaçlarında yağış miktarı diğer taraflara göre çok daha fazladır.¹⁸ Böyle yerlere yılın her mevsiminde bol yağış düşer. (Tablo 2)

Günümüze kadar ulaşan sık orman örtüsü yanında sıcak iklim ürünleri arasında kabul edilen zeytin ve turunçgiller mevsimlere göre çeşitlenen hububat, sebze ve meyvelerin kolaylıkla yetiştirilebilmesi insanların bu bölgeye yerleşmesini sebep olmuştur.¹⁹ Bitki örtüsü kuşağına bakıldığında ise 800m rakıma kadar olan bölgeyi fındık dikili alanlar, 800-1600 m rakım arasında olan bölgeyi kayın, gürgen, akçaağaç, kızılağaç ve meşe gibi yayvan yapraklılardan oluşan ormanlar, 1600-2.000 m rakım arasında olan bölgeyi sarıçam, karaçam ve ladin ormanları, 2.000 m rakımın üstünde kalan bölgelerde ise alpin çayırlarının yayılım alanı bulunmaktadır.

¹⁶ Ahmet Mican Zehiroğlu, *Antik Çağlarda Doğu Karadeniz*, Chiviyazıları Yayınları, İstanbul, 1999, s. 8.

¹⁷ Cemalettin Şahin, Nihat Ali Özcan, Hayati Doğanay, *Türkiye Coğrafyası (Fiziki-Beşeri-Ekonomik-Jeopolitik)*, Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara, 2005, s. 133.

¹⁸ Şahin vd, *Türkiye Coğrafyası*, s. 133.

¹⁹ Özmenli, *Giresun Tarihi*, s. 9.

1.4 Hidrografya Özellikleri

Eskiçağdan günümüze yerleşim yerleri seçilirken özellikle toplumlar akarsuların ve göllerin kenarını tercih etmişlerdir. Nehirler, bütün insan yaşamında önemli bir yer almaktadır. Günümüze baktığımızda yerleşim yerleri, tarım alanları ve nüfus yoğunluğu; nehirler ve dolayısıyla onların oluşturduğu geçitler ile doğal yollar çevresinde yoğunlaşmıştır. Antik kaynaklarda Çoruh nehri hakkında bazı bilgiler yer almaktadır. Ksenophon şu bilgilere yer vermektedir.

“...Hellenler taokkh’lar ülkesinden çıkınca dört plethron²⁰ eninde olan Harpasos ırmağının kıyısına vardılar...”²¹

Işık, Procopios’tan Çoruh Nehri ile ilgili aldığı bilgileri şöyle aktarıyor:

“...Trapezus çok ünlü bir bölgedir. Buraların sağında Tzanika dağları yükselir. Buradan Tzanika dağlarından Boas nehri çıkar, akıntısı dağlık ve ormanlık bir bölgeyi geçtikten sonra Lazika bölgesi boyunca akar ve Pontus Euxeinos’a (Karadeniz) dökülür. Artık ismi Boas değildir. Denize yaklaştıkça bu adı kaybeder başka bir ad alır. Yolculuğunun geri kalanında yerliler ona Akmpsis derler ve bu ismi kullanırlar. Çünkü artık denize girdikten sonra onu geçmek imkansız olur burada sularını büyük bir kuvvet ve çabuklukla iter ve böylece denizin içinde uzun bir süre yol alır. Boas nehri için bundan çok daha fazlası söylenebilir...”²²

Bu bölgelerde dağlık alanlar kıyıya yakın olması sebebiyle büyük akarsu ağları oluşmamıştır.²³ Ama bölgede bulunan volkanik dağlarda oluşan dik yamaçlar bulunması ayrıca bölgenin fazla yağış alması nedeniyle sık bir akarsu ağı görülmektedir.²⁴

Doğu Karadeniz bölgesinde “V” tipi vadiler mevcuttur. Bu sebepten dolayı akarsu debisi yüksektir. Doğu Karadeniz Dağları kuzey yamaçları, güney yamaçlarına göre daha fazla yağış aldıkları için buradaki akarsular debisi daha

²⁰ 1 Plethron: 100 ayak, yaklaşık 29,6 m. dir. Ksenophon, *Yunan Tarihi*, (çev. Suat Sinanoğlu) TTK, Ankara, 1999, s. XXVIII; Veli Ünsal, “Eskiçağda Yusufeli ve Çevresi”, Muammer Demirel, Mustafa Akıllı (edt.), *Geçmişten Geleceğe Yusufeli Sempozyumu*, Yusufeli Belediyesi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 12.

²¹ Ksenophon, *Anabasis Onbinlerin Dönüşü*, IV- VII, (çev. Tanju Gökçal), Sosyal Yayınlar, İstanbul, 1985, s. 18.

²² Adem Işık, *Antik Kaynaklarda Karadeniz Bölgesi*, TTK, Ankara, 2001, s. 201.

²³ Özmenli, *Giresun Tarihi*, s. 9.

²⁴ Salih Birinci, *Eynesil İlçe Merkezi’nin Coğrafyası*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 2007, s. 39.

yüksektir. Kış aylarında kar yağışları sebebiyle akarsu seviyesinde azalma olur ama İlkbahar da eriyen kar ile birlikte akarsular seviyesinde yükselme göze çarpmaktadır.

Bu bölgede birçok nehir bulunmaktadır. Ksenophon, Anabasis adlı eserinde bu bölge hakkında bazı bilgiler vermiştir.

“Yunanlar ordan Makronlar ülkesinde üç günde on fersenk aştılar. İlk gün Makronlarla Skyhenler arasında sınırı çizen ırmağa vardılar. Yukarlarında sağ tarafta aşılması güç bir arazi, sağ taraflarında da iki ülkeyi ayıran ırmağın gelip döküldüğü ve aşılması gereken başka bir ırmak vardı. Iрмаğın kenarına ince ama sık ağaçlar dikilmiştir. Yunanlılar ırmağa yaklaşınca, buradan elden geldiğince çabuk kurtulmak istedikleri için ağaçları kesmeye başladılar. Sorgun ağacından kalkanlarla ve mızraklarla silahlanmış olan ve kıldan elbiseler giyen Makronlar, ırmak geçitinin, öbür kıyısında savaş düzeninde beklemekteydiler; birbirlerine cesaret veriyor ve ırmağa taş savuruyorlardı; attıkları taşlar Yunanlılara erişmiyor ve hiçbir zarar vermiyordu.”²⁵

1.5 Madenler

Doğu Karadeniz bakır yatakları bakımında zengin bir bölgeydi. Modern araştırmalara göre bakır, demir, kurşun başta olmak üzere altın ve gümüş türünde değerli madenler çağlar boyunca kullanılmıştır.²⁶ Bu durumun bölgeyi stratejik açıdan önemli bir hale getirmekteydi. (Harita 16)

Bölgenin maden bakımından zengin olması Strabon'da şöyle açıklamaktadır:

“...Karada madenler vardır, daha eski devirlerde gümüş madenleri de olduğu halde, bugün sadece demir kalmıştır. Bu bölge olağanüstü dardır. Zira orman ve madenlerle dolu olan dağlar bunun hemen üstündedir. Böylece madencilerin hayatlarını kazanabilmeleri için madenler burada bulunur...”²⁷

1.6 Yollar

Karadeniz bölgesi sahil şeridinde baktığımızda dağlık alanlardan oluştuğu için, bu bölge ulaşım için elverişli bir bölge değildir. Günümüzde bile bu bölgede kara yolu ulaşımı sorunları tam olarak çözülmemiştir. Şu anda sahil bölgesinde rastladığımız ne bir yol kalıntısı, ne de arkeolojik kazılarda bir kalıntıya rastlanmıştır. Bu bölgede Ksenophon'un verdiği bilgiler ve ayrıca 15 ve 16 yüzyıllarda yaşamış olan Alman bilim adamı Conrad Peutinger'in Roma döneminde askeri yolları

²⁵ Ksenophon, *Anabasis Onbinlerin Dönüsü*, s. 140.

²⁶ Veli Ünsal, “Doğu Karadeniz'in Tarihi Coğrafyası”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 8, Sayı 2, Erzurum, 2006, s. 136

²⁷ Strabon, *Geography*, XII. III. s. 9.

gösteren bir tablosu olduğu, bundan dolayı eskiçağda Karadeniz de sahil boyunca uzanan bir yolun olduğunun ispatıdır.²⁸ Ksenophon Anabasis’ de ordunun ilk olarak İÖ 400²⁹ Trabzon’a gelişleri ve buradan Ordu iline gitmek için izledikleri yol ve bu seyahatte yaşadıkları olayları şu şekilde anlatmaktadır.

“Ordan iki günde yedi fersenk aşırıp deniz kıyısında Yunan şehri Trapezos’a ulaştılar. Pontus Eukseinos kıyısındaki bu şehir Sinope’nin Kolkh ülkesindeki kolonisidir. Orada otuz gün kadar Kolkhilerin köylerinde kaldılar. Bu köyleri üs olarak kullanıp Kolkhilerin ülkesini talan ettiler. Trapezus’lular, onları şehirlerine kabul edip konukseverlik armağanı olarak öküzler, arpa unu ve şarap verdikten sonra ordugâhlarına bir Pazar kurmuşlardı. Ayrıca çoğu ovada yaşayan Kolkhilerle onlar lehine görüştüler ve Kolkhiler de Yunanlılara konukseverlik teminatı olarak öküzler verdiler.”³⁰

Tüm bu sözlere rağmen, Yunanlılar aç olduklarından dolayı bu teminata uymamış ve bölgeyi talan etmeye devam etmişlerdir. Yunanlar bir yanda geri dönmek için gemi temin etmekle uğraşmışlardır.³¹ Ksenophon verdiği bilgilere göre; Kunaksa Savaşı’ndan İÖ 401 dönen Helen ordusu Doğu Anadolu Dağlarını aşarak Trapezus’a ulaştıklarında çocuk ve kadınlar deniz yoluyla, ordu ise kara yolu ile seyahatlerine devam ettiler.³² Yunanlar bu bölgeyi yağmalayıp birçok yeri ele geçirmiştir. Daha sonraki bölümlerde Trapezus’dan ayrılışlarını anlatan Ksenophon’ aktardığı bilgilere göre, Kolkha kültürünün o dönemde Harşit nehrinin denize döküldüğü yer ve Zigana dağlarının Karadeniz’e kavuştuğu kesime kadar, tüm sahil şeridine hâkim olduğu anlaşılmaktadır.³³

“Üç günlük bir yürüyüşten sonra, Kolkhilerin ülkesinde, deniz kıyısında Sinope’nin kolonisi olan Yunan şehri Karesus’a varıldı. Oradan üç gün kaldılar...”³⁴

“Denizden yol almış olanlar Kerasus’tan aynı yolla ayrıldılar, öbürleri yollarına karadan devam ettiler. Mossynoik’lerin sınırına varılınca bu halka

²⁸ Salih Kaymakçı, *Kelkit Havzası’nın Eskiçağ Tarihi ve Arkeolojisi (Lykos)*, Kömen Yayınları, Konya, 2017, s. 11-13.

²⁹ Ahmet Mican Zehiroğlu, *Antik Çağlarda Doğu Karadeniz*, Çiviyazıları (Mjora), İstanbul, 2000, s. 27.

³⁰ Ksenophon, *Anabasis*, s. 143-144.

³¹ Zehiroğlu, *Antik Çağlarda Doğu Karadeniz*, s. 30.

³² Okay Peşken, *Giresun İli Eskiçağ Tarihi ve Arkeolojik Yerleşmeleri*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 2012, s. 10.

³³ Zehiroğlu, *Antik Çağlarda Doğu Karadeniz*, s. 32.

³⁴ Ksenophon, *Anabasis*, s. 153.

ilişkileri olan Trepesus'lu Timesitheus, topraklarından geçerken dost mu yoksa düşman mı kabul edileceklerini sormak için elçi olarak gönderildi... ”³⁵

Yunan tarihçi Diodoros Sicilus göre Trabzon ile Giresun arsında üç günlük mesafe vardır. Şu şekilde ifade etmiştir:

“Otuz gün Kheirisophos'u bekledikten sonra gelmediğinden dolayı ve ayrıca adamlar için gerekli olan öteberinin azalmasından dolayı Trepesus'tan ayrılarak üç gün sonra Sinopelilerin kolonilerinden Hellen şehri Kerasus'a vardılar. Burada birkaç gün dinledikten sonra Mossynoiklerin yanına geldiler.”³⁶

“Yunanlılar gerek dost gerek düşman Mossynoiklerin ülkesinde sekiz gün yürüdükten sonra, Khalybler ülkesine vardılar. Fazla kalabalık bir halk olmayan Khalybler, Mossynoiklerin boyunduruğu altında yaşıyor, özellikle demir işçiliği ile geçiniyorlardı. Ordan Tibarenlerin ülkesine vardılar. Tibarenlerin ülkesi çok daha düzdü ve deniz kıyısındaki şehirlere saldırmak istiyorlardı; bu yüzden Tibarenlerin gönderdiği konukseverlik armağanlarını kabul etmediler. Temsilcilerine aralarında görüşmelerini beklemelerini söyleyip kurbanlar kestiler. Birçok kurban kesildikten sonra kahinlerin tümü tanrıların savaşı asla onaylamadıklarını bildirdiler. Bundan sonra armağanlar kabul edildi, ülke dost bir ülkeden geçiliyormuş gibi aşıldı ve iki günlük yürüyüşten sonra Tibarenlerin topraklarındaki Sinope kolonisi Kotyora'ya varıldı. Buraya kadar karadan ilerlemişlerdir.”³⁷

Kara yolundan devam eden Yunan ordusu, sahil kentleri tarafında düzenlenmiş olan yolu takip ederek, Giresun'dan Mossynoikler memleketinden geçtikten sonra Kotyora'ya (Ordu) ulaşmıştır.³⁸ Ordu'dan sonra deniz yolu ile yolculuğuna devam ettikleri için, Ordu ilinden sonra kara yolu ile ilgili bilgi bulunmamaktadır.

Giresun (Kerasus)³⁹ ili sahil yer aldığı için eski dönemlerden beri önemli bir merkezdir. Ksenophon yollarına bu bölgeye kadar karadan devam ettikleri, bundan sonra deniz yolu devam ettikleri görmekteyiz. Buradan baktığımızda önemli yol güzergâhında kurulduğu için şehir önemli bir ulaşım şehri diyebiliriz. Kıyı kentlerin eski çağlara dayanan bir tarihi vardır, bunu kentlerin içindeki veya kenarındaki antik

³⁵ Zehiroğlu, *Antik Çağlarda Doğu Karadeniz*, s. 33.

³⁶ Işık, *Antik Kaynaklarda Karadeniz Bölgesi*, s. 145.

³⁷ Ksenophon, *Anabasis*, s. 160-161.

³⁸ Mustafa Kemal Adatepe, *İ.Ö. 2. Binyıl'da Orta Karadeniz Bölgesi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1988, s. 40.

³⁹ Feridun Emecen, *“Giresun”, DİA, Cilt: 14, s. 78-84.*

harabeler, kıyı kentlerin bugün rolünü kaybetmiş olan tarihsel çekirdeklerini işaret eder.⁴⁰

Antik yazarlardan Strabon, Geographika adlı eserinde Amisos'tan yolla çıkıp Kerasus'a gidecek kişinin izleyeceği yolu şöyle anlatmaktadır.

“Amisos'dan kalkıp denizden kıyı boyunca gidilirse ilk önce Heraklia burnuna ondan sonra ondan sonra Jasonion denen başka bir burna ve Genetes'e ve sakinleri Pharnakia'yı iskân etmiş olan Kytoros'a ondan sonra şimdi harebe halinde olan İskhopolis'e ve ondan sonra orta büyükteki Kerasos'a ve Hermonassa yakınında Trapezus'a ve ondan sonrada Kolchis'e gelinir.”⁴¹



⁴⁰ Ünsal Bekdemir, Mustafa Ertürk, İbrahim Güner, “Giresun'un Tarihi Coğrafyası”, *Doğu Coğrafya Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 4, 2000, s. 2.

⁴¹ Strabon, *Geographika*, XII, s. 22.

İKİNCİ BÖLÜM

2. TARİH ÖNCESİ ÇAĞLARDA DOĞU KARADENİZ

2.1 Paleolitik Çağ (İÖ600.000-15.000)

Anadolu coğrafyasında insanoğlunun yaşamının Paleolitik çağın başlarına kadar gittiğini görmekteyiz. Paleolitik Çağ alt, orta ve üst olmak üzere üç döneme ayrılmaktadır.⁴² Değişik iklim koşulları sebebiyle insanlar farklı coğrafyalara yerleşmişlerdir.⁴³ Bu iklim koşulları sebebiyle insanoğlu geniş coğrafyalara yayılarak, seyrek ve dağınık halde yaşamlarını sürdürmüşlerdir.⁴⁴ Dördüncü zamanın ilk safhası çok soğuk iklim koşulları altında yaşamıştır. Bu zaman içinde köklü iklim değişiklikleri olmuş, bu değişimden bütün dünya etkilenmiştir.⁴⁵ Bu değişimden etkilenen insanlar yaşam koşulları daha kolay olan bölgelere göç etmişlerdir.⁴⁶

Paleolitik Çağda insanoğlunun geçimi avcılık ve toplayıcılığa dayanıyordu.⁴⁷ Bu dönemde yaşayan insanlar avlanmak için taştan ve ya obsidyenden yapılmış, tek ve ya iki uçlu ilkel baltalar kullanırlardı.⁴⁸ Günlük yaşantılarında doğada buldukları çakıl taşlarından veya obsidyen gibi sert kayalardan aletler yaparak onları günlük işlerde ihtiyaçlarını karşılamak için kullanırlardı.⁴⁹ Bu çağın insanı hayvancılığın yanın'da diğer geçim kaynağını toplayıcılık oluşturuyordu. Bitki kökleri, otlar ve

⁴² Mehmet Özsaıt, *İlk Tarihinde Pisidyca*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1980, s. 63-64; Mehmet Okur, "Pontos Meselesinin Ortaya Çıkışı ve Karadeniz Bölgesi'nde Pontosçu Faaliyetler", *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı: 14, Trabzon, 2007, s. 1.

⁴³ Ekrem Akurgal, *Anadolu'nun Kültür Tarihi*, TÜBİTAK Yayınları, Ankara, 1999, s. 2-3; Recep Yıldırım, *Uygurluk Tarihine Giriş, İlk Çağ Tarihi ve Uygurlukları*, Meridiyen Yayıncılık, İzmir, 2002, s. 16.

⁴⁴ Süleyman Çiğdem, "Başlangıçtan Eski Tunç Çağı Sonuna Kadar Erzurum ve Yöresi Geçim Kaynakları", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Erzurum, 2000, s. 197.

⁴⁵ Veli Sevin, *Anadolu Arkeolojisi*, Der Yayınları, İstanbul, 2003, s. 7.

⁴⁶ Firuzan Kınal, *Eski Anadolu Tarihi*, TTK, Ankara, 1991, s. 8.

⁴⁷ Ekrem Akurgal, *Anadolu Uygurlukları*, İzmir, 1995, s.17; Ali. M Dinçol, "Hititler" *Anadolu Ansiklopedisi* 1, 1982, *Görsel Yayıncılık*, s.12; Afif Erzen, *Doğu Anadolu ve Urartular*, TTK, Ankara, 1991, s. 8; Osman Emir, *Prehistorik Dönemden Roma Dönemine Kadar Trabzon ve Çevresi*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 2008, s. 24; Kınal, *Eski Anadolu Tarihi*, s. 8; Charles Keith Maisels, *Uygurluğun Doğuşu*, (çev. Alaeddin Şener), İmge Yayınevi, Ankara, 1999, s. 107; Seton Lloyd, *Türkiye'nin Tarihi, Bir Gezginin Gözüyle Anadolu Uygurlukları*, (çev. Ender Varinlioğlu), Tübitak Yayınları, Ankara, 1998, s. 24.

⁴⁷ Dinçol, "Hititler", s.13.

⁴⁹ Dinçol, "Hititler", s. 13.

ağaç meyveleri bunların başında geliyor.⁵⁰ Yiyeceklerini temin edebilmek için, bütün gün dolaşarak av aramakta, geceleri ise kendilerini korumak için mağaralarda barınmaktadırlar.⁵¹

Paleolitik çağ ait en eski yerleşim yerlerinde ilki, Gaziantep yakınlarında yer alan Keber tepesinde yapılan kazılarda, çakmaktaşı aletleri ve bu aletlerin yapıldığı atölyeler bulunmuştur.⁵² İkinci ise İstanbul'da Küçükçekmece Gölü'nün kuzey kısmında yer alan Yarımburgaz Mağarası'dır.⁵³ Bu döneme ait diğer yerleşim yerleri ise Orta ve Doğu Anadolu ve çok az sayıda Karadeniz bölgesinde yer almaktadır.

Karadeniz havzasının kuzey ve kuzeydoğu kıyılarında (Kırım-Kafkas) tespit edilmiş olan alt, orta, üst Paleolitik ile Aziliyen ve Kampinyen devirlerine ait buluntu yerleri, Anadolu Paleolitik insanların Karadeniz kıyılarına kadar ulaşabildiklerini bize açıklar.⁵⁴ Bu konu bilimsel olarak sürekli bir tartışma konusu olmuştur. Anadolu'nun yapısı ve coğrafyasına, ormanlarına, ormanlar arasında alanlar, yer adlarını hesaba katarak, ulaşım ve yerleşimdeki nispetleri üzerinde durmak daha iyi olacaktır.

Paleolitik çağda, Doğu Karadeniz bölgesiyle ilgili araştırmaların azlığı sebebiyle fazla bilgiye sahip değiliz. Bu bölgede kazı çalışması ve ya yüzey araştırmaları fazla yapılmamıştır. Bunun sebebi ise Doğu Karadeniz Bölgesinin engebeli ve gür bitki örtüsüne sahip olmasıdır. Bundan dolayı araştırmacıların başarısız olma ihtimalleri yüksektir. Karadeniz ile ilgili araştırmaların azlığı bu

⁵⁰ Emir, Prehistorik Dönemden Roma, s. 24.

⁵¹ Ekrem Memiş, *Eskiçağ Türkiye Tarihi*, Ekin Yayınları, Bursa, 2011, s. 9; İ. Kılıç Kökten, "Bazı Prehistorik İstasyonları Hakkında Yeni Buluntular", *DTCFD*, 5/1-5, Ankara 1947, s. 235-236; Kemal Taşcı, *İspir ve Çevresinin Ortaçağ Tarihi*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 2008, s. 41.

⁵² Memiş, *Eskiçağ Türkiye Tarihi*, s. 9.

⁵³ Memiş, *Eskiçağ Türkiye Tarihi*, s. 9; Şengül G. Aydingün, "Yarımburgaz Mağarası'nda Son Durum", *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, 152, Mayıs-Ağustos 2016, s. 217-230 Daha fazla bilgi bkz; Veli Sevin, *Atlaslı Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi Eski Anadolu ve Trakya Başlangıcından Pers Egemenliğine Kadar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s. 35-40; Güven Arsebük, "Yarımburgaz Mağarası", *ARKEO Atlas, Doğan Burda Dergi Yayıncılık ve Pazarlama A.Ş.*, s. 30-43; Mehmet Ali Kaya, *Türkiye Tarihi ve Uygarlıkları I, Türkiye'nin Eski Çağ Tarihi ve Uygarlıkları, Tarih öncesi çağlardan Perslere Kadar*, İlya İzmir Yayınevi, İzmir, 2012, s. 28; Hasan Bahar, *Eskiçağ Ugarlıkları*, Kömen Yayınları, Konya, 2013, s. 176.

⁵⁴ İ. Kılıç Kökten, "Kuzeybatı Anadolu'nun Tarihöncesi Hakkında Yeni Gözlemler", *DTCFD*, Ankara, 1947, s. 202

bölgelerdeki Paleolitik Çağ'ın nasıl ilerlediğini anlamamızı zorlaştırmaktadır. Bu bölgelerle ilgili genellikle antik yazarlar bilgiler vermektedirler. Prehistorik dönemle ilgili bilgilere ulaşmamamızın nedenleri şunlardır;

“Bölgede Prehistorik yerleşimler olmasına rağmen toplulukların göçebe olması ve yapılarda kullanılan ahşap malzemesi sebebiyle buluntular günümüze ulaşmamıştır.

Roma devrinde bu yörenin yağma ve talana uğraması(Got İstilas) nedenlerinde biride budur.

Bölge tarihinin günümüzdeki çarpık yapılaşma anlayışı sebebiyle tahrip edilmesidir.”⁵⁵

2.2 Mezolitik Çağ (İÖ15.000-8.000)

Paleolitik Çağdan sonra insanoğlu ulaştığı çağ Mezolitik Çağ olmuştur. Günümüzden 11-12. bin yıla kadar önce dünyamızda yeni iklim koşulları oluşmaya başlamıştır. Soğuk iklim giderek kuzeye çekilmeye başladı. Yavaş yavaş iklimdeki değişiklikler sebebiyle yeni bir çevre ortamı oluşmaya başladı. Bu değişim sırasında hayvan ve bitki türlerde uyum sağladı. Paleolitik çağın ait kalın postlu hayvan türleri yerine daha küçük ve çevik olanlara bırakıyordu. İnsanoğlu da bu değişime uyum sağlamaya başlamıştır.⁵⁶

Mezolitik Çağ Paleolitik'ten Neolitik Çağ'a geçişi sağlayan bir dönemdir.⁵⁷ Yani geçiş dönemi diyebiliriz. Mesos=orta, ara ve lithos= taş sözcüklerinden türetilerek Mezolitik yani Orta Taş ya da Ara taş Çağı adı verilen bu dönemin teknolojik açıdan yeni ekolojik ortama kültürel bir geçişi yansıttığı söylenebilir.⁵⁸ Hayvan türlerinde değişim sebebiyle insanoğlu daha küçük ve hızlı olan hayvanları avlamak için iri el baltasında vazgeçmelerine sebep olmuştur. Bu hayvanları avlamak için ok ve yay gibi silahlar kullanmaya başlanmıştır. Kemikten yapılan aletlerde kullanmaya başlanmış ve kullanılan aletler çeşitlenmiştir. Bu dönemde Batı Karadeniz de nüfus yoğun artmaya başlamıştır.

⁵⁵ Hülya Çalışkan Akgül, “Türkiye'nin Doğu Karadeniz Bölgesi'nin Prehistoryası: Bir Terra Incognita Analizi”, *Karadeniz İnceleme Dergisi*, S: 21, Trabzon, 2016, s. 11.

⁵⁶ Sevin, *Atlaslı Büyük Uygarlıklar*, s. 14.

⁵⁷ Bahar, *Eskiçağ Uygarlıkları*, s. 176.

⁵⁸ Sevin, *Atlaslı Büyük Uygarlıklar*, s. 14-15.

Bu dönemde insanoğlu yine mağaraları barınak olarak kullanmışlardır. Paleolitik ve Mezolitik dönemlerde yaşayan insanlar yerleşmek için seçtiği bölgenin sulak bir arazi olmasının yanı sıra av hayvanların ve toplanabilecek besinler bakımında zengin olmasına dikkat etmişlerdir.⁵⁹ Gaziantep ili içinde bulunan Şarklı Mağara'daki bilimsel çalışmalarla birlikte Mezolitik döneme ait bir yerleşim yeri olduğu söylenmektedir.⁶⁰

1980'lerden başlayarak Doğu Karadeniz Bölgesi'nde yapılan araştırmaları tarihsel bir dizin içinde ele alındığında ortaya çıkan tabloda, Yunan kolonileri ile Roma ve Ortaçağ dönemleri konu edilen araştırmalar çoğunlukta olduğu görülür.⁶¹ 1993 yılında Altan Çilingiroğlu tarafından başlatılan yüzey araştırması, Doğu Karadeniz Bölgesi içinde yer alan Trabzon şehrinin sahil yörelerinde konu edinmiştir. Araştırma sonucunda, arazide kaynaklanan zorluklara değinmiş ve ayrıca erken dönemle ilgili bir bilgiye ulaşmadığını açıklamışlardır.⁶²

2.3 Neolitik Çağ (İÖ8.000-5000)

Günümüzün sosyal ve ekonomik düzeninin temel yapısını oluşturan ve neos=yeni, Lithos = taş sözcüklerinden türetilerek Neolitik yani Yeni Taş Dönemi, Türkiye'deki yaygın kullanımıyla Cilalı Taş Devri insanlığın kültürel gelişimindeki en önemli süreçtir.⁶³ Bu dönemde köklü değişiklikler olmuştur. Doğal barınaklardan kalıcı köy yerleşmeleri, avcılık toplayıcılıktan üretime geçiş yapmışlardır.⁶⁴ Keçi, domuz ve öküz vb. hayvanlar evcilleştirilmiştir.⁶⁵ İnsanoğlu ekip biçtikleri mahsulü

⁵⁹ Yüksel Arslantaş, "Paleolitik ve Mezolitik (Epi-Paleolitik) Çağ'da Barınma", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 24, S:2, Elazığ, 2014, s. 320.

⁶⁰ Metin Kartal, "Anadolu'nun Epi-Paleolitik Dönem Buluntu Toplulukları", *Anadolu* 24, Ankara, 2003, s. 36.

⁶¹ Ertekin M Doksanaltı, Erdoğan Aslan, İ. Mete Mimiroğlu, "Giresun İli ve Giresun Adası Arkeolojik Yüzey Araştırmaları 2009", Araştırma Sonuçları Toplantısı 2010, *İstanbul Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları*, İstanbul, 2010, s. 143-162.

⁶² Altan Çilingiroğlu, Zafer Derin, "Doğu Karadeniz Yüzey Araştırması 1993", Araştırma Sonuçları Toplantısı 12, *Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi*, Ankara, 1994, s. 343-347; Taşcı, *İspir ve Çevresinin Ortaçağ Tarihi*, s. 43.

⁶³ Sevin, *Atlaslı Büyük Uygarlıklar*, s. 18; Kaya, *Türkiye Tarihi ve Uygarlıkları I*, s. 31.

⁶⁴ Ekrem Memiş, *Eskiçağ Türkiye Tarihi*, Ekin Yayınları, Bursa, 2015, s. 11; Bahar, *Eskiçağ Uygarlıkları*, s. 177.

⁶⁵ Dinçol, , "Hititler", s. 12-13.

beklemek için, tarla ve bahçelerin etrafına ufak kulübeler kurmuşlardır. ⁶⁶ İlk yerleşik hayat böyle başlamış başka bir deyişle köy kültürü başlamıştır. ⁶⁷

Anadolu da bu dönemde ait yerleşmeler Güney Doğu Anadolu, İç Anadolu, Akdeniz ve Marmara bölgesi yer almaktadır. Anadolu'da İÖ8.000-5.000 yılları arasına tarihlenen Neolitik çağ önde gelen yerleşim yerleri şunlardır:⁶⁸ Burdur-Hacılar, Konya-Çatalhöyük, Mersin-Yümüktepe, Diyarbakır- Çayönü, Malatya-Caferhöyük, gibi yerleşim merkezlerini sayabiliriz.⁶⁹ Kılıç Kökten ifadesi; Öküzini'nde Bakır, Kalkolitik ve Neolitik seviyelerde ayrıca çakmak taşından ve obsidiyenden yapılmış ince, uzunca çakılar da ele geçmiştir.⁷⁰ Bu dönemdeki yerleşim merkezleri etrafında sur yoktur. Evler bir birine bitişik şekilde yapıp doğal bir savunma merkezi oluşturulmuştur. Evlerin kapıları yoktur ve eve giriş- çıkış evin damın üzerinde açılan bir girişten sağlanmıştır.⁷¹ Araç ve gereçler taştan ve kemikten yapılmıştır. Neolitik çağ bir inkılap devri olarak kabul edilir. Bu dönemde insanoğlunun yaşamı ve geçim tarzında köklü değişiklikler olmuş ve günümüz uygarlığın temeli atılmıştır.⁷² Karadeniz bölgesi ile ilgili fazla bilgiye rastlanmamıştır. Bu dönemde Karadeniz bir göl şeklindedir. Buzulların erimesiyle su seviyesinde yükselmeler olmuştur. Bu dönemdeki yerleşmeleri su altında kaldıklarını inanılmaktadır. Bu araştırmalar yapan arkeologlar ortak bir görüş oluşmuştur. Karadeniz yükselmeye başlaması yani deniz halini alması Neolitik Çağ'ın İÖ7000-

⁶⁶ Kınal, *Eski Anadolu Tarihi*, s. 13; Akurgal, *Anadolu'nun Kültür Tarihi*, s. 5; Memiş, *Eskiçağ Türkiye Tarihi*, s. 11.

⁶⁷ Memiş, *Eskiçağ Türkiye Tarihi*, s. 11; Yıldırım, *Uygarlık Tarihine Giriş*, s. 20.

⁶⁸ Ş. Dönmez, *Orta Karadeniz Bölgesi Yüzey Araştırması*, O. Belli (edt), Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi Yayınları (1932-1999), s. 32.

⁶⁹ Bilge Umar, *Karadeniz Kappadokia (Pontos), Bir Tarihsel Coğrafya Araştırma ve Gezi Rehberi*, İnkılap Yayınları, İstanbul, 1999, s. 3; Kılıç Kökten, "Anadolu'da Prehistorik Yerleşme Yerlerinin Dağılışı Üzerine Bir Araştırma", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Dergisi(DTCF)*, C.10, Sayı: 3-4, Ankara, 1952, s. 176.

⁷⁰ İ. Kılıç Kökten, "Tarsusu-Antalya Arası Sahil Şeridi Üzerinde ve Antalya Bölgesinde Yapılan Tarihöncesi Araştırmalar Hakkında", *Türk Arkeoloji Dergisi*, S, VIII-2, *Maarif Basımevi*, Ankara, 1959, s. 13. daha fazla bilgi makaleye bkz.

⁷¹ Memiş, *Eskiçağ Türkiye Tarihi*, s.12.

⁷² Şemseddin Günaltay, *Yakın Şark II Anadolu*, TTK, 1987 Ankara, s.54; Ekrem Memiş, *Eskiçağ Medeniyetleri Tarihi*, Ekin Yayınları, Bursa, 2009, s. 105-107, Sevin, *Atlaslı Büyük Uygarlıklar*, s. 18.

6000 yılları arasında hızlı bir şekilde oluşmuştur.⁷³ Su altı sondajları bu teoriyi kanıtlar niteliktedir.⁷⁴

2.4 Kalkolitik Çağ (İÖ5.000-3.000)

Kalkolitik Çağ, Khalkos= bakır ve Lithos = taş sözcüklerinden türetilerek Kalkolitik yani “Bakır-taş Çağı” adı verilen bu sürece “İleri Üretici Dönem” ya da “Gelişkin Köy Dönemi” gibi adlar verilmesi daha uygundur.⁷⁵ Bu dönemi Neolitik dönemden ayıran en önemli unsur madenciliğin başlamasıdır. Bu dönemde taş ve kemikten yapılan aletler yerine artık madenden yapılan aletler kullanılmaya başlanmıştır.⁷⁶ Tabii ki bu dönemde taş ve kemikten yapılan araç ve gereçler azda olsa kullanılmıştır.⁷⁷

Dokumacılığın bu dönemde başladığı sanılmaktadır. Bu döneme ait kazılara baktığımızda hacimli tabakalar halinde görüldüğü için dönem uzun bir süreci kapsamaktadır.⁷⁸ Bu dönemde madenlerin kullanılması ile insanlık tarihinde yeni gelişmelerin olmasını sağlamıştır. Değerli eşyaların yapılması ve bununla birlikte ticaretin ve kültürel etkileşimin başlamasına sebep olmuştur.

Genellikle Mezopotamya'nın prehistorik medeniyetin anavatanı olduğu görüşü hâkimdir. Buna ek olarak da Anadolu'ya ve diğer bölgelere ise, Mezopotamya'dan yayıldığı görüşü hâkimdir. Bu görüş Doğu Karadeniz içinde geçerlidir. Tahsin Özgüç bu görüşlerin tersine 1945'te Orta Anadolu prehistorik çanak çömlek çeşitlerinin Mezopotamya'daki çağdaşlarından farklı olduğu daha erken bir döneme çekilmesi gerektiğini savunuyordu.⁷⁹ Bu döneme ait önemli Anadolu yerleşmeleri Beycesultan ve Burdur Hacılar höyüğüdür. Diğer önemli yerleşmeler Alacahöyük, Alişar, İkiztepe, Fikirtepe, Canhasan, Pulur, Yümüktepe'yi sayabiliriz.⁸⁰ Bu dönemde

⁷³ Kaya, *Türkiye Tarihi ve Uygarlıkları I*, s. 32.

⁷⁴ Emir, *Prehistorik Dönemden*, s. 27; Taşçı, *İspir ve Çevresinin Ortaçağ Tarihi*, s. 44-45.

⁷⁵ Sevin, *Anadolu Arkeolojisi*, s. 78.

⁷⁶ Akurgal, *Anadolu'nun Kültür Tarihi*, s. 8.

⁷⁷ Dinçol, “Hititler”, s. 14; Yıldırım, *Uygarlık Tarihine Giriş*, s. 29; Kınal, *Eski Anadolu Tarihi*, s. 18.

⁷⁸ Emir, *Prehistorik Dönemden*, s. 28; Llyod, *Türkiye'nin Tarihi*, s. 6.

⁷⁹ Tahsin Özgüç, “Öntarihte Anadolu Kronolojisi”, *Belleten IX*, Ankara, 1945, s. 357.

⁸⁰ Hamit Zübeyr Koşay, “Türk Tarih Kurumu Alacahöyük Hafriyatı 1940 Çalışmaları ve Neticeleri”, *Belleten 5/17-18*, 1941, s. 1-8; Kurtuluş Kıymet, *İÖ II. Orta Karadeniz Bölgesi*,

yerleşim yerleri büyümüştür. Kalkolitik çağda Anadolu yaşayan halklar yerleşim yerlerin etrafını surlarla çevirmişlerdir. Bu surlar aynı zamanda bu dönemde bağımsızlığın sembolüdür.⁸¹ Bir şehir, diğer şehri fethettiğinde bu şehrin etrafındaki surları yıkar bu o şehrin bağımsızlığına son verdiğinin göstergesi olmuştur.

Anadolu’da bu dönem İÖ5.000-3.000 yılları arasında kapsamaktadır. Bu dönemde ölülerini ağız açık küplere gömülmüş, küpün içine ölen kişiye ait eşyaları konulmuştur.⁸²

Amasya’nın Merzifon ilçesinde M. Özsait bazı araştırmalar yapmıştır. Kalkolitik Çağdan Roma Çağı’na kadar buluntular veren 50 kadar yerleşim yerleri tespit edilmiştir. (Aliağa Pınarı, Onhoroz, Büyük Küllük Tepe gibi.)⁸³

Kalkolitik dönemde Karadeniz bölgesi ile ilgili sıkıntı devam etmektedir. Çünkü bu döneme ait yerleşim yerleri çok azdır. Bunun sebebi yeteri kadar çalışmaların yapılmamasıdır. Yine de bu döneme ait en önemli merkezler Samsun ilinde bulunan Dündartepe⁸⁴ ve Bafra’da bulunan İkiztepe⁸⁵ höyükleridir. Orta Karadeniz Bölgesi’nde yerleşim sürecinin başlangıcı olarak kabul edilen Geç Koalkolitik Çağ, İkiztepe Tepe II’de ana toprağa ulaşılmış ve böylece en erken mimari tabaka olarak belirlenmişti.⁸⁶ Kalkolitik döneme ait Karadeniz bölgesinde başka yerleşme henüz tespit edilmemiştir.

Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2004, s. 29; A. Özdoğan; “Orta Karadeniz Bölgesi, Gökırmak ve Araç/Ilgaz Havzaları Araştırma Projesi”, O. Belli (edt), *Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi Yayınları* (1932-1999), s. 325.

⁸¹ Memiş, *Eskiçağ Türkiye Tarihi*, s. 13-14. Bahar, *Eskiçağ Ugarlıkları*, s. 186.

⁸² Memiş, *Eskiçağ Türkiye Tarihi*, s. 13.

⁸³ Mehmet Özsait, “Orta Karadeniz Bölgesi Yüzey Araştırmaları”, O. Belli (edt), *Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi Yayınları* (1932-1999), s. 338.

⁸⁴ Tahsin Özgüç, “Samsun Hafriyatının 1941-42 Yılı Neticeleri”, *Türk Tarih Kongresi 3*, Ankara, 1948, s. 393-419, ; Şevket; Orta Karadeniz Bölgesi Yüzey Araştırması, s. 332.

⁸⁵ Önder Bilgi, “İkiztepe Kazılarının 1987 Dönemi Sonuçları”, KST. X/1, 1989, s. 201-209; Önder Bigi, “İkiztepe Kazılarının 1985 Dönemi Sonuçları”, KST. VII. 1987, s. 149-156; Önder Bilgi, “İkiztepe Kazılarının 1997 Dönemi Sonuçları”, KST. XX/1, 1999, s. 485-505; Önder Bilgi, “İkiztepe Kazılarının 1998 Dönemi Sonuçları”, KST. XXI/1, 2.000, s. 381-396; daha fazla bilgi için makalelere bkz.

⁸⁶ Şevket Dönmez, “Orta Karadeniz Bölgesi’nin İlk Tunç Çağı II Öncesi Kültürel Gelişimi Üzerine Yeni Gözlemler”, D. Burcu Erciyas, E. Koparal, (edt.), *Karadeniz Araştırmaları Sempozyum Bildirileri*, Ankara, 2004, s. 64.

2.5 Tunç Çağları

Kalkolitik dönemden sonra Anadolu'da Tunç Çağları başlar. Bu dönem içinde üç döneme ayrılmıştır.

Eski Tunç Çağı (İÖ 3.000-2.000)

Orta Tunç Çağı (İÖ 2.000-1500)

Son Tunç Çağı (İÖ 1500-1200)⁸⁷

Bu devirlerde Son Tunç Çağı, Büyük Hitit İmparatorluğu zamanına rastlamaktadır. Orta Tunç Devri ise Asur Ticaret Kolonileri Çağı ve Eski Hitit devirlerini içine alır. Eski Tunç Çağı ise Anadolu'nun karanlık dönemine denk geliyor.⁸⁸(İÖ 3.000-2500) Bu dönemle ilgili fazla bilgiye sahip değiliz.⁸⁹İkinci dönemde ise Anadolu da şehir devletleri kurulduğunu görmekteyiz. Mezopotamya kökenli Şartamhari metinleri sayesinde bilgileri elde ediyoruz⁹⁰.

Orta Tunç Çağında ise yapılan araç ve gereçlerde bol miktarda bakır kullanılmıştır. Bu yüzden yapılan silahlar ya da diğer araçlar yumuşak olmasına çabuk eğilmesine sebep olmuştur. Bu devir de bu sebeple yeni bir yöntem geliştirdiler. Bakır ve kalay birleştirerek yeni ve sağlam bir alaşım elde edimştir ki, bu tunçtur.⁹¹ Bakır ve Kalay Kalkolitik Çağ'ın başında görülmesine rağmen, bu madenin araç ve gereçte kullanılması İÖ 3.000 yıllarında görülmeye başlamıştır.⁹²

Bu dönemde küçük şehir devletlerinin ortaya çıktığını görmekteyiz. Dine ve askeri güce bağlı olan bir yönetim sisteminin ve ticaretin bir sonucu olarak bölgeler arasındaki iletişim artmıştır.⁹³ Deniz ticaretinin artması koylarda yeni yerleşim

⁸⁷ Dinçol, Hititler, s. 16; Özdoğan, *Orta Karadeniz Bölgesi*, s.326; Bahar, *Eskiçağ Ugarlıkları*, s. 189.

⁸⁸ Sevin, *Anadolu Arkeolojisi*, s. 15

⁸⁹ Memiş, *Eskiçağ Türkiye Tarihi*, s. 16.

⁹⁰ Memiş, *Eskiçağ Türkiye Tarihi*, s. 16.

⁹¹ Memiş, *Eskiçağ Türkiye Tarihi*, s. 16

⁹² Günaltay, *Yakın Şark II Anadolu*, s. 51.

⁹³ Emir, *Prehistorik Dönemden*, s. 30.

yerlerinin kurulmasına, köylerin de kasabalara dönüşmesine yol açmıştır.⁹⁴Deniz kenarları değil, kervan yolları ve dağlar arasındaki bölgelerde önem kazanmıştır.⁹⁵

Bu dönemde önemli yerleşim merkezleri Horoztepe, Tarsus- Gözlu kule, Alacahöyük, Alishar, Polatlı, Boğazköy, Karahöyük, Karazhöyük gibi önemli yerleşim merkezleri vardır.⁹⁶



⁹⁴ Emir, *Prehistorik Dönemden*, s. 30.

⁹⁵ Emir, *Prehistorik Dönemden*, s. 30; Veli Ünsal, *Yukarı Çoruh Havzasının Tarihi ve Arkeolojisi Bayburt Yöresi*, Bayburt Valiliği Yayınları, Bayburt, 2006, s. 72.

⁹⁶ Memiş, *Eskiçağ Türkiye Tarihi*, s. 17; Taşcı, *İspir ve Çevresinin Ortaçağ Tarihi*, s. 45-46.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.1 DOĞU KARADENİZ TARİHİ HAKKINDAKİ TEORİLER

Yukarıdaki konularda bahsettiğimiz gibi Sicilia'lı tarihçi Diodoros' a göre, Karadeniz'in bir göl olduğu ve daha sonra denize dönüştüğünü iddia etmiştir. Hatta etrafındaki yerleşim yerleri su altında kaldığını bu sebeple hem İstanbul Boğazı hem de Çanakkale Boğazının oluşmasıyla birlikte Ege Denizi ile birleşmiştir. Böylece hem Ege Denizi hem de Akdeniz su seviyelerin de yükselmesine sebep olmuştur.⁹⁷

Akdeniz bölgesinde yaşayan toplumlar eski çağlardan itibaren bir yere sefer yapacakları zaman ve ya ticaret yaparken, koloni kurarken sürekli deniz üzerinde yolculuk yapmışlardır. Bunun sebebi hem ucuz hem de zahmetsiz olması ve ayrıca gidecekleri yerlere daha çabuk ulaşmasına sebep olmuştur. Denizci bir halk olarak bilinen Myken'ler Tunç Çağı'ndan itibaren Karadeniz bölgesi ile ilişkiye girmişlerdir. Ticaret ve maden yatakları için Karadeniz halkı ile temas kurmuşlardır. Karadeniz'e yaptıkları bu yolculuk sırasında bölgenin coğrafyası ve iklimini ayrıca başlarından geçen olayları, bölgede yaşayan halkların örf ve adetlerini döndükleri zaman kendilerini dinleyen kişilere abartılı bir şekilde anlatmışlardır. Bu anlattıkları konular zamanla yerini efsanelere bırakmıştır.⁹⁸ Hellen mitolojisinde de Karadeniz ile ilgili bilgiler mevcuttur. Hellenlerin Karadeniz bölgesiyle tanışmaları Troia Savaşı'nda sonra, Ege Adaları ve Küçük Asya sahillerindeki İon kolonizasyon döneminde gerçekleşmiştir.⁹⁹ Hellenler Akdeniz'e gelen gemilerle Karadeniz'e gitmeye çalışmışlardır. Karadeniz akıntılar, sık sık oluşan sisler, önceden tahmin edilmeyen fırtınaları ve dalgaları, sığınacak adaların ve limanlar azlığı; sahil boyunca oturan halkların düşmanlığı sebebiyle, birçoğu denizde öldüğü tahmin edilmektedir.¹⁰⁰ Hellenler bu kavimleri "barbar" olarak adlandırmışlardır.¹⁰¹ Bu

⁹⁷ Charles King, *Karadeniz*, (çev. Zülal Kılıç), Kitapyayımevi, İstanbul, 2008, s. 33

⁹⁸ King, *Karadeniz*, s. 29.

⁹⁹ Arslan, "Pontos'tan Karadeniz'e", s. 79

¹⁰⁰ Işık, *Antik Kaynaklarda Karadeniz Bölgesi*, s. 1-4; Evliya Çelebi de Karadeniz oluşan fırtınalarla ilgili başında geçen bir olayı anlatmaktadır. *Sinop ve Amasra dağları da önümüzde idi. Derken hiçbirinden eser kalmadı. Korkunç bir girdaba düştük. Bazan güzel, bazan kötü günler ile bir gün bir gece amansız deniz içinde çalkanıp durduk. Ne tarafa gideceğimizi bilmiyorduk. Güneş denizde doğup, denizde batardı..., Arkadan gökgürültüsü, şimşek ve sağonak halinde yağmur, kırıntılı uçan kumlar boşlayınca gemicilerin yüzlerin rengi*

kavimler sahile çıkan yabancıları tanrılarına kurban etme adetleri vardı. Buraya gelen Hellenler bu kavimlerden çekinmemişler, daha çok Pontos olarak adlandırdıkları Karadeniz fırtınalarında korkmuşlardır. Bu yüzden Karadeniz'e *Misafir Sevmez Deniz* anlamına gelen "Pontos Eukseinos" olarak adlandırmışlardır.¹⁰² Pers dilinde axsaena kelimesi koyu renk, siyah, gece mavisi anlamına gelmekteydi.¹⁰³

İÖ 750-550 yılları, Hellenlerin Akdeniz ve Karadeniz'de kolonizasyon hareketine giriştikleri dönemdir. Platon'un söylemiyle, Hellenler kısa süre içinde "tıpkı bir havuzun kenarında yaşayan karıncalar ve kurbağalar gibi" deniz kıyısında yerleşmişlerdir.¹⁰⁴ Akdeniz de birçok koloni kuran Hellenler bu sefer yönünü Karadeniz'e çevirmişlerdir. Daha önceki tecrübelerinden ders almış, gemilerini Karadeniz'in dalgalarına ve fırtınalarına dayanıklı hale getirmişlerdir. Gemileri geliştirerek eskiden otuz kürekli teknelere sahip iken, bunu geliştirerek elli kürekli tekneler yaparak Karadeniz'de daha rahat seyahat yapmışlardır. Hellenler bu sayede Karadeniz'in birçok bölgesinde koloni kurmuşlardır. Bunlardan Doğu Karadeniz Bölgesinde yer alan Trapezus (Trabzon), Kotyora (Ordu), Kerasus (Giresun) gibi yerlerde tarım, maden, balıkçılık, ticaret amaçlı birçok koloni kurmuşlardır. Avrupa ve Asya arasında uzanan Karadeniz kıyılarını İskit yayına benzetmişlerdir.¹⁰⁵ Bazılarına göre dünya atlasına baktığında ise, böbrek biçiminde görülmektedir.¹⁰⁶ Karadeniz bölgesinde bulunan darı, kurutulmuş balık, buğday, altın, gümüş, demir ve kereste gibi değerli madenleri Akdeniz'e taşımışlardır. Karadeniz'in derin olması

değişti...,Deniz dalgaları gittikçe artmakta olduğundan hemen gemi üzerindeki büyük yün çuvallarını, hasırları, balık turşusu, fiçilerini, gemi kerestelerini deniz attılar. Gemi bir parça hafıfledi. Fakat yine dalgalar gökleri yükselip çoşup taşmaya başladı..., "Kalırsa hicr ile girdap-ı gamda küşe-i dil, Ne çare, neyleyeyim rüzgar değil" beytini ifadesi gereğince üç gün üç gece kar, tipi, bora eksik olmadı. Gemicilerin gemi üstünde durmaya kuvvetleri kalması. Herbiri geminin bir köşesinde hazine bulmuş gibi gözden kayboldular. Yolculardan kimisi kusuyor, kimisi tövbe ediyor, kimisi kurbanlar, sadakalar, adaklar adıyordu. Mehmed Zillioğlu, Evliya Çelebi Seyahatnamesi, 1-2 Kitap, Üçdal Neşriyat Yayınları, I. Cilt, İstanbul, 1966, s. 444.

¹⁰¹ Arslan, "Pontos'tan Karadeniz'e", s. 80; Neal Ascherson, *Karadeniz*, (çev. Kudret Emiroğlu), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2002, s. 104.

¹⁰² Arslan, "Pontos'tan Karadeniz'e", s. 80; King, *Karadeniz*, s. 33; Veli Sevin, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I*, TTK, 2001 Ankara, s. 3.

¹⁰³ King, *Karadeniz*, s. 32-33.

¹⁰⁴ Arslan, "Pontos'tan Karadeniz'e", s. 81.

¹⁰⁵ King, *Karadeniz*, s. 36.

¹⁰⁶ Işık, *Antik Kaynaklarda Karadeniz Bölgesi*, s. 3.

sebebiyle birçok farklı balık türünün yaşamasına olanak sağlamıştır.¹⁰⁷ Bundan sonra Karadeniz, Hellenler için vazgeçilmez bir hal almıştır. Hatta daha önce *Misafir Sevmeyen Deniz* anlamına gelen “Pontos Eukseinos” anlamına gelen ifadeyi değiştirmişlerdir.¹⁰⁸ Değişen durumlardan sonra *Misafir Seven Deniz* anlamına gelen “Pontos Aukseinos” demişlerdir.¹⁰⁹

Pontos’un eskiçağdaki asıl adı, Pers soylusu olan Mithradates I Ktistes tarafından, İÖ 301 yılında Anadolu’nun kuzeydoğusunda Iris (Yeşilirmak) ile Lykos (Kelkit) havzalarında kurulan ve Hellenistik Dönem boyunca genişleyerek büyük bir devlet haline gelen Pontos Krallığı’nın adını almıştır.¹¹⁰ Bu devlet Roma tarafından yıkılmıştır. Daha sonra ise Roma’nın bir eyaleti haline gelmesine rağmen bölgeye Pontos adıyla anılmaya devam etmiştir. Roma döneminde olsun ya da antik yazarlar ve modern tarihçiler arasında olsun, ortak görüş olarak Hellenistik krallık ve Pontos olarak adlandırmışlardır. Osmanlı Devleti döneminde bu bölge Karadeniz olarak adlandırmışlardır.

Koromila Marianna, Karadeniz bölgesinin coğrafi tanımını şöyle yapmış; Karadeniz doğusu yaklaşık olarak 1340 km uzanan Ermenistan cumhuriyetinden Türkiye cumhuriyetine uzanan sınır Bosporus ağzında sahil hattı boyunca bugün Karadeniz olarak bilinir.¹¹¹

Karadeniz bölgesiyle hakkında farklı görüşler mevcuttur. 1990’ların sonunda *Titanic*’i bulan kâşif Robert Ballard’ın başkanlığında öncü bir ekip antik Sinop limanını civarında, Türkiye sahilleri açığındaki oksijensiz katmanda incelemeler yaptı. Bu incelemede ilk bulunan şey Bizans dönemi gemisiydi. İS 5. yüzyılın kalan geminin kandilisası (Yelken halatı) kısmen sağlam kalmıştı; direğin budaklı tahtası ise sanki birkaç gün önce fırtınadan çıkmış gibiydi.¹¹² Daha sonraki araştırmalarında ise Bulgar sahili açıklarında çok daha eski, belki de İÖ 4. Yüzyılın kalma, amfora ve

¹⁰⁷ P. Minas Bıjışkyan, *Karadeniz Kıyıları Tarihi ve Coğrafyası*, (çev. Hrand D. Andreasyan), İstanbul Edebiyat Fakültesi, İstanbul, 1969, s. 2-4; Ascherson, *Karadeniz*, s. 17.

¹⁰⁸ Sevin, *Atlaslı Büyük Uygarlıklar*, s. 3.

¹⁰⁹ King, *Karadeniz*, s. 33.

¹¹⁰ Arslan, “Pontos’tan Karadeniz’e”, s. 84.

¹¹¹ Koromila Marianna, *The Greek and Black Sea From to 20th Century*, Athens, 2002, s. 35

¹¹² King, *Karadeniz*, s. 40.

kurutulmuş tatlı su balıkları taşıyan batık bir gemiyi ortaya çıkarmıştır. Bu sonuçlar Ballard şaşırtmıştır. Ballard bu kazı sonucundan birkaç gün sonra ölmüştür.¹¹³

3.2 TARİHİ ÇAĞLARDA DOĞU KARADENİZ

3.2.1 Hayaşa- Azzi Krallığı

Kuzeydoğu Anadolu ve Karadeniz bölgesinde yeni siyasi kuruluşlar meydana geldiği sırada, bu dönemde en güçlü devlet olarak Hitit İmparatorluğu hüküm sürmüştür. İÖ II. binyıldan itibaren Hayaşa adı verilen siyasi güç ortaya çıkmıştır. Yüz elli yıla aşkın varlıklarını devam ettiren Hayaşalılar, Rize den Giresun'a kadar uzanan sahil şeridini, iç kesimi ile Erzurum- Erzincan- Bayburt arasında kalan topraklarda egemen olmuşlardır.¹¹⁴ (Harita:1) Hayaşa-Azzi tek krallık yoksa ayrı iki krallık mı konusunda farklı görüşler mevcuttur.

1928'de yayınlanan makalesinde Goetze, Hayaşa ülkesinin bir kısmına Azzi ismini verdiğini belirtmiştir. Sonraki çalışmalarında bu görüşünü değiştirmemiştir.¹¹⁵

E. Cavaignac, Hayaşa İÖ XIV. Yüzyılda Doğu Anadolu'nun tamamını kapsayan bir krallık olduğunu ve ayrıca Hititlere doğru uzanan bir kısmını da Azzi oluşturduğunu öne sürmüştür.¹¹⁶ H.G. Güterbock ise aynı görüşteydi. Azzi'lerin topraklarını Hayaşa'nın bir parçasını oluşturduğunu söylemektedir.

H.Z. Koşay ve F. Kınal zaman içerisinde görüşleri değişmiştir. H. Z. Koşay Hayaşa ve Azzi iki krallık olarak kabul etmiştir.¹¹⁷ Daha sonraki dönemde ise, Hayaşa-Azzi Birleşik Krallığı tanımı yapmıştır. F. Kınal ise, ilk önceleri Arzava'nın hakkında yaptığı araştırmalarda Azzi ve Hayaşa'yı farklı iki ülke olarak

¹¹³ King, *Karadeniz*, s. 40.

¹¹⁴ Emin, *Prehistorik Dönemden*, s. 35; Dinçol, "Hititler", s. 37-38; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ Tarihi*, s. 39

¹¹⁵ Mahmut Pehlivan, *Hayaşa (İÖXV-XIII Yüzyıllarda Kuzey-Doğu Anadolu)*, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, Erzurum, 1991, s. 23.

¹¹⁶ Pehlivan, *Hayaşa*, s. 24.

¹¹⁷ Hamit Zübeyir Koşay, Kemal Turfan, "Erzurum-Karaz Kazısı Raporları", *TTK Belleten*, Cilt XXIII, Sayı 91, Ankara, Temmuz 1959, s. 354-355

göstermiştir.¹¹⁸ Sonraki araştırmalarında “Hayaşa-Azzi memleketi” ifadesini kullanmış, yani ikisini de aynı kùltür olduğu ifade etmiştir.¹¹⁹

Hitit-Hayaşa arasında ilişkileri baktığımızda Hayaşa-Azzi özdeşliği vardır. Hukkanaş Anlaşması'nın ilk bölümlerinde I. şuppiluliuma bizzat hitap etmiştir.

“2. *Bak Hukkanaş seni basit fakat gayretli bir adam olarak kabul ettim.*

3. *Sana asalet verdim*

4. *Seni Hattuşaş'ta Hayaşa ahalisinin ortasında dostça*

5. *Takdim ettim ve sana kız kardeşimi eř olarak verdim*”¹²⁰

Pehlivan verdiği bilgilere göre, aynı metinde şöyle geçmektedir.

“Azzi'nin Efendisi Hukkanaş'ın Büyük Krala sadık kalıp kalmayacağı tanrılara sorulmaktadır.”¹²¹

Bu durumda Hitit kaynaklarında Hayaşa ve Azzi için aynı bölge gösterilmiştir. Hitit belgelerindeki ÷lke, şehir, nehir, dağ ve ova gibi bir takım coğrafi terimlerin lokalizasyonu yapılırken, Hayaşa- Azzi'nin konumu ile ilgili olarak bilgiler verilmektedir.¹²²

Mevcut görüşlerden farklı olarak bir düşünce ile karşımıza çıkan Cornelius'a göre; Azzi'nin başkenti olarak Hayaşa gör÷lmekte ve Yeşilırmak'la Kelkit Çayı'nın birleşerek aktığı bölgenin hâkim noktasında yer almaktadır.¹²³ Cornelius bu görüşüyle, Karadeniz kıyısında yaşamış olan halkın Hititler'den daha önce de bölgede bulunduğu ve Hayaşa'nın da bugünkü Erbaa/Horoztepe'nin bulunduğu yere lokalize edilmesi gerektiğini ileri sürmüştür.¹²⁴ Tüm bilgilerle birlikte Hayaşa şehrinin Karadeniz bölgesine taşındığı söylenmektedir. Erzurum ve çevresinde kazılar yapan H.Z. Koşay ise yapılan diğer bilimsel çalışmalar doğrultusunda kararını biraz daha somutlaştırarak Hayaşa'yı Erzurum civarına yerleştirdi.¹²⁵

¹¹⁸ F. Kınal, “Arzava Memleketlerinin Mevkii ve Tarihi” *Dil ve Tarih –Cođrafiya Fakùltesi Edebiyat Tarihi, TTK*, Ankara, 1953, s. 5; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ Tarihi*, s. 40.

¹¹⁹ F. Kınal, “Doğu ve Güney Doğu Anadolu'da Tetkik Gezisi Raporu”, *DTCF Dergisi*, Ankara, 1954, s. 78.

¹²⁰ Pehlivan, *Hayaşa*, s. 26.

¹²¹ Pehlivan, *Hayaşa*, s. 27.

¹²² Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ Tarihi*, s. 39-45.

¹²³ Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ Tarihi*, s. 40.

¹²⁴ Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ Tarihi*, s. 40.

¹²⁵ Koşay, Turfan, “Erzurum-Karaz Kazısı Raporu”, s. 350; Hamit Z. Koşay, “Hitit Tapınağı Samuha Nerededir” *Belleten*, Cilt: XXXVI, S:144, Ankara, 1972, s. 464-466

J. Garstang, Aripşa ve Dukkama gibi Hayaşa'nın lokalizasyonu konusunda önemli bilgiler içeren şehirlerin Van Gölü etrafına yerleştirilmesine karşı çıkar. Hayaşa, Fırat nehri ve Karadeniz arasını lokalize edilmelidir. Kaynaklarda "Deniz içindeki şehir" olarak adlandırılan Aripşa Karadeniz sahillerinde aranılmalıdır.¹²⁶

Schuler'e göre Kızılırmak, Kelkit çayı ve Karasu arasında kalan bölgeler "Yukarı Memleket'teki Hitit Toprakları" ve Hayaşa'nın sınırını oluşturmaktaydı.¹²⁷

Hayaşa topraklarını Çoruh- Kelkit vadisi başta olmak üzere, Giresun-Rize ve Erzincan-Erzurum hattı arasında kalan Karadeniz'e paralel olan toprakları iskân etmişlerdir. Hayaşa'lılar tarih boyunca bu topraklara bağlı kalmamışlar, Hititler bir yere sefer düzenleyeceği zaman, otorite boşluğunda, taht kavgalarında ve ayaklanmalardan faydalanarak sınırlarını ve ya etki alanlarını batıda Ordu, güneyde ise Malatya ve Elazığ kadar genişletmişlerdir.

3.2.2 Hitit-Hayaşa İlişkisi

İÖ XV. yüzyılın sonlarına doğru Hitit tahtına çıkan III. Tuthalya (İÖ 1410–1390), I. Şuppiluliuma (İÖ 1385–1345), II. Murşili (İÖ1345–1306) dönemlerinde, Hayaşa Krallığı ile sürekli mücadele içinde olmuştur. Hayaşa halkı kendisini güçlü Hitit devletine karşı korumaya çalışmışlardır. Hayaşa, Hurrilerin halefi kabul edilmiştir. Bu bölgede yaşayan halklar başlarında ihtiyarlar heyeti, yaşlı bir şef veya aile reisleri tarafında yönetilerek varlıklarını korumuşlardır.¹²⁸ İÖ II Binyılın ortalarına kadar bu toplumlar kendileri tehdit edecek veya hayatlarını tehlikeye düşürecek olaylar yaşanmadığında dağınık gruplar, belirli bir merkez ve lider etrafında toparlanma ihtiyacı duymamışlardır. Sonraki dönemde güçlenmesiyle birlikte Orta Karadeniz bölgesinde bulunan ve Hititlerle mücadele etmeyi milli bir politika haline getiren Kaşkalar'la beraber hareket etmişlerdir.

¹²⁶ Pehlivan, *Hayaşa*, s. 30.

¹²⁷ Pehlivan, *Hayaşa*, s. 31; A. M. Dinçol, J. Yakar, "Nerik Şehrinin Yeri Hakkında", *Belleten*, Cilt: XXXVIII, S:152, Ankara, 1974, s. 564; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ Tarihi*, s. 41.

¹²⁸ Pehlivan, *Hayaşa*, s. 41.

3.2.2.1 Karanni Dönemi Hayaşa-Hitit İlişkisi

III. Tuthalya son dönemlerinde meydana gelen olaylar, sonraki dönemlerde ilişkilerin temelini ortaya koyar. İÖ 1400'lerde Hitit topraklarına saldıran Hayaşalılar, Yukarı Memleketin güvenliğini tehlikeye sokmuştu. Genç olmasına rağmen I. Şuppiluliuma (İÖ 1380-1345) Hitit kralı III. Tuthalya adına bu bölgenin güvenliğini sağlamak için harekete geçer.¹²⁹ Hayaşa üzerine sefere çıkmış fakat Kaşkalarla karşılaşmış ve onlara büyük kayıplar verdirmiştir. II. Murşili döneminde yazılan “*Şuppiluliuma'nın Annalleri*” olarak bilinen kayıtlara göre, I. Şuppiluliuma bölgenin güvenliğini sağladıktan sonra Samuha'ya dönmüş. Bu durum üzerine Hayaşalılar ve Kaşkaların anlaşığı haberini alınca tekrar bölgeye dönmüş ve Yukarı Memleketteki Hitit şehirlerinin güvenliğini sağlamıştır.¹³⁰

Hayaşalılar Karranni adlı bir lider etrafında toplanarak ve ayrıca Kaşkalarla beraber hareket etmişlerdir. Hitit karalının uzakta olmasında istifade ederek, müttefikleri ile birlikte Hitit topraklarına saldırmıştır. Bunu haber alan Hitit kralı III. Tuthalya Yukarı Memleket'e doğru harekete geçer. III. Tuthalya önce Kaşkaları püskürtür daha sonra ise Hitit kült merkezi olan Samuha'yı kuşatan Hayaşa üzerine yürür. Bunun üzerine Karranni geri çekilmiş ama Kummuha (Kemah) yakınlarında mücadeleye girmiştir. Hitit kralı III. Tuthalya hastalığından dolayı Hitit ordusunun başına I. Şuppiluliuma geçmiştir.¹³¹ Hitit ordusunun üzerine geldiğini öğrenen Hayaşalılar, Samuha kuşatmasını kaldırıp geri çekilmişlerdir. I. Şuppiluliuma, Hayaşalıları takip ederek Kummuha önlerine kadar gelmiştir. İki ülke burada çarpışmaya girmiştir. Bu olaylarla ilgili bilgi veren tablet kırık olduğu için Kummuha Savaşı'nın nasıl sonuçlandığını bilinmemekle birlikte sonraki dönemde yaşanan olaylara bakılarak bazı sonuçlara ulaşabiliriz. Bu sonuçlardan birincisi, I. Şuppiluliuma'nın tahta çıktığı yıllarda Hayaşalı Hukkana/ş ile yaptığı anlaşma metnine göre, Hititler Kummuha önlerinde kısmi başarılar elde etmiştir.¹³² İkincisi ise, Karranni ve Hayaşa ordusunun Hititler karşısında uğradığı başarısızlığa bağlı olarak, muhtemelen Karranni'nin çarpışmalar esnasında ölmesi sonucu olarak Hayaşa

¹²⁹ Veli Ünsal, “Hayaşa Krallığı'nın Kuzeydoğu Anadolu'daki Varlığı ve Hayaşa- Hitit İlişkileri”, *RSSS*, Cilt: 5, Sayı: IV, Ankara, 2017, s. 799.

¹³⁰ Pehlivan, *Hayaşa*, s. 43.

¹³¹ Ünsal, “Hayaşa Krallığı'nın Kuzeydoğu”, s. 799.

¹³² Ünsal, “Hayaşa Krallığı'nın Kuzeydoğu”, s. 799-800; Pehlivan, *Hayaşa*, s. 46.

kralı değişmiştir.¹³³ Hukkana anlaşmasında adı geçen Mariya'nın kısa bire hüküm sürdüğü anlaşılmaktadır.

3.2.2.2 Mariyaş Dönemi

Mariyaş'ın, Hayaşa kralı mı yoksa Hitit'e bağımlı ve Hitit kralının isteği şeyleri yapan birimi olduğu hala bir sorun olarak görölmektedir.¹³⁴ Mariyaş'yayı bir bey ve lider olarak tanımlayan Friedrich, onu Hayaşa krallı olarak tanımlamaz. Güterbock ise, Mariya, Karrani halefi olarak kabul etmiştir.¹³⁵

M. Pehlivan verdiği bilgilere göre, J. Friedrich tarafından yayınlanan anlaşma metninde öldürme olayı şu şekilde anlatılmaktadır:

Kol.III.prg.32.str

53-Marriya kimdir, niçin ölmüştür?

54-Bir saray kadınına rastlamamış mıdır? Ona bakmamış mıdır?

55-Fakat Efendimiz Güneşin Babası onu bir pencereden görür ve ona şöyle der:

56-“Bu kadına niçin baktın?”

57-Ve bu suçtan dolayı ölümü buldu

58-Bir insanın ölümüne sebep olan böyle bir olaydan sakın¹³⁶

Bu anlaşma metninde baktığımızda sarayda konuk edilen Mariya'nın Hayaşa krallı ya da bu ülke adına gelen bir soylu olduğu anlaşılmaktadır. Bu anlaşmada başka bir satırında yine Mariya adı geçmektedir:

Kol.IV.prg.42

41(25)-Siz, Hayaşa ahalisi gelecekte beni dostça himaye edip korursanız,

42(26) Ben de Sizi, Hayaşa ahalisini, Mariyaş'ı ve

43(27)Hayaşa'nın kız alıp vermiş akrabalarını korurum...¹³⁷

¹³³ Mahmut Pehlivan, “Başlangıçtan Urartu'nun Yıkılışına Kadar Bayburt ve Yöresi”, *Türk Tarihinde ve Kültüründe Bayburt Sempozyumu (23-25 Mayıs 1988)*, Ankara, 1994, s. 330.

¹³⁴ Ünsal, “Hayaşa Krallığı'nın Kuzeydoğu”, s. 800; Sefa Yıldırım, *Okçular/Berta Havzası ve çevresinde Tarihi ve Arkeolojik Araştırmalar*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum, 2007, s. 154.

¹³⁵ Ünsal, “Hayaşa Krallığı'nın Kuzeydoğu”, s. 800.

¹³⁶ Pehlivan, *Hayaşa*, s. 49; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ Tarihi*, s. 43-44.

Bu iki satıra baktığımızda iki Mariya'dan bahsetmektedir. Birincisi III. Tuthalya'nın sarayında bulunduğu sırada yanlış bir hareketi sonunda öldürülmesi, ikincisi ise Şuppiluliuma'nın sert üsluplu sözleri nedeniyle kızından ayrılmaya zorlanmıştır. Kummuha savaşı sonunda Hititler istediği kişiyi Hayaşa krallığı tahtına geçirmiş ve kendi istediklerini ona yaptırmışlardır. Mariya'nın kısa süre tahta kalmasının sebebi ise farklı adetlere sahip olan iki ülkenin ve Hitit yasalarına ters düşen hareketi sonucu Mariya'nın öldürülmesidir.¹³⁸

3.2.2.3 Hukkanaş Dönemi ve Hukkanaş Anlaşması

III. Tuthalya ölümü üzerine Hitit devletinde karışıklar ortaya çıkmıştır. Bu karışık ortamda I. Şuppiluliuma tahta geçmiştir. Bu karışık ortamda faydalanan Hayaşalılar, Hitit topraklarına saldırmışlardır. Mariyaş'ın ölümünü kabul edemeyen Hayaşalılar Samuha şehrini tekrar kuşatmışlardır. Tüm bu karışıklara son veren I. Şuppiluliuma, daha sonra Hayaşa üzerine yürümüş ve Hukkanaş'ın yardımıyla istediği başarıyı elde etmiştir.

I. Şuppiluliuma Kuzey Suriye'de Hitit menfaatlerini sağladıktan sonra, Hukkanaş yardımıyla Hayaşa ile olan sorunlarını başarıyla sonuçlandırmıştır. Bu dönemde Hitit-Hayaşa ilişkisi politik bir evlenmeyle normale dönmüştür. I. Şuppiluliuma kızını Mitannili Mattivaza, kız kardeşini ise Hayaşalı Hukkanaş evlendirerek bu ülkelerden tehlikelere karşı güvenliği sağlamıştır.¹³⁹ I. Şuppiluliuma bu devletleri kendine bağımlı hale getirmiştir. Bu olayların sonucunda "Hukkanaş Anlaşması" ile karşılıklı güven ve saldırmazlık anlaşması imzalanmıştır.¹⁴⁰

Bu anlaşma ile Hitit-Hayaşa arasında uzun bir barış dönemi olmasını sağlamıştır. Bu dönemdeki Hitit kaynaklarında Hayaşalılar'dan pek bahsedilmemiştir. Bu barış dönemi II. Murşili dönemine kadar sürmüştür. Kuzey-kuzeydoğu bölgesinde yaşayan Kaşkalar ve Hayaşalılar'ın harekete geçmesiyle birlikte ilişkiler eski günlerine dönmüştür.

¹³⁷ Pehlivan, *Hayaşa*, s. 48; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ Tarihi*, s. 44.

¹³⁸ Pehlivan, *Hayaşa*, s. 48; Pehlivan, "Başlangıçtan Urartu'nun Yıkılışına", s. 330; Ünsal, *Hayaşa Krallığı'nın Kuzeydoğu*, s. 800.

¹³⁹ Pehlivan, *Hayaşa*, s. 53.

¹⁴⁰ Ünsal, "Hayaşa Krallığı'nın Kuzeydoğu", s. 801.

3.2.2.4 Anniyaş Dönemi

II. Murşili tahta çıkmasıyla beraber Hayaşa krallığında ise Hukkanaş soyundan gelmediği anlaşılan Anniyaş tahta geçmiştir. II. Murşili Kuzey Suriye'ye sefere çıkmasını fırsat bilen Anniyaş Hitit topraklarına saldırarak elde ettiği ganimetler ve esirlerle Hayaşa'ya geri çekilir. Anniyaş bu sırada Kaşka boylarını örgütleyerek küçük bir devlet kuran Pihhuniya ile Hayaşa kralı anlaşmış ve bu bölgede Hititler karşı güvenlik hattı oluşturulmuşlardır.¹⁴¹

II. Murşili Kuzey Suriye anlaşmazlıklara son verdikten sonra Yukarı Memleket'e doğru yürümeye başlamıştır. İlk olarak Pihhuniya'yı cezalandırmıştır. Daha sonraki dönemlerde II. Murşili Hayaşa topraklarına birçok sefer yapmıştır.¹⁴² Bu seferler sırasında Hayaşa topraklarının büyük bir kısmı Hitit ordusu tarafında yağmalanmıştır.

Hitit kralı bu başarılarıyla birlikte Hayaşa krallığını tamamen ortadan kaldırmak istemiştir. Bunun için İÖ 1333 bir sefer düzenlemiş ve istediği sonucu almıştır. Fakat Hayaşalılar tamamen ortadan kaldıramamıştır.

Hayaşa-Azzi krallığı sürekli olarak Hititlerle mücadele içinde olmuştur. Bunun yanında Kaşkalarla beraber hareket ederek, Hititleri zor duruma düşürmüşlerdir. İki ülkenin komşu olmaları nedeniyle kültür ve yaşayış biçimleri birbirine benzeyen tarafları çoktur.

Karadeniz bölgesinde yapılan arkeolojik çalışmalarda Hayaşa ve Kaşkalar'a ait bir kalıntıya rastlanmamıştır. Karadeniz bölgesi sürekli yağış alması ve diğer doğal şartlar sebebiyle eski dönemden kalma kalıntıları muhafaza etmek için yeterli değildir. Kalıntıların olmamasının diğer sebebi ise göçebe yaşam sürmeleri ve dağınık bir halde yaşamalarıdır. Bu toplumlarda yurt edinme düşüncesinin olmaması, tamamen yağmalama ve ganimet elde etme amaçları olması sebebiyle arkeolojik kalıntılar elde etmemizi zorlaştırmıştır.¹⁴³

¹⁴¹ Ünsal, "Hayaşa Krallığı'nın Kuzeydoğu", s. 802.

¹⁴² Ghazaryan R.P. "The Development Of The Armenian Statehood: Kingdom Of Hayasa (XIV-XIII)", *Phd in History Deputy Director of the Institute of Oriental Studies of Nasra, Fundamental*, 2015, s. 1.

¹⁴³ Emin, *Prehistorik Dönemden*, s. 44.

3.2.3 Kaşkalar

Karadeniz Bölgesi'ni hâkimiyeti altına alan Kaşkalar ile ilgili yazılı belgeler azdır. Kaşkalar hakkında en önemli bilgi veren kaynaklar Hitit kaynaklarıdır.¹⁴⁴ Hitit kaynakları ile beraber Asur ve Mısır kaynaklarda Kaşkalar ilgili bilgi vermektedir. Kaynaklarda Kaşka adını farklı şekilde yazıldığını görülmektedir. Mesala “Gaşga, Kaşga, Kaşka” şeklinde görmekteyiz. Kaşka adına baktığımızda II. Ramses'in yazıtlarında “KşKş”, Asur kaynaklarında “mat Kaşku” (Sargon yıllıkları), Ugarit dilinde ise “ktk” olarak bahsedildiğini görmekteyiz.¹⁴⁵ Hitit tarihinin her döneminde, Hititlerin en büyük düşmanı olan Kaşkaların Anadolu'ya nereden ve ne zaman geldikleri bilinmemektedir.¹⁴⁶ Kaşkalar'ın yaşadığı bölgeler hakkında araştırmacılar tarafından farklı görüşler ortaya atılmıştır.

Alp, Maşat metinlerinde geçen G/Kalzana, Gamamma, Kapapahşuwa vb. kentlerin, Maşat Höyüğü'nün kuzeyinde ve Yukarı Yeşilirmak Vadisi'ndeki Kaşka bölgesinde yer aldığı ileri sürmektedir.¹⁴⁷ Meyer-Garstang ve Hrozny göre ise Kaşkalar'ın Kızılırmak'ın yukarı kesimi ile Yukarı Fırat bölgeleri arasında kalan kesimde yaşadıklarını ileri sürmektedir.¹⁴⁸ Forrer ise Kaşkalar'ı Yeşilirmak ve Çekerek nehirleri arasında kalan bölgede yaşadıklarını ileri sürmektedir.¹⁴⁹ Bu görüşlerin aksine Cavaignag ise Kaşka ülkesini Kızılırmak'ın alt tarafından hemen hemen Ege Denizi'ne kadar uzanan topraklara yerleştirmektedir.¹⁵⁰ Kaşkalar hakkında diğer bir fikir ise onların Merzifon-Amasya hattının kuzeyindeki Sinop-Ordu arasındaki bölgede yer aldığıdır. Kaşkalar'ın yaşadığı çevreyle ilgili Cornelius'un görüşü ise onların kuzeyde Turhal (Tokat), güneyde Gürün (Sivas) ve doğuda Kemah'ın bulunduğu kara parçasıdır.¹⁵¹

Karadeniz Bölgesi'ne hüküm süren Kaşkaların yerleştikleri coğrafi bölgenin sınırlarına baktığımızda doğuda Hayaşa, batıda Tumana ve Pala, güneyde Yukarı

¹⁴⁴ Serkan Demirel, “Hitit-Kaşka İlişkilerinde Yanıtını Aranan Bazı Sorular”, *Akademik Bakış*, Cilt; 6, S: 12, 2013, s. 193.

¹⁴⁵ Ahmet Ünal, *Hitit Devrinde Anadolu II*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2003, s. 55.

¹⁴⁶ Ünal, *Hitit Devrinde Anadolu II*, s. 55.

¹⁴⁷ Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ Tarihi*, s. 35.

¹⁴⁸ Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ Tarihi*, s. 35.

¹⁴⁹ Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ Tarihi*, s. 35.

¹⁵⁰ Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ Tarihi*, s. 35.

¹⁵¹ Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ Tarihi*, s. 35.

Memleket, kuzeyde Karadeniz arasında yer almaktaydı. Bugünkü isimleriyle bakarsak coğrafi alanına Sinop'un batısı ile Giresun arasında kalan bölge ve Tosya-Merzifon-Amasya-Tokat-Niksar-Koyulhisar-Şebinkarahisar'dır.¹⁵² (Harita:1)

Kaşkalar hakkında en kapsamlı çalışmalardan birini yapan Schuler, Kaşkalar bir devlet kuramadıkları gibi siyasi yapıya sahip değildir. Kaşkalar üç bölüme ayırmıştır. Kaymakçı şu şekilde ifade etmektedir;

“Batı Kaşka toprakları: Kızılırmak'ın batısında, Yukarı Devrez Havzası'nın kuzeyinde ve Gökırmak Bölgesi'ni kapsamaktadır.

Merkezi Kaşka toprakları: Kızılırmak ve Aşağı Çekerek, dolayısıyla Yeşilirmak arasında, klasik Phazimonitis bölgesini kapsamaktadır.

Doğu Kaşka toprakları: Kelkit Vadisi'nde, Hayaşa'nın batısını kapsamaktadır.”¹⁵³

Hitit sınır yerleşmelerini tehdit eden Kaşkaların kendi hâkimiyet alanı olan Bafra Ovası, Aşağı Kızılırmak Vadisi, Durağan, Kargı ve Bafra Ovası'nın güneyindeki dağlık bölgede yer alan Vezirköprü, Havza ve Ladik Ovası'nın oluşturduğu kabul edilmektedir.¹⁵⁴ Vezirköprü, Oymaağaç Höyük, Merzifon Onhoroz Tepe, Alacapınar Tepe ile Amasya Oluz Höyük ve Doğantepe gibi yerlerde ulaşılmış bilgilere göre Orta Karadeniz bölgesini Hititler, Kaşkalara karşı bir tampon bölge olarak kullanmışlardır. Bu yerleşmelerin Hitit İmparatorluk Çağında da yerleşim görmüş olması nedeniyle Son Tunç Çağı'nda da bu bölgenin tampon bir bölge olarak kullanılmış olduğu düşüncesini desteklemektedir.¹⁵⁵

Kaşkalarla hakkında bilgi içeren en eski Hitit metni İÖ15.yüzyılın ikinci yarısında yaşamış olan Hitit kralı I.Arnuvanda dönemine denk gelir. Bu kaynakların verdiği bilgilere göre Hititler, Kaşka saldırıları karşısında çok zor duruma düşmüş ve Anadolu'nun güney kesimlerine çekilmişlerdir. Kaşkaların elde ettikleri bölgelerin yağmalamışlar ve bu metinde Hitiler'in baş tanrısı Teşub'a ait tapınağın Kaşkalar

¹⁵² Alpaslan Ceylan “Arnuvanda-Asmunikal Dua Metni ve Tarihi Açından Değerlendirilmesi”, *Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Edebiyat Bilimleri Araştırma Dergisi* 23, Erzurum, 1996, s. 2.

¹⁵³ Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ Tarihi*, s. 37.

¹⁵⁴ Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ Tarihi*, s. 36.

¹⁵⁵ Şevket Dönmez, “Orta Karadeniz Bölgesi Yüzey Araştırması”, *Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi Yayınları*, İstanbul, 1999, s. 33

tarafından yağmalandığı ve kral Arnuvanda'nın bundan dolayı büyük üzüntü yaşadığı belirtilmektedir.¹⁵⁶

Hitit ülkesinin yaşanan karışıklık sebebiyle, Karadeniz kıyılarında yarı göçebe şeklinde yaşayan Kaşka boylarının Hitit ülkesi üzerine seferler düzenlemişlerdir. Anadolu'ya akınlar yapan bu Kaşka boylarını durdurmak isteyen Hitit kralı Hantili döneminde Anadolu'nun farklı bölgelerine kaleler yaptığını görmekteyiz.¹⁵⁷

Hitit kaynaklarının verdiği bilgilere göre, Kaşkalar bazen Hitit başkenti Hattuşa'ya kadar akınlar yapmışlardır. Bu durum karşısında Hitit kralı Arnuvanda ve kraliçe Aşmunikal, Kaşka tehlikesine karşılık bazı askeri tedbirler almıştır.¹⁵⁸

Hitit kralı Arnuvanda'dan sonra Hitit tahtına çıkan kral I. Şuppiluliuma'dan bahseden II. Murşili'nin on yıllık anallerinden verdiği bilgilere göre, Tuhkanti-Tuthalya ile I.Şuppiluliuma arasındaki iç savaş döneminde Kaşkaların Hitit başkenti Hattuşa'ya saldırdığı anlaşılmaktadır.¹⁵⁹I.Şuppiluliuma dönemine ışık tutan ve "Şuppiluliuma'nın Kahramanları" adıyla anılan metinden anlaşıldığına göre de, Hitit topraklarının Kaşkaları tarafından yakılıp yıkıldığı anlaşılmaktadır.¹⁶⁰

Bu bilgilere baktığımızda Giresun ilinin Kaşkalar'ın hâkimiyet alanı içerisinde yer aldığını söyleyebiliriz. Yani Doğu Karadeniz Bölgesinde yaşadığını ama coğrafi koşulların sebebiyle ve yapılan araştırmaların az oluşu ve bu konudaki bilgileri kısıtlamaktadır. Gelecekte dönemlerde yapılacak araştırmalarla birlikte bu konu hakkında daha detaylı bilgilere ulaşacağımızı söyleyebiliriz.

3.2.4 Doğu Karadeniz'de Kimmerler

Kimmerler üzerine çalışmalar İskit araştırmalarıyla paralel gelişme göstermiştir. Kimmerler'e ait arkeolojik malzemenin İÖ II. binin başlarına kadar uzanmasına karşılık, yazılı kaynaklarda adlarının geçmesi İÖ VIII. yüzyılında itibaren başlar. İÖ XI. yüzyıldan itibaren Orta Asya'da yaşadıkları bilinen ve IX.

¹⁵⁶ Memiş, *Eskiçağ Türkiye Tarihi*, s. 46-47.

¹⁵⁷ Dinçol, "Hititler", s. 30.

¹⁵⁸ Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ Tarihi*, s. 37-39.

¹⁵⁹ Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ Tarihi*, s. 39; Leyla Murat, *Anadolu'da Kaşkalar*, Hel Yayınları, Ankara, 2016 s. 194-218 daha fazla bilgi için bu sayfa bkz; Demirel, "Hitit-Kaşka İlişkilerinde Yanıtını", s. 200-201.

¹⁶⁰ Memiş, *Eskiçağ Türkiye Tarihi*, s. 48-49.

yüzyılda bölgenin en güçlü devleti haline gelen İskitler; bu bölgede yaşanan değişiklikler nedeniyle ve Hun kabileleri baskısında dolayı, Kimmerler'in topraklarına girmesine sebep olmuştur.¹⁶¹ Bu olayın sonunda büyük bir göç hareketi başlamasına neden olmuştur. Bu göç hareketi Karadeniz kuzeyindeki bozkırları, Kafkasya ve Anadolu'da etkileri yüzyıllarca hissedilmesine sebep olmuştur.¹⁶² Güney Rusya, Tunç Çağı kültürünün "taşıyıcıları" ve "temsilcileri" olan bir toplum oldu.¹⁶³ İskit baskısında kaçan Kimmerler güneye doğru yönelerek Kafkasya üzerinde Anadolu'ya girmişlerdir.¹⁶⁴ Kimmerler Karadeniz Bölgesinde, batıdan Heraklia Pontika'dan (Karadeniz Ereğlisi), doğuda ise Trapezus'a (Trabzon) kadar yayılmışlar.¹⁶⁵ (Harita:6)

Kimmerler'in menşei hakkında yapılan çalışmalarda farklı birçok tez öne sürülmüştür. Bunlardan birkaç tanesi şöyledir:

- a) Avrupa bir ırk olan Homo-Europeus grubuna bağlayanlar var.
- b) İtali-Kelt'lerin akrabaları olduğunu iddia eden var.
- c) Trak kökenlidirler ve Traklarla akraba bir kavimdirler.
- d) Frigya grubuna dahil olup ermenilerin atası olduğunu.
- e) İran menşeli olduğunu ileri sürenler var.
- f) Bulgarların atasıdır.
- g) İskitlere akraba bir kavimdirler.

¹⁶¹ İlhami Durmuş, *İskitler (Sakalar)*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2008, s. 32-33.

¹⁶² İbrahim Telliöğlü, "Kimmer ve İskit Göçlerinin Doğu Anadolu Bölgesindeki Etkileri", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S: 27, Şinasi Tekin Özel Sayısı, Erzurum, 2005, s. 238.

¹⁶³ Fatih Şengül, "Homeros'a Göre Kimmer Kavim Adı Etimolojisi", *Karadeniz Araştırmaları*, Cilt: 5, Sayı: 17, 2008, s. 33.

¹⁶⁴ İbrahim Telliöğlü, "Doğu Karadeniz Bölgesinin Bugünkü Etnik Yapısına Tesir Eden Göçler", *Karadeniz Araştırmaları* 5, 2005, s. 2; Hacı Çoban, "Kapadokya'da Kimmerler", *Cappadocia Journal Of History and Social Science*, 2199-353X, s.122-123; Aziz Novruzlu, "Kimmerler Kültürüne Bir Bakış", *Uludağ Üniversitesi Feen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.18, S.32, Bursa, 2016, s. 206.

¹⁶⁵ Taner Tarhan, "Eski Anadolu Tarihinde Kimmerler", *Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, I Araştırma Sonuçları Toplantısı*, İstanbul, 26 Mayıs 1983, s. 112-113; İbrahim Telliöğlü, "Doğu Karadeniz Bölgesinin Türk Yurdu Haline Gelmesi Hakkında Bir Değerlendirme", *Türkoloji Araştırmaları Volume 2*, 2 Spring Trabzon, 2007, s. 655; Ferit Baz, "Herodotos'un Anlatımlarına Göre, İskitlerin Kimmerleri Takip Meselesi", *Cedrus IV*, 2016, s. 50.

h) Ural-Altay kökenli bir topluluk olduğunu.¹⁶⁶

Bu konu üzerine M. Taner Tarhan yaptığı araştırmalar önemlidir. Tarhan göre Kimmerler'in, menşei Orta Asya dayanan Proto-Türkleri olarak tanımlanan Ural-Altay kökenli bir toplum olduğunu öne sürmektedir.¹⁶⁷

Kimmerler hakkında antikçağ kaynakları ve Asur kaynaklarında önemli bilgiler yer almaktadır. Antik Grek kaynaklarında "Kymmeriori/Kymmerios" adıyla tanımlanmıştır.¹⁶⁸ Assurlular ise Kimmerler'i "Gimirrai" olarak adlandırılmıştır.¹⁶⁹

İÖ 676'da Frigya egemenliğindeki topraklarını istila etmiştir.¹⁷⁰ Daha sonra Lidya sınırlarına dayanır;¹⁷¹ bu esnada bazı boyları Paphlagonia üzerinden Karadeniz sahillerine ulaşırlar.¹⁷² Milotos'un güçlü kolonisi Sinope'yi (Sinop) tahrip edip, bu bölgeye yerleştiğini görüyoruz.¹⁷³ Antik Grek ve Latin kaynaklarında Sinop'un doğusunda bölgeye "Themiskyra", diğer bir deyişle Samsun doğusunda uzanan Thermodon havzası ve çevresinde Amazonların yaşadıkları coğrafya olarak gösterilmiştir.¹⁷⁴ Aslında bozkır göçebe kültürünün geleneklerini ve eski Türk töresinin bir gereği olarak, at üzerinde savaşan Kimmer ve İskit kadınları ve kızları,

¹⁶⁶ Tarhan, "Eski Anadolu Tarihinde Kimmerler", s. 109; Tellioglu, "Doğu Karadeniz Bölgesinin", s. 238; Emir, *Prehistorya döneminden*, s. 45; M. Taner Tarhan, "Eskiçağda Kimmerler Problemi", *Belleten*, Cilt: XL, TTK, Ankara, 1976, s. 355-368.

¹⁶⁷ Tarhan, "Eski Anadolu Tarihinde Kimmerler", s. 109.

¹⁶⁸ Tarhan, "Eski Anadolu Tarihinde Kimmerler", s. 109.

¹⁶⁹ Tarhan, "Eski Anadolu Tarihinde Kimmerler", s. 111; Koray Toptaş, *Urartuların Kimmerler ve İskitler İle Münasebetleri*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2014, s. 26.

¹⁷⁰ İlhami Durmuş, "Anadolu'da Kimmerler ve İskitler", *Belleten*, Cilt: LXI/231, TTK, 1997 Ankara, 1997, s. 277; Kadriye Tansuğ, "Kimmerler'in Anadolu'ya Girişleri ve İÖ 7 nci yüzyılda Asur Devletinin Anadolu ile Münasebetleri", *DTCFD*, C. VII. , S: 4, Ankara, 1949, s. 536; Yelda Demirağ, *Önasya Dünyasında Kimmer ve İskitler*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2003, s. 87-90.

¹⁷¹ Hacı Çoban, *Anadolu'da Kimmer-İskitler ve Orta Anadolu'daki İzleri*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi Afyonkarahisar 2013, s. 90-110; Muzaffer Demir, *Lidyalılar Mythos'tan Logos'a*, TTK, Ankara, 2014, s. 206-207; Charles Texier, *Küçük Asya*, (çev. Ali Suat), Kazım Yaşar Koprıman, Musa Yıldız, (Hazırlayan), Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı Yayınları, İkinci Cilt, Ankara, 2002, s. 37-39

¹⁷² Tarhan, "Eski Anadolu Tarihinde Kimmerler", s. 112; Strabon, *Geographika*, s. 21.

¹⁷³ Herodotos, *Herodotos Tarihi*, IV, s. 12.

¹⁷⁴ M. Taner Tarhan, "Ön Asya Dünyasında İlk Türkler Kimmerler ve İskitler", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Türkler, Cilt: 1, *Yeni Türkiye Yayınları*, Ankara, 2002, s. 604; Donald J. Sobol, *Yunan Mitolojisinde Amazonlar*, (çev. Burcu Yumrukçağlar), Öteki Kültür Yayınları, Ankara, Ekim 1999, s. 52; Veli Sevin, "Frygler", *Anadolu Uygarlıkları II, Görsel Yayıncılık*, İstanbul, 1982, s. 235.

Karadeniz istila eden Yunan Kolonistleri bu durum karşısında şaşırılmışlar ve bu durum bir mitos dönüştürerek antik çağ kaynaklarında tarihe “*Amazon Kadınlar*” geçmesine sebep olmuştur.¹⁷⁵ Kimmerler’in Karadeniz bölgesinde yer aldığına önemli bir kanıt ise Ağırmiş Dağ’ın antik çağda “*Kimmerius Dağı*” olarak adının geçmesi idi. Antik kaynakların verdiği bilgilere göre Karadeniz Ereğlisi, Mariandynoi kabilesinin topraklarında kurulmuş bir Megara kolonisidir. Balkanlar üzerinde gelen “Mariandynoi” kabilesinin efsanevi şefi olarak bahsedilen “Heros Kimmerios” aynen Amazon efsanesine benzemektedir. Kimmerler Sinop’ta olduğu gibi bu bölgede Grek kolonistleri ile savaşımlardır.¹⁷⁶ Mitolojik bilgilere göre bu Mariandynoi kabilesi Kimmerler’e bağlandığı görülmektedir. Bu mitos ile ilgili olarak ise “François Vazosu” üzerinde “Mariandynoi” kabilesinin atası “Heros Kimmerios” ok atan tipik bir bozkır savaşçısı olarak resmedilmiştir.¹⁷⁷ (Resim 3)

Anadolu coğrafyasında Kimmer’e ait materyaller az sayıda bulunmaktadır. Bu bulunan materyallerin hemen hemen tümü kazılarda, yağmaladıkları kentlerin içinde bulunmuştur. Bulunan materyaller bozkır hayvan üslubunun en seçkin örneklerini oluşturmaktadır. Norşun Tepe’deki at gömütleri, özellikle stilize kartal başı motifli gem dikkat çekicidir.¹⁷⁸

Amasya’da Gümüşhacıköy’deki kurgan bir rastlantı sonucu bulunmuştur. Kaçak kazılar sonucu tahribe uğramış bu kurgandan insan ve at gömüsü, duvarları örtülü mezar odasında yer almaktadır.¹⁷⁹ Ölü hediyesi olarak uzun demir kılıç, tunç balta, gem parçaları ve mahmuzlu tipik ok uçları yer almaktadır. Kurtarılan bu materyaller Amasya Müzesine getirilmiştir.¹⁸⁰

Karadeniz bölgesinde hâkimiyet kurmalarına rağmen, onlarla ilgili arkeolojik kalıntılara ulaşmamıştır. Amasya’da bulunan arkeolojik bulgular ve ayrıca yer adları (Kimmerios Dağı) sebebiyle bu coğrafyada yaşadıklarının bir kanıt olarak gösterebiliriz.

¹⁷⁵ Tarhan, “Ön Asya Dünyasında İlk Türkler”, s. 605; Sobol, *Yunan Mitolojisinde Amazonlar*, s. 45-48.

¹⁷⁶ Tarhan, “Eski Anadolu Tarihinde Kimmerler”, s. 112-113.

¹⁷⁷ Tarhan, “Ön Asya Dünyasında İlk Türkler”, s. 605.

¹⁷⁸ Tarhan, “Eski Anadolu Tarihinde Kimmerler”, s. 116-117.

¹⁷⁹ Tarhan, “Eski Anadolu Tarihinde Kimmerler”, s. 117

¹⁸⁰ Tarhan, “Eski Anadolu Tarihinde Kimmerler”, s. 117.

3.2.5 Diauehi Krallığı

Asur ve Urartu Krallığı, Diauehi Krallığı'nın vasıtası ile Doğu Karadeniz Bölgesi ile ilişkilendirilir. Diauehi krallığı, Asur ve Urartu tarihinde önemli bir yere sahiptir.¹⁸¹ Birçok yerli ve yabancı araştırmacılar için ilgi çeken bir konu haline gelmiştir.

Bu krallığın adı kaynaklarda farklı şekilde yazılmıştır. Asur kaynaklarında “*Diauehi*” geçerken, Urartu kaynaklarında ise “*Daiaeni*” olarak geçmekteydi. Araştırmacılar bu beyliğin sınırları hakkında farklı görüşler belirtmişlerdir.

Melikisvili, Diauehi krallığın sınırlarını Yukarı Fırat (Karasu'nun kaynak bölgesi) ve Erzurum çevresi ile Güney-batı Gürcistan arasına yerleştirir ayrıca M. Diakonof da aynı görüşü savunur.¹⁸²

C. A. Burney göre, Diauehi çok geniş topraklarda hüküm sürdüğünü söylemektedir. Erzincan-Erzurum ovalarından Doğu Karadeniz dağlarının eteklerine kadar uzanan alanda gösterir. E. Meyer, Nairi Konfederasyonları döneminde Diauehi Krallığının topraklarını Karadeniz'e kadar ulaştığı düşüncesini taşır.¹⁸³

M. Salvini Diauehi'nin konumunu Erzurum kuzeyini ve Çoruh'un kaynak olarak göstermekteydi. Bazı bilim adamları ise Horosan'ın doğusunda Sarıkamış ile Kars arasındaki bölgeye yerleştirmiştir.¹⁸⁴ Bunun sebebi olarak, bu bölgedeki yazıt ve yerleşim yerlerinin yoğunluğuna dikkat çekerek bu bölgeyi Diauehi ülkesi olarak kabul etmişlerdi.¹⁸⁵

M. Pehlivan Diauehi Krallığı hakkında bazı bilgiler vermektedir. Asur kaynaklarındaki Yukarı Deniz'den kastedilen Karadeniz'dir. I. Tiglath-Plaser Diauehi üzerine gerçekleştirdiği seferinde 16 önemli dağı ve dağ geçitlerini aşmıştı.

¹⁸¹Alpaslan Ceylan, “Yeni Bulgular Işığında Kuzey Anadolu'da Diauehi Krallığı ve Urartular”, *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Kars, 2017, s. 517-568.

¹⁸²Mahmut Pehlivan, “Daya(e)ni /Diau(e)hi (Uruatri-Nairi Konfederasyonları Döneminden Urartu'nun Yıkılışına Kadar”, *Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları*, Erzurum, 1991, s. 29.

¹⁸³Pehlivan, “Daya(e)ni /Diau(e)hi”, s. 30.

¹⁸⁴Oktay Belli, A. Ceylan, “Kuzeydoğu Anadolu'da Bir Tunç Çağı ve Urartu Kalesi”, *Tüba-Ar 5*, s.124; Mirjo Salvini, *Urartu Tarihi ve Kültürü*, (Çev. Belgin Aksoy), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2006, s. 64.

¹⁸⁵Pınar Pınarcık, “Urartu Krallığı'nın Tarihi Coğrafyası Hakkında Yeni Öneriler”, *Tarih İncelemeler Dergisi*, Cilt; XXVII, S: 2, 2012, s. 470.

Asur ve Van Gölü arasında bu kadar geçit olmayacağına göre ve geriye tek alternatif olarak Karadeniz görülmektedir. Fırat kaynaklarında biri olan ve Karadeniz'e en yakın olanı Karasu nehri idi.¹⁸⁶(Harita:5)

Kuzey-Doğu Anadolu'nun doğal yolları, askeri ve ticari amaçlarla tarih boyunca kullanılmışlardır. Karadeniz limanlarına ulaşabilmek için başka güzergâhların düşünülmesi tarihi gelişmelere ve coğrafi araştırmalara ters düşmektedir.¹⁸⁷

Asurlar I. Tukurti-Ninurta döneminde önemli sorunlar yaşamışlar ve duraklama dönemine girmişlerdi. Bu durumda kuzey tarafına yaptıkları seferler durduruldu. Bu durum I. Tiglath-pleser'in başa gelmesiyle birlikte Asurlar tekrardan etkin rol almaya başladılar.¹⁸⁸ Bu döneme ait Prizm Yazıtında önemli bilgilere yer verilmekteydi. *“Geçilmesi güç yollardan ve bozkırlardan geçtim. Yollar engebeli, patikalar kapalı idi... 16 büyük dağı savaş arabalarımla aştım. Urumi ağaçları, dağ ağaçlarını kestim. Ordunun ilerleyebilmesi ve Fırat nehri geçebilmesi için kuvvetli köprüler yaptım. Tumme'den... Daiaeni'ye kadar Nairi'nin 23 kralı, savaş arabalarını ve ülkelerinden oluşturdukları ordularını (alarak) savaşa katıldılar. Korkunç silahlarımın bütün şiddetiyle üzerlerine hücum ettim ve Adad'ın verdiği coşkuyla onların büyük ordularını imha ettim... Silahla donatılmış 120 savaş arabalarını, savaş ortasında ele geçirdim. Onlara yardıma gelen Nairi'nin (diğer) 60 kralının savaş arabalarını ele geçirdim ve mızrağımın ucunda Yukarı Deniz'e kadar katip ettim”.*¹⁸⁹

Diauehi krallığı hakkında Urartu kaynaklarında da bilgiler mevcuttur. Diauehi krallığın tümüyle Urartu topraklarına katılması ise Menua'dan sonra gelen I. Argiştı devrinde rastlar. Daha sonra bu krallıktan bahsedilmemektedir.¹⁹⁰

¹⁸⁶ Pehlivan, “Daye(e)ni/Diau(e)hi”, s. 32.

¹⁸⁷ Pehlivan, “Daye(e)ni/Diau(e)hi”, s. 32.

¹⁸⁸ Mirjo Salvini, “An Overview of Urartian History”, (Urartu Tarihine Genel bir Bakış), *Urartu: Doğu'da Değişim*, 2011, s. 76-77.

¹⁸⁹ Pehlivan, “Daye(e)ni/Diau(e)hi”, s. 24-25.

¹⁹⁰ Altan A. Çilingiroğlu, “Diauehi'de Bir Urartu Kalesi: Umudum Tepe (Kolaratepe)“, Mevlut Okayer Anısına, *Anadolu Araştırmaları*, 2011, s. 193; Süleyman Çiğdem, “Urartu Krallığı'nın Doğu Karadeniz İlişkilerinde Diauehi Ülkesinin Rolü”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Erzurum, 2007, s. 95-96.

Karadeniz ham madde bakımından zengin bir bölge konumundadır.¹⁹¹ Diauehi krallığı hem batıya hem de Karadeniz giden yolların kilit noktasındadır.¹⁹² Urartu bu krallık sayesinde ticari ilişkilerini Karadeniz bölgesiyle geliştirmiştir.

3.3 İÖ BİRİNCİ BİNYILDA DOĞU KARADENİZ YAŞAYAN HALKLAR

Antikçağda Doğu Karadeniz Bölgesi'nin tarihine baktığımızda, Grek kolonileri tarafından İÖ756 yılındaki kuruluşundan çok daha önce bu bölgede halkların yaşadığını Ksenophon'dan öğrenmekteyiz. Bu halklar araştırmacılar tarafından inceledikten sonra farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Bazı araştırmacılar bu halkları Oğuzların veya Kimmerlerin atası olarak kabul etmişlerdir. Türkler, binlerce yıllık tarihe sahip olmalarına rağmen, Türklerin tarihi içinde yazı yok denecek kadar az olması nedeniyle kesin olarak bu dönemlerin aydınlatılmasını zorlaştırmıştır. Doğu Karadeniz'e yerleşen ilk insanlar Türk'tür söylenmemektedir.¹⁹³ Bu konu hakkında kaynaklar az olduğunda, o dönemde "Türk" kavramı olmadığından bu konuda şüpheler sebep olmaktadır. Bu şüphelerin giderilmesi için Türk tarihinin, Türk kültürünün, Türk yaşantısının, Türk örf ve adetlerinin çok iyi incelenmesi ve bilinmesi gerekir.¹⁹⁴ Bütün bu savlara rağmen belli bir temele dayandırılmamış, sadece tezden öteye gitmemiştir. Şimdiye kadar yapılmış arkeolojik çalışmalarda bu yerel halkların menşei hakkında kesin bir bilgiye ulaşılamamıştır. (Harita: 13)

Ksenophon'un Anabasis adlı eserine göre; Bayburt yakınlarında olduğu tahmin edilen Gymnias isimli bir kente geldiklerinde ve burada kendilerine bir rehber bulduklarını söylemektedir. Rehber onları 5 gün içinde denize ulaştıracağını sözünü vermiş ve bu sözünü de tutmuştur. Beşinci gün Thekes (Madur tepesi) adı verilen dağa varmışlardır. Bayburt-Trabzon güzergâhında, denizi görebileceği en uygun mevki Madur tepesidir. Daha sonra Zigana dağlarının kuzey yamaçlarından aşağı,

¹⁹¹Mehmet Işık, "İÖ I. Bin Yılda Erzurum Bölgesi: Arkeolojik ve Yazılı Kaynaklar Işığında Diauehi Krallığı", *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Müdürlüğü*, Erzurum, 2006, s. 58-62.

¹⁹² Çiğdem, "Urartu Krallığı'nın", s. 102.

¹⁹³ Haşim Albayrak, *Tarih Boyunca Doğu Karadeniz'de Etnik Yapılanmalar ve Pontus*, Babıali Kitaplığı, İstanbul, 2010, s. 29.

¹⁹⁴ Albayrak, *Tarih Boyunca Doğu Karadeniz'de Etnik Yapılanmalar ve Pontus*, s. 29.

Trabzon kentine doğru hareket ettikleri ve burada Makronlar'la karşılaşmışlardır.¹⁹⁵
Bu bölgede yaşayan halklar şunlardır;¹⁹⁶ (Harita: 12)

3.3.1 Makronlar

Bu halka bu adı Hellenler vermiştir. Hellen dilinde “Makron” kelimesinin anlamı uzun/iri anlamına gelmektedir.¹⁹⁷ Ksenophon, Strabon ve Herodotos gibi antikçağ yazarları Makronlar hakkında bilgiler vermektedirler. Herodotos, bu halkın sünnet olma adetlerinin olduğunu ve bu âdeti Kolkhisliler'den öğrenmişlerdir.¹⁹⁸ Herodotos döneminde bu halk üç yüz talant vergi ile Pers İmparatorluğu'nun 19. Satraplık Bölgesinde yaşamaktaydılar.¹⁹⁹ Makronlar Pharnakeia (Giresun) ve Trapezus'un (Trabzon) güneyinde yaşıyorlardı.²⁰⁰ Makronlar memleketi ile Skythenler'in memleketlerini bir nehir birbirinden ayırıyor idi ki, bu nehir muhtemelen Harpassos nehri (Çoruh Nehri) idi.²⁰¹

Ksenophon Anabasis adlı eserinde Makronlar'da şöyle bahsetmektedir:

“...Yunanlar ırmağa yaklaşıncı, buradan elden geldiğince çabuk kurtulmak istedikleri için ağaçları kesmeye başladılar. Sorgun ağacından kalkanlarla ve mızraklarla silahlanmış olan ve kıldan elbiseler giyen Makronlar, ırmak geçidinin öbür kıyısında savaş düzeninde beklemekteydiler; birbirlerine cesaret veriyor ve ırmağa taş savuruyorlardı. Ama attıkları taşlar Yunanlılara erişmiyor ve hiçbir zarar vermiyordu. O zaman Atina'da kölelik ettiğini söyleyen bir hafif piyade, Ksenophon'un yanına gidip bu halkın dilini bildiğini söyledi. ”Burası benim anayurdum olabilir. Bir sakınca yoksa onlarla konuşmak isterim.” diye ekledi.”²⁰²

Ksenophon'un verdiği bu bilgilere baktığımızda Makronlar'ın Doğu Karadeniz'de yaşayan bir halk olduğunu görmekteyiz. Ayrıca Yunan ordusu içinde bir askerin onların dilini bilmesi garip bir şeydi. Bu durumda Yunanlar daha önceki

¹⁹⁵ Zehiroğlu, *Antik Çağlarda Doğu Karadeniz*, s. 28.

¹⁹⁶ Fatma Acun, “Tarih Boyunca “Pontus”, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarih Enstitüsü, *Milli Mücadele Döneminde Giresun Sempozyumu*, Giresun, 1999, s.19-21.

¹⁹⁷ Mehmet Bilgin, *Doğu Karadeniz*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2002 s. 32.

¹⁹⁸ Bilgin, *Doğu Karadeniz*, s. 32-33.

¹⁹⁹ Herodotos, *Herodotos Tarihi*, III, s. 94.

²⁰⁰ Adem Işık, “Karadeniz Bölgesinde Eskiçağ Halkları”, *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 16, Aralık 2008, s. 181.

²⁰¹ Strabon, *Geographika* XII, III, s. 18; Herodotos, *Herodotos Tarihi* VII, s. 78; Ksenophon, *Anabasis*, IV, VIII, s. 135.

²⁰² Ksenophon, *Anabasis*, IV, VIII, s. 135.

dönemlerde bu bölgeye gelme ihtimalini ortaya çıkarmaktadır. Daha sonra olay şu şekilde devam etmiştir:

“Ksenophon ‘Hiçbir sakınca yok, haydi konuş onlarla ve önce kim olduklarını öğren.’ dedi. Hafif piyade, soruyu sorunca, ‘Makronlarız’ diye cevap verdiler. Ksenophon ‘şimdi de bize karşı neden savaş düzeni aldıklarını ve neden bizi düşman olarak gördüklerini sor.’ dedi. ‘Çünkü ülkemizi istila ediyorsunuz.’ diye açıklama yaptı: ‘Ama ülkenize asla kötülük için giriyor değiliz. Kralla savaştıktan sonra ülkemize dönüyor ve denize ulaşmak istiyoruz.’ Makronlar bu niyetlerinin doğrulayacak teminat verip vermeyeceklerini sordular. Komutanlar, vermeye ve almaya hazır olduklarını bildirdiler. Bunun üzerine Makronlar Yunanlılara bir Barbar mızrağı Yunanlılar da onlara bir Yunan mızrağını verdiler. ‘Biz ülkemizde teminat olarak bunları gösteririz.’ dediler. İki taraf tanrıları şahit tuttu. Karşılıklı teminatlar verilir verilmez, Makronlar hemen Yunanlıların ağaç kesmelerine yardım ettiler, yol açtılar ve aralarında karıştılar, ellerinden geldiğince bir Pazar kurdular ve onlara Kolkhların sınırına kadar üç gün eşlik ettiler.”²⁰³

3.3.2 Kolkhlar

Doğu Karadeniz ile Kafkas Dağları arasında kalan bölgeye Yunan kaynaklarından verilen addır. Kolkhlar ürettikleri kendir bitkisinden elde ettikleri keten kumaş ve bezler ile ilk çağın önemli tekstilcilerindedir.²⁰⁴ Trabzon çevresinde yaşayan bu halkın kendilerine ne ad verdiklerini bilemiyoruz.²⁰⁵ Ksenophon onları Kolkhlar diye adlandırmaktadır. Bu halk Makronlar gibi, Yunanlılara karşı dostça davranmamışlardır. Yunanlılara tuzağa düşürmüşler ve ayrıca terk ettikleri bölgelere bol miktarda deli bal bırakarak, bu sebeple Yunan ordusu bu ballı tükettikten sonra birkaç gün bu ballın etkisinde kalmışlardır. Bu balın ölümcül tehlikesi yoktur. Ancak bu olaydan dolayı Yunan ordusu üç dört gün aynı bölgede kalmasına sebep olmuştur. Bu olaylardan sonra Yunan ordusu Trapezus’a doğru ilerlemiş ve erzak sıkıntısına düşen ordu bu bölgeyi yağmalamıştır. Ksenophon bu konuda ayrıntılı bilgiler vermektedir.

“...Yunan şehri Trapezus’a ulaştılar. Pontus Eukseinos kıyısındaki bu şehir Sinope’nin Kolkh ülkesindeki kolonisidir. Orda otuz gün kadar Kolkh köylerinde kaldılar. Bu köyleri üs gibi kullanarak Kolkh’lar ülkesini talan

²⁰³ Ksenophon, *Anabasis*, IV, VIII, s. 135-136.

²⁰⁴ Bilgin, *Doğu Karadeniz*, s. 34.

²⁰⁵ Murat Arslan, *Arrianus’un Karadeniz Seyahati*, (Arrianus Periblus Ponti Euxini), Odin Yayıncılık, İstanbul, 2005, XI, 1-2.

ettiler. Trapezus'lular, onları şehirlerine kabul edip konukseverlik armağanı olarak öküzler, arpa unu ve şarap verdikten sonra ordugâhlarında bir pazar kurmuşlardı. Ayrıca çoğu ovada yaşayan komşuları Kolkh'larla onlar lehine görüştiler ve Kolkh'lar da Yunanlılara konukseverlik teminatı olarak öküzler verdiler."²⁰⁶

Bu teminatlara rağmen, Yunan ordusu erzak sıkıntısında dolayı bölgeyi yağmalamıştır. Ksenophon eserinde bu yağmalama olayından dolayı ordusu hakkında özeleştirilerde bulunmaktaydı. Mesela Yunanlılarca taşlanarak öldürülen Kolkhi elçilerinden ve muhafızlarından söz etmektedir. Ksenophon yağma faaliyetlerinde esnasında tedbirli olunması gerektiğini savunuyordu. Ksenophon, dinlemeyen Yunan ordusunda bazı komutanlar ve askerler ölmüşlerdi. Bu bölgedeki erzakları tüketen Yunanlılar yüksek kesimlere doğru yol almışlar. Bu yüksek kesimlerde yaşayan halk ise Driller idi.

3.3.3 Driller

Trabzon çevresinde yağmalanmayan yer kalmadığından, Ksenophon ordusunun yarısı ile birlikte Drillerin ülkesini yağmalamaya gittiklerini söylemektedir. Drillerin ülkesi bugünkü Dorila/Torul bölgesidir.²⁰⁷ Ksenophon eserinde Driller hakkında önemli bilgiler içermekteydi.

*"...Trapezos'lularsa, Yunanlıları yiyecek sağlamanın kolay olduğu yerlere götürmüyor (burularda dost bölgelerdi çünkü) ama zarar gördükleri Dril'lerin ülkesine seve seve götürüyorlardı. Bu halk dağlık ulaşılması güç bir bölgede oturuyordu ve Pontos'un en savaşçı halkıydı."*²⁰⁸

Driller Yunan ordusunun geldiğini görünce koruyamayacakları bölgelerdeki kaynakları yakmışlardır. Ksenophon bunun üzerine Driller tarafında korunan ve coğrafi koşulları sayesinde korunaklı olan bir Dril kalesine saldırdı. Belli başarılar elde etmiş ancak geri dönüş yolunda kayıplar vermişlerdi. Yunan ordusu geri dönüş yollunda birçok ahşap evi yakarak ve ayrıca Ksenophon emriyle ordu güvenli şekilde geri çekilmek için Driller ile kendi aralarında odun yakarak bu bölgeden geri çekilmişlerdi. Kaynaklarda Driller hakkında fazla bilgi yoktur. Sadece çok savaşçı bir halk oldukları biliniyordu.

²⁰⁶ Ksenophon, *Anabasis*, IV, VIII, s. 143-144.

²⁰⁷ Bilgin, *Doğu Karadeniz*, s. 39.

²⁰⁸ Ksenophon, *Anabasis*, V, II, s. 148-149; Arslan, *Arrianus'un Karadeniz Seyahati*, XI, s. 1-2.

Yağmalayacak bir yer kalmadığı için yol çıkma kararı almışlardır. Ordunun bir kısmı gemilere binerek denizde yol almışlardı. Bir kısmı ise yaya olarak yol alarak Kerasus'a (Giresun) varmışlardır.

3.3.4 Mossynoikoslar

Mossyn adı verilen bu halk ağaçtan ev ve kulübelerde oturdukları için Mossynoikler olarak adlandırılan halk Giresun batısındaki topraklarda yaşıyorlardı.²⁰⁹ Mossynoikos kelimesi, eski Hellen dilinde “odundan tahtadan yapılmış ev”; dolayısıyla, “odundan tahtadan yapılmış evde oturan” anlamına gelmektedir.²¹⁰ Herodotos bunları Kserkes'in Yunanistan seferine katılan 19. satraplık bölgesine dâhil etmekteydi.²¹¹ Balıkçılıkla geçimlerini sağlayan halk müstahkem mevkiilerde korunan bölgelerde yaşamaktaydılar.²¹² Hayvan eti ve ceviz tüketmişlerdi.²¹³ Mossynoiklerin uyruğu olan Khalyblerin madenlerde çalışarak geçimlerini sağlaması, maden işletmelerinin ve maden ticaretinin Mossynoiklerin kontrolünde olduğunu düşünmemizi sağlar. Mossynoikler bakır-sarı pirinç üretimi yaptıkları bilinmektedir.²¹⁴

Mossynoikler iki bölünmüş olduğu için ve birbirleriyle düşman oldukları ve ayrıca Yunanlar bunu bildiği için Mossynoiklerin bir kısmıyla müttefik olmuşlardır. Mossynoikler ülkesinin en yüksek yerinde bulunan ve anaşehir dedikleri şehrin önünde toplandılar. Mossynoikler bu kale yüzünde birbirleriyle savaşıyorlardı; çünkü onu hangi taraf ele geçirirse tüm Mossynoiklerin efendisi sayılıyordu.²¹⁵ Kaleye saldıran Yunanlara karşı Mossynoikler karşı koyamadılar. Ancak kralları kaleyi terk etmeyince Yunanlılar tarafından diri diri yakıldılar.

Yunanlar kaleyi yağmalamaya başladılar. Ksenophon yağma olayını şu şekilde anlatmaktadır;

²⁰⁹ Bilgin, *Doğu Karadeniz*, s. 43.

²¹⁰ Salih Kaymakçı, *Eskiçağda Kelkit Vadisi (Lykos)*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya, 2013, s. 84; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ Tarihi*, s. 68.

²¹¹ Herodotos, *Herodotos Tarihi*, III, 94.

²¹² Ksenophon, *Anabasis*, V, IV, s. 155-160.

²¹³ Işık, “Karadeniz Bölgesinde Eskiçağ Halkları”, s. 180.

²¹⁴ Bilgin, *Doğu Karadeniz*, s. 44.

²¹⁵ Ksenophon, *Anabasis*, V, IV, s. 157.

“...Mossynoik’lerin dediğine göre babadan oğula geçen ekmek dolu ambarlar ve ayrıca yeni hasat edilmiş buğdayla, özellikle kızılca buğdayla birlikte saklanmış saman sap buldular. Ayrıca tuzlanarak küplere bastırılmış yunus balığı eti, çanaklarda yunus yağı vardı; Mossynoik’ler bu yağı Yunanların zeytinyağı kullanması gibi kullanırlar. Ambarlarda yassı ve dilimsiz pek çok ceviz vardı; başlıca besinleriydi bu; kaynatıp ekmek gibi pişiriyorlardı. Şarap da bulundu; sertliği yüzünden biraz kekreydi; su katılınca hafif hoş kokulu bir şarap oluyordu.”²¹⁶

Ksenophon, Anabasis’de Mossynoikler’in örf ve adetlerinde şu şekilde bahsetmektedir:

“Mossynoik’ler, Yunanlıların yanlarından getirdikleri fahişelerle herkesin gözü önünde birleşmeğe çalışıyorlardı; adetleri böyleydi. Yunanlılar seferleri boyunca böylesine Barbar ve Yunan gelenek ve göreneklerinden böylesine uzak bir halkın arasından geçemediklerini söylüyorlardı. Başka halkların ancak yalnızken şeyleri herkesin ortasında yapıyor, ama yalnızken topluluk içindeymiş gibi davranıyorlardı: kendi kendilerine konuşuyor tek başlarıyken gülüyor, akıllarına esen yerde seyirciler önündeymiş gibi dans ediyorlardı.”²¹⁷

3.3.5 Khalybler

Khalibler, Herodotos’ta anılan halklardan biri olan ve Doğu Karadeniz’de maden işçiliği ile ünlü bir halktır.²¹⁸ Eski Helen dilinde “demir” anlamına gelmektedir.²¹⁹ Yunanda Attikalı trajedi ustası Aeschylus (İÖ 525-456) “Zincire Vurulmuş Promethe’de (Kızılırmak’ın doğusunda yaşayan) Khalybler’i İskitlere bağlı bir halk olarak tanımlar.²²⁰ Antik dönem yazarları demir ve çeliğin keşfinin Khalybler tarafından olduğunu ya da ilk kullanımının bu halka ait olabileceği görüşündeydiler.²²¹ Strabon eserinde Khalybler de şu şekilde bahsetmektedir:

“Bugünkü Khaldia Kavmine eskiden Khalybes denirdi ve ülkenin tam karşısında Pharnakia kurulmuştur. Bu denizde yapılan palamut avı doğanın sağladığı bir avantajdır. Bu balık ilk defa burada yakalamıştır. Karada madenler vardır, daha eski devirlerde gümüş madenleri de olduğu halde,

²¹⁶ Ksenophon, *Anabasis*, V, IV, s. 159.

²¹⁷ Ksenophon, *Anabasis*, V, IV, s. 160.

²¹⁸ Haşim Albayrak, *Tarih Boyunca Doğu Karadeniz Etnik Yapılanmalar ve Pontus*, Babialı Kitaplığı Yayınları, İstanbul, 2010, s. 95.

²¹⁹ Albayrak, *Tarih Boyunca Doğu Karadeniz’de Etnik Yapılanmalar ve Pontus*, s. 95.

²²⁰ B.N. Grakov, *İskitler*, (çev. D. Ahsen Batur), Selenge Yayınevi, İstanbul, 2006, s. 19.

²²¹ Kaymakçı, *Eskiçağda Kelkit Vadisi*, s. 86; Ö. Koçak, “Eskiçağ’da Orta Karadeniz Bölümü Madenciligi”, D. Burcu Erciyas, E. Koparal, (edt.), *Karadeniz Araştırmaları Sempozyum Bildirileri*, Ankara, 2004, s. 1-2.

bugün sadece demir madeni kalmıştır. Bu bölgedeki kıyı olağanüstü dardır, zira orman ve madenlerle dolu olan dağlar bunun hemen üstündedir ve kıyının çoğu işlenmiştir. Böylece madencilere hayatlarını kazanabilmeleri için madenle ve denizle meşgul olanların da geçimlerini sağlabilmeleri balıkçılık ve özellikle de palamut ve yunus avı kalır.”²²²

Homeros, Troia savaşı esnasında Troialıların müttefiki olan Anadolu kavimleri arasında, önderleri Odios ve Epistrophos’un liderliğinde “uzaklardan gümüşün doğum yeri olan Alybe” kentinden savaşa katılan Halizon kavmini de saymaktadır.²²³ İÖ 13. yüzyılın ortalarında gerçekleştiği kabul edilen Troia savaşı, Alybe kentinin bu dönemde Khalyb kavminin yerleştiği kabul edilir. Khalybler’in yaşadığı bölge olan Doğu Karadeniz Bölgesi demir madenin yanında Gümüş madeni bakımında zengindir.²²⁴

Ksenophon göre Khalybler fazla kalabalık olmadığını ve Mossynoikler’in uyruğu olduklarını geçim kaynaklarını da madenlerde çalışmak olduğunu bildirir.²²⁵ Pontos kabileleri içinde demircilik uğraşan önemli bir toplumda Khalybler’dir.

Khalybler’in Terme’den Pharnekeia’nın (Giresun) karşısındaki Paryadros Dağları’na (Doğu Karadeniz Dağları) dek olan alanda yaşadıkları, savaşçılık konusunda daha çok organize olmuş ana grubun ise günümüz Bayburt, Erzurum, Gümüşhane ve hatta Erzincan ilinin bir kısmının kapsayan Otlukbeli ve Gümüşhane Dağları’nda dağınık olarak yaşadığı görülür.²²⁶ Mossynoikler ve Tibaren kavimleri bunların komşuları durumundaydı.²²⁷

3.3.6 Tibarenler

Pharnakia’nın (Giresun) güney taraflarında sakin ve neşeli bir kavim olan Tibarenler ayrıca Khalybler ve Mossynoikler’e komşu idiler.²²⁸ Ksenophon verdiği bilgilere göre Tibarenler yaşadığı bölge çevresine göre daha düz olduğunu, deniz

²²² Strabon, *Geographika*, XII, s. 3, 19.

²²³ Homeros, *İliada II*, (çev. A. Erhat-A. Kadir), İstanbul, 1994, s. 857-858.

²²⁴ Strabon, *Geographika*, XII, s. 19-20.

²²⁵ Ksenophon, *Anabasis*, V, V, s. 160-161.

²²⁶ Kaymakçı, *Eskiçağda Kelkit Vadisi*, s. 87-88.

²²⁷ M. Demir, “Antik Dönemde Bir Doğu Karadeniz Kavmi: Khalybler”, *Uluslararası Giresun ve Doğu Karadeniz Sosyal Bilimler Sempozyumu Bildirileri I*, Giresun Belediyesi, Giresun, 09-11 Ekim 2008, s. 67-85.

²²⁸ Kaymakçı, *Eskiçağda Kelkit Vadisi*, s. 89; Işık, “Karadeniz Bölgesinde Eskiçağ Halkları”, s. 179.

kenarında müstahkem mevkiileri olduğunu ve bu halkın memleketinde iki gün yürüdüktan sonra Sinope kolonisi olan Katyora'ya varmışlardır.²²⁹ Tibarenler'in coğrafyası, Piraziz'in doğusunda denize kavuşan Pazar Suyu vadisi, Turna Suyu vadisi ve batıda Vona Burnu'na kadar olan topraklarda yaşadıklarını ve sınırlarının Paphlagonia Krallığı sınırlarına kadar uzandığını söyleyebiliriz.²³⁰ Herodotos Tibarenleri de Pers İmparatorluğu'nu XIX. satraplık bölgesinde yaşadığını ve Yunanistan seferine katıldığını belirtmektedir.²³¹

Amasya-Sinope yöresinde kurulmuş olan Pontos Devlet'ne katılan Tibarenler daha sonra Anadolu'yu Roma işgaline karşı ayaklandıran Pontos kralı Mithradates'in Pompeus'la olan savaşlarda önemli bir yer edinmişlerdi.²³²

²²⁹ Ksenophon, *Anabasis*, V, s. 5.

²³⁰ Bilgin, *Doğu Karadeniz*, s. 47.

²³¹ Herodotos, *Herodotos Tarihi*, III, s. 78.

²³² Kaymakçı, *Eskiçağda Kelkit Vadisi*, s. 90.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. KOLONİZASYON DÖNEMİNDE DOĞU KARADENİZ

4.1 Kolonizasyon Nasıl Kurulur, Nedenleri, Özellikleri

Dor'lar Yunanistan'ı istila ettikten ve adalar üzerinden Anadolu kıyılarına ulaştıktan sonra çok daha uzakta bulunan ülkelere kadar uzanmaya ve bu ülkeler dair bilgi toplamaya başlamışlardır.²³³ Mısır, Libya, Habeşistan ve Akdeniz'in kuzey kıyılarına kadar toprakları istila etmişlerdir.²³⁴

Kolonizasyon hareketinin çok çeşitli sebepleri vardır. Bu hareketin ortaya çıkmasında iç ve dış dinamiklerin rolü büyüktür. Bu dinamiklerin sosyal, ekonomik, dinsel sebeplerin yanı sıra politik nedenlere dayandırılabilir.²³⁵ Dış güçlerinin baskısı ve emperyalist istila hareketleri, bağımsızlıklarından ödün vermek istemeyen Hellenleri koloni kurmaya sevk etmiştir. Bir diğer sebebine baktığımızda Hellas coğrafyasının dağlık bir alan olmasının yanı sıra sürekli artan nüfusun kaldıracağı güçte değildi.²³⁶ Topraklarının verimliği az olması ve toprakları küçük parsellere bölünmemesi için, Hellenler "*Primigenius*" yasasını uygulardılar. Bu kanuna göre ilk doğan erkek çocuk babasının bütün mirasına sahip olurdu. İkinci ve üçüncü doğan çocuklar ise babaların mirasında hiçbir pay almazlardı. Bu miras almayan ve işsiz, parasız gençler ise askerlikte veya yeni kurulacak kolonilerde şanslarını denerlerdi. Kentlerdeki parti çekişmeleri, politik sebepler ve bazen de tanrı kehanetleri nedeniyle, bazı yurttaşlar vatanlarından ayrıлып başka topraklarda ve iklimlerde koloni hareketine girişirlerdi. Hellas ve Anadolu'nun, İÖ VIII-VII. yüzyıllardaki endüstriyel gelişimi Hellen kentlerinde bir yandan hammadde ihtiyacının artmasına neden olurken diğer yandan üretilen malların pazarlanması için yeni pazarlar ihtiyacı doğurmuştu. Kentler ve bölgeler arasındaki ihracat ve ithalat hacminin büyümesine

²³³ Arif Müfid Mansel, *Ege ve Yunan Tarihi*, TTK, Ankara, 1971, s. 155.

²³⁴ Albayrak, *Tarih Boyunca Doğu Karadeniz'de Etnik Yapılanmalar ve Pontus*, s. 55.

²³⁵ R. Drews, "Karadeniz'de En Eski Grek Yerleşmeleri", (çev. Ömer Çapar), *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, S.26, C:15, Ankara, 1991, s. 311.

²³⁶ Hale Güney, "Hellenistik Dönem Öncesi Bithynia'da Hellen Kolonileri ve Bithynialılar Arasındaki İlişkiler", *Belleken*, C:LXXVIII, Ankara, 2014, s. 413.

neden olmasına yanı sıra, aralarındaki rekabeti de arttırdı. Bunlar daha fazla tahıl, kereste, metal ve köleye ihtiyaçları olmuştur. Hellenler tarıma, balıkçılığa uygun, doğal ve yeraltı zenginliklerine sahip bölgelerin liman olmaya elverişli koylarında koloniler kurmaya başladılar. Hellenler geldiği bölgedeki otokon halklarıyla ilişkiye geçtiler.²³⁷

Bir kavmin veya kent halkının tarımsal ya da ticari faaliyetlerde bulunmak için kendi sınırları dışında elverişli topraklarda üsler kurup oraya yurt edinme sürecine “kolonizasyon” denir.²³⁸

Bir koloni kurma kararı bir kişi veya bir grup insan tarafından yapıldığı gibi, ana kentteki halkın isteği doğrultusunda da bu durum gerçekleşebilirdi. Yapılan arkeolojik kazılar ve yüzey araştırmalarında koloni dönemi ile ilgili bilgilere ulaşılmıştır. Yunanlılar bu koloni kurma işinde sistemli olarak hareket etmişlerdir. Bu göçmen kâfileler başında yer alan kişi genelde aristokrat sınıfın içinden seçilir, bu kişiye “oikist”²³⁹ adını verirlerdi. Bu kişi kâhinlerle tanışır, şehri nerede kuracağını ve şehri teşkilatlandıracağına karar verirdi. Daha sonra ise eğer kişi ölürse bu kişi şehir meydanına gömülür ve şehir halkı tarafında kahraman veya yarı tanrı sayılırdı.²⁴⁰ Bu kolonistler ilk gittiklerinde yanlarında kadınları götürmezlerdi ama koloni yeri belirlenir ve koloni kurulduktan daha sonra kadınları da götürürlerdi. Koloni kurulacak yer deniz kenarında ve ırmak kenarında olmasına dikkat ederlerdi. Ayrıca iklim koşullarına dikkat ederlerdi. Kolonistler geldikleri yeni bölgede yaşayan halkları kovarlar ve işlerinde çalışmalarını için köleleştirirlerdi. Kolonistler elde ettikleri toprakları kendi aralarında paylaşmak için kura çekerlerdi. Kura çekildikten sonra kolonistler sahip olduğu toprak parçalarına hisse/ pay anlamını taşıyan “kleros” olarak adlandırılırdı.²⁴¹

²³⁷ Arslan, “Pontos’tan Karadenize’e”, s.81; Drews, “Karadeniz’de En Eski Grek Yerleşmeleri”, s. 321-322.

²³⁸ Oğuz Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008 s.65.

²³⁹ Özhan Öztürk, *Antikçağ’dan Günümüze Karadeniz’in Etnik ve Siyasal Tarihi Pontus*, Qenesis Kitap, Ankara, 2012, s.70; Oğuz Tekin, *Eski Anadolu ve Trakya Ege Göçlerinden Roma İmparatorluğu’nun İkiye Ayrılmasına Kadar (İÖ 12.-MS 4. Yüzyıllar Arası)*, İletişim Anadolu Uygarlıkları, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, s. 35.

²⁴⁰ Mansel, *Ege ve Yunan Tarihi*, s. 158-160

²⁴¹ Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine*, s. 71.

Koloniler genellikle bir yarımada üzerinde ve elverişli bir veya iki limana sahip olan şehir bir surla çevrilir, çevresindeki topraklar eşit olarak paylaşılırdı.²⁴² Koloni şehirleri “apoikia’lar”,²⁴³ ana şehir karşısında özgür ve bağımsızdılar, yani koloni şehrindeki yurttaşlar ana şehir yurttaş topluluğundan sayılmazlardı.²⁴⁴ Koloni şehri ve ana şehir arasında inanç sistemleri aynı idi.²⁴⁵

Bu koloniler her biri bir polis meydana getiriyor ve kolonilerin yanında “emporion”²⁴⁶ adını taşıyan kıyılarda bulunan pazaryerleri de vardır. Yunanlılar genellikle kıyı şeridinde yerleşmişlerdir.

İki yüzyıl süren bu koloni kurma faaliyeti sonunda Akdeniz ve Karadeniz etrafında birçok koloni kurmuşlardır. İÖ VII. Yüzyılın ortalarından sonra koloni kurmak zorlaştı. Doğu tarafında Pers Devleti güçlenmiş ve Yunanlılar bu bölgelerde koloni kurması pek mümkün olmamıştır. Batı bölgesine baktığımızda ise Etrüsklerle birleşen Kartacalılar Yunanlara karşı cephe aldıkları gibi bu bölgede Yunanlılar koloni kurmasına da izin vermemişlerdir.²⁴⁷

Yunanlıların kurdukları koloniler sadece fetih amacı gütmemiştir. Ticaret ve tarımsal ihtiyaçlarını karşılamak için kurmuşlardır. Yunan kolonileri nitelik yönünde Fenike kolonilerinde ayrılmaktadır. Fenike kolonileri ana şehir Tiros’un doğrudan doğruya egemenliği altında bulunan, ticari ve ekonomik ihtiyaçları gerektirdiği sürece elde bulunduran Pazar yerleriydi.²⁴⁸ Yunanlar ise uzak bölgelerde elde ettikleri şehirleri yurt edinmişlerdi ve bu bölgeleri kolay kolay vazgeçmemişlerdir.²⁴⁹ Yunanlılar bu tür bölgelerde çok kanlı savaşlar yaparak ancak bu bölgelerde koloni kurabilmişlerdir.²⁵⁰

²⁴² Emir, *Prehistorik Dönemden*, s. 56.

²⁴³ Tekin, *Eski Anadolu ve Trakya*, s. 38.

²⁴⁴ Emir, *Prehistorik Dönemden*, s. 56.

²⁴⁵ Mansel, *Ege ve Yunan Tarihi*, s. 160; Emir, *Prehistorik Dönemden*, s. 56.

²⁴⁶ Öztürk, *Antikçağ’dan Günümüze*, s. 70; Oğuz Tekin, *Eski Yunan Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998, s. 49.

²⁴⁷ Tekin, *Eski Yunan Tarihi*, s. 25-26.

²⁴⁸ Emir, *Prehistorik Dönemden*, s. 57.

²⁴⁹ Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine*, s. 67.

²⁵⁰ Sevin Veli, “Anadolu’da Yunanlılar”, *Anadolu Uygarlıkları Görsel Anadolu Tarihi Ansiklopedisi, Görsel Yayınları*, C.2, İstanbul, 1982, s. 218-221.

Grekl kolonizasyonu Karadeniz bölgesinde İÖ VIII yüzyılda başlamıştır. Grek'ler ilk dönemlerde Karadeniz için "Konuksevmez" anlamına gelen *Pontus Axenus* olarak anmışlardır. Sonraki dönemlerde bu bölge için bu sefer "Konuksever" anlamına gelen *Pontus Euxenos* adını kullanmışlardır. Pontus Eukseinos'ta 90 koloninin kurulduğu anlatılır.²⁵¹ Bu konudaki fikirlerin değişmesinin sebebini daha önce değindik. Doğu Karadeniz Bölgesi İÖVII. Yüzyılda Miletosluların kolonileşme faaliyetlerine maruz kalmıştır.

Daha önceki dönemlerde Anadolu'nun farklı bölgelerin de koloniler kuran Miletoslular sonraki dönemde ise Karadeniz bölgesinde Sinope de koloni kurmuşlardır. Bu bölgede diğer kolonileri Amisos (Samsun), Kotyora (Ordu) Kerasus (Giresun), Tripolis (Tirebolu), Trepezus (Trabzon) gibi şehirlerde koloni kurmuşlardır.²⁵² (Harita: 9, 11)

Arrianus eserinde adını Amazon prenslerinden alan Sinop İÖ VII. yüzyılda bu bölgede yaşayan halkın zaafa düştüğünü gören Miletoslular tarafında bu bölgeler ele geçirmişlerdir. Daha sonraki dönemde o kadar güçlenmişler ki kendi sikkelerini basmışlardır. Doğu Karadeniz Bölgesinde İÖ V. yüzyılda Trapezus, Kotyora ve Kerasus gibi yerlerde koloni kurmuşlardır.²⁵³ Ticaret amaçlı bu şehirleri kuran Miletliler bu bölgede yaşayan halktan aldıkları malları batıya nakletmek için kurulan bu şehirler için yerleşme amacı gütmemişlerdir.

Ksenophon, ise Pers Prens Kyros kardeşi Artakserkes'e girdiği seferde ücretli Hellen askerleri içinde yer almış daha sonra onlara komutanlık yapmıştır. Ksenophon komutasında askerler geri dönüş yolunda ilk olarak Trabzon'a gelmiş ve buradan bazı askerler deniz yolu ile yol alırken, bazıları ise sahil yolunu takip ederek üç gün süren yolculuk sonrasında Giresun varmışlardır. Ksenophon Giresun şu şekilde bahsetmiştir.

²⁵¹ Elmar Schwertheim, *Antikçağda Anadolu*, (çev. Nuran Batu), Kitap Yayınevi, İstanbul, 2009, s. 38.

²⁵² Mansel, *Ege ve Yunan Tarihi*, s. 168; Sevin, "Anadolu'da Yunanlılar", s. 220; Sümer Atasoy, *Hellen ve Roma Döneminde Anadolu Kenti*, Promete Yayınları, s. 3; Mehmet Goloğlu, *Trabzon Tarihi, Fethihten Kurtuluşa Kadar*, Serander Yayınları, Trabzon, 2013, s.15.

²⁵³ Özmenli, *Giresun Tarihi*, s.41.

“Üç günlük yürüyüşten sonra Kolkklar ülkesinde, deniz kıyısındaki Sinope'nin kolonisi olan Yunan Şehri Kerasus'a varıldı. Orada üç gün kaldılar.”²⁵⁴

Giresun ve çevresinde birçok koloni kuran Miletli bu bölgenin önemini kavramış olup doğal zenginliklerine önem vermişlerdir. Giresun çevresinde madenlere önem veren kolonistler bu bölgelerde elde ettikleri malları batıya nakletmişlerdir. Giresun şehrinin ilk kurucuları olan Miletli, Giresun'un 2 km batısında Çitlakkale'de ilk Giresun şehrini kurmuşlardır.²⁵⁵

4.2 Doğu Karadeniz'de Med ve Pers Egemenliği

İÖ 843–835 yılları arasında Asur İmparatoru III. Salmanassar'ın yıllıklarında isimleri ile karşılaştığımız Medler,²⁵⁶ İÖ7. yüzyılın ortalarında siyasi bir güç olarak ortaya çıkmıştır.²⁵⁷ Kyaxares liderliğinde İÖ 612'de Asur egemenliğine son vererek, Urartu krallığının toprakları içinde yer alan Doğu Anadolu'yu kısa zamanda ele geçirip, sınırlarını, Halys ırmağına (Kızılırmak) kadar genişletmişlerdir.²⁵⁸ Med kralı Kyaxares'in Lydia kralı Alyattes ile Anadolu'yu bölüşmesinden sonra Ön Asya'da barış ve huzur dönemi başlamıştı. Kendi aralarındaki bu antlaşmaya göre Dicle ve Fırat'ın yukarı bölümüyle Kızılırmak'a değin uzanan bölgeler de Med Krallığı'na kalmıştı.²⁵⁹ Doğu Karadeniz bölgesinde Med hâkimiyetini destekleyecek herhangi bir arkeolojik ve yazılı belgelere henüz ulaşılamamıştır.

Kyros Ön Asya'nın hükümdarlarının deneyimlerini ve başarılarını örnek alarak önce büyük bir ordu kurdu. Astyages'e karşı isyan bayrağını açtı; Harpagos'u da elde ederek Med ordusunu bozguna uğrattı ayrıca Astyages'i tutsak aldı. Bu zaferi sayesinde tüm İran yanı sıra batıda Kızılırmak'a değin uzanan, Ön Asya ülkelerini içine alan, büyük bir Pers İmparatorluğun kurulmuştu. İÖ 547 yılının sonbaharında

²⁵⁴ Ksenophon, *Anabasis*, s. 153.

²⁵⁵ Peşken, “Giresun İli Eskiçağ Tarihi”, s. 28.

²⁵⁶ Bülent İplikçioğlu, *Eskiçağ Tarihinin Anahatları I*, Marmara Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1990, s. 86.

²⁵⁷ Kaymakçı, *Eskiçağda Kelkit Vadisi*, s. 72.

²⁵⁸ Mansel, *Ege ve Yunan Tarihi*, s. 223; Veli Sevin, “Anadolu'da Pers Egemenliği”, *Anadolu Uygarlıkları Görsel Anadolu Tarihi Ansiklopedisi*, C. II, *Görsel Yayıncılık*, 1982, s. 268.

²⁵⁹ Sevin, “Anadolu'da Pers Egemenliği”, s. 268.

Lydia Devleti kralı Kroisos'un, II. Kyros yenilmesi üzerine bütün Anadolu ile Doğu Karadeniz Pers egemenliğine girdiğini söylenebilir.²⁶⁰

Kyros'tan sonra yerine geçen I. Dareios (İÖ 521–486) zamanında, bölgede ne gibi gelişmelerin olduğunu kaynak yetersizliğinden bilememekteyiz. Kyros'un Anadolu'yu yirmi Satraplığı ayırdığı bilinmektedir. Doğu Karadeniz Satraplığı içinde olduğunu söyleyebilir.²⁶¹

Anadolu'da yeni bir kuvvetin hâkimiyeti başlamış Lydia krallığının yıkılışı ile Ön Asya tarihinde yeni bir döneme girilmiştir.²⁶² Olaylar siyasal dengeyi değiştirmiş ve bir bakıma Anadolu uygarlıklarının özgürce gelişimini de aksatmıştır.

Kyros Anadolu'yu satraplıklara bölerek ve yönetmiştir. Kyros'tan sonra Pers İmparatorluğu'nun başına Darius (İÖ 521-486) geçmiştir. Pers İmparatorluğu başına geçtikten sonra bazı reformlar yapmıştır. İmparatorluğu yirmi vergi bölgesine ve sayıları zamanla değişen ve genellikle yirmiden aşağı düşmeyen satraplıklara ayırmış ve Doğu Karadeniz bu satraplıklar içinde yer almıştır.²⁶³ Herodotos'a göre 19. Hükümet olup, sınırları Ordu ve Trabzon illeri arasında bölgeyi içine almaktaydı.

²⁶⁰ M. Şemseddin Günaltay, *İran Tarihi I*, En Eski Çağlardan İskender'in Asya Seferine Kadar, TTK, 1987 Ankara, s. 131; Herodotos, *Herodotos Tarihi*, I, 75-86; Sevin, Anadolu'da Pers Egemenliği, s. 268; Mansel, Ege ve Yunan Tarihi, s. 253; İplikçioğlu, Eskiçağ Tarihinin Anahatları, s.86-87; Schwertheim, Antikçağda Anadolu, s.39.

²⁶¹ Kaymakçı, *Eskiçağda Kelkit Vadisi*, s. 72.

²⁶² Kaymakçı, *Eskiçağda Kelkit Vadisi*, s. 72-73.

²⁶³ Kaymakçı, *Eskiçağda Kelkit Vadisi*, s. 73.

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. DOĞU KARADENİZ'DE HELLENİSTİK- ROMA EGEMENLİĞİ

Helenistik Dönem, İskender'in hükümdarlığından (İÖ336-323) İÖ 30'da Mısır'ın Romalılarca fethine kadar geçen 300 yıllık döneme verilen isimdir.²⁶⁴ Helenistik terimi, Yunan ve Yakın Doğu tarihinin Büyük İskender'in İÖ 323'deki ölümü ile Mısır'ın son Makedon hükümdarı VII. Kleopatra'nın ölümü arasındaki dönemini tanımlamak için ilk kez 19. yüzyılda kullanıldı.²⁶⁵ Helenistik dönemin başları, İskender'in zamansız ölümünde sonra Doğu Akdeniz'e hâkim olan, Makedon ve Yakın Doğu geleneklerinin birleşimi bir siyasi yapının, yeni krallık biçiminin ortaya çıkışına şahitlik etti.²⁶⁶ Helenistik krallıkları kuranlar, geleneksel kraliyet ailesine soyuna bağlı olmamasına ve toprak üzerinde tarihi haklara sahip olmamalarına rağmen kendilerini monark olarak kabul ettiren İskender'in ordusundan generalleriydi. Bu komutanların krallara dönüştürmelerinin, hakkını kendilerinde bulmasının sebebi askeri güçlerine, saygınlıklarına ve tutkularına dayandırıldı.

“Helenistik” ayrıca Helenistik (Yunan) geleneklerinin Doğu Akdeniz Bölgesinde İskender'in fetihleri sonucunda ortaya çıkan yerel geleneklerle birleştiren karışık, kozmopolitan bir toplumsal ve kültürel yaşam biçimi anlamını da taşır.²⁶⁷ Buraya gelen Yunanlar kentler kurmuş ve buradaki halkın düşünceleri ve gelenekleri etkileri olduğu gibi onlardan da etkilenmişlerdir. İÖ 323'ten 31'e kadarki döneme “Hellenistik Çağ” denilmiştir.²⁶⁸

²⁶⁴ Charles Freeman, *Mısır, Yunan ve Roma Antik Akdeniz Uygarlıkları*, (çev. Suat Kemal Angı), Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2013, s. 319.

²⁶⁵ Thomas R. Martin, *Eski Yunan Tarihöncesinden Helenistik Çağ'a*, (çev. Ümit Hüsrev Yolsal), Say Yayınları, İstanbul, 2012, s.335.

²⁶⁶ Martin, *Eski Yunan*, s.335.

²⁶⁷ Martin, *Eski Yunan*, s.335.

²⁶⁸ Stephen Mitchell, “Doğu ve Batı Arasında Anadolu Hellenistik Çağ'da Attalos ve Mithradates Krallıklarının Paralel Yaşamları”, (çev. Turhan Kaçar), Exeter Üniversitesi, Balıkesir Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümünde Seminer, Balıkesir, 2003, s. 142; Orhan Bingöl, “Arkeoloji ve Sanat Tarihi Eski Anadolu Uygarlıkları Hellenistik Dönemde Anadolu”, *Kültür ve Turizm Bakanlığı Türkiye Kültür Portalı Projesi*, Ankara, 2009 s.1.

5.1 Büyük İskender

Hellenler, Makedonya egemenliğinden kurtulmak istiyorlardı. Philippos'un ölmesini fırsat bilerek ve bundan yararlanmak istemeleri üzerine, Philippos oğlu ve halefi olan İskender (İskender) Thebai'yi tahrip ederek isyanı bastırmış ve Korinthos Hellen birliğini yeniden sağlamıştır.²⁶⁹ (Resim: 5)

İskender'in İÖ 334-325 yılları arasında Pers Devleti'ne karşı bir fetih hareketine girdiğini görüyoruz. Bunun sebebi İskender'in hem Ön Asya'nın zenginliklerini ele geçirmek hem de büyük bir İmparatorluk kurma hayaliydi.²⁷⁰

İÖ 334 yılında İskender'in Granikos (Biga) Çayı kenarında Persler'e karşı galip gelmesi ile Anadolu'nun batı kıyılarındaki başlıca limanları ve içteki bazı kentlerin Makedonyalılar'ın eline geçtiğini görüyoruz.²⁷¹

İÖ 333 yılı ilkbaharında Gordion'a hareket eden İskender, Ankara üzerinden güneye inerek İssos yöresinde Pinaros Çayı kenarında Persler ve Makedonya ordusu karşı karşıya gelmiştir.²⁷² Pers krallı III. Dareios yenilmiş ve yönetimi altında birçok yeri kaybetmiştir.²⁷³ İÖ 332'de İskender ordusu ile birlikte Mısır'ı ele geçirerek İskenderiye Kenti'ni kurduğunu görmekteyiz. İÖ 331'de Persler'e karşı tekrar saldırıya geçen İskender ise Gaugamela Muharebesi'ni kazanması üzerine ordusu tarafından "Asya Kralı" ilan edilmiştir. Babil'e girmiş ve oradaki rahipler tarafından ülkenin meşru kralı olarak selamlanmıştır.²⁷⁴

5.2 Diadokhoslar Yönetiminde Anadolu

Makedonya Kralı İskender'un İÖ 323 yılında Babil ölümü üzerine tahta kimin geçeceği konusunda bir kararsızlık yaşandı.²⁷⁵ İskender'in oğlu doğmamıştı ve kardeşi III. Philippos ise çocuk yaşta idi. İskender'in generalleri (Diadokhoslar) bir

²⁶⁹ Bülent İplikçioğlu, *Hellen ve Roma Tarihinin Anahatları*, Arkeolojik ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2007, s. 42.

²⁷⁰ İplikçioğlu, *Hellen ve Roma Tarihinin Anahatları*, s. 43.

²⁷¹ İplikçioğlu, *Hellen ve Roma Tarihinin Anahatları*, s. 43; Schwertheim, *Antikçağda Anadolu*, s.49.

²⁷² Freeman, *Mısır, Yunan ve Roma*, s. 319-324.

²⁷³ İplikçioğlu, *Hellen ve Roma Tarihinin Anahatları*, s. 43.

²⁷⁴ İplikçioğlu, *Hellen ve Roma Tarihinin Anahatları*, s. 44.

²⁷⁵ Schwertheim, *Antikçağda Anadolu*, s. 53.

araya gelerek General Perdikkas'ı İskender'in oğlu büyüyene kadar krallığın naip ve ordunun başkomutanı seçtiler. Diğer komutanlar Makedonya Krallığı topraklarını yönetmesi için farklı bölgelere vali olarak gönderildiler.²⁷⁶

Mısır'ı yöneten Ptolemaios'un, Makedonya'ya götürülmesine karar verilen İskender'in cesedini Mısır'a kaçırmaya üzerine, Perdikkas Mısır'a ordusuyla yürüdü; fakat İÖ 321' de aralarında Seleukos'un da bulunduğu kendi subayları tarafından öldürüldü. Makedonya İmparatorluğu toprakları komutanlar arasında yeniden bölüşülmüş, Seleukos Babil ve doğusunu, Ptolemaios Mısır'ı, Antigonos ve oğlu Demetrios Anadolu'yu, Lysimakhos Trakya'yı ve Kassandros Makedonya'yı yönetmeye başlamışlardır.²⁷⁷ Makedonya İmparatorluğu şeklen dağılmamıştı ama generaller aralarında yönettikleri bölgeleri genişletmek için savaşmaya başladılar ve kendilerini İÖ 306 sonrasında yönettikleri yerlerde kral ilan etmeye başladılar.²⁷⁸ (Harita: 10)

Bu savaşların en önemlisi İÖ301'de yapılan İpsos(Afyonkarahisar) savaşındır. Antigonos ve oğlu Demetrios Anadolu'yu yönetirken, Makedonya ve Yunanistan'ı kısmen ele geçirdiklerini görüyoruz. Baba oğluna karşı birleşen Lysimakhos, Seleukos ve Ptolemaios savaşta Antigonos öldürüldü, oğlu Demetrios ise kaçtı.²⁷⁹ Bu savaşın sonunda topraklar tekrar aralarında bölüştüler. Lysimakhos, Trakya ile Batı Anadolu'yu, I. Seleukos, Toroslardan Hindistan'a kadar olan Makedonya krallığın doğusunu, I. Ptolemaios ise Filistin, Kıbrıs, Güney Suriye'yi almıştır.²⁸⁰ Daha sonraki dönemde Seleukos ve Ptolemaios aralarında anlaşmazlıktan dolayı birbiriyle savaşmışlardır.

İÖ 281'de Seleukos Kralı, I. Seleukos ile Kral Lysimakhos'un arasında Manisa kuzeyinde Korupedion'da savaşı meydana geldi. Bu savaşta Kral Lysimakhos yenilmesi ve ölmesi ile birlikte Hellenistik Krallıklar devri başladı. Pontoslu

²⁷⁶ A. Tolga Tek, "Anadolu'da Hellenistik Dönem", H. Sabri Alanyalı (edts), Anadolu Arkeolojisi, *Anadolu Üniversitesi Yayınları*, Eskişehir, 2012, s. 168.

²⁷⁷ Martin, *Eski Yunan*, s.336.

²⁷⁸ Mehmet Özsait, "Anadolu'da Hellenistik Dönem", *Anadolu Uygarlıkları Görsel Anadolu Tarihi Ansiklopedisi 2*, Görsel Yayınlar, s.288-294.

²⁷⁹ Schwertheim, *Antikçağda Anadolu*, s.56.

²⁸⁰ Tek, "Anadolu'da Hellenistik Dönem", s.168.

I.Mithradates de İÖ 281’de kral unvanı alarak Seleukoslardan ayrılmıştı.²⁸¹ (Harita: 7, 17)

- Epiros (Pyrrhos yönetiminde).
- Bithynia (Nikomedes yönetiminde).
- Pontos (Mithradates yönetiminde).
- Pergamon (Attaloslar yönetiminde).²⁸²

5.3 Pontos Krallığı

Pontos, Anadolu’nun kuzeyinde Halys (Kızılırmak) ile Kolchis arasındaki bölgeye verilen isimdir. Halys ve Iris (Yeşilirmak) ırmaklarının denize döküldüğü alanlarda ise ovalar meydana gelmiştir.²⁸³ Hemen hemen bütün yıl yağış alan ve verimli bir bölge olan Pontos ılıman bir iklime sahiptir. Bu bölgede hayvancılık ve zeytin, fındık, hububat ekimi yapılmaktadır. Kereste ihtiyaçlarını ormanlarda sağlamışlar ve dağlar demir, bakır, gümüş, tuz ve alüminyum açısından zengindir.²⁸⁴ (Harita:2)

Prokopios, Pontos-Paphlagonia Bölgelerinin sınırlarını şu şekilde ifadeetmekteydi;

“ Bu Pontos, Byzantion ve Kalkhedon’dan başlayıp Kolchis toprağında biter. Gemi ile içeri doğru gidildiğinde, sağ taraftaki topraklara Bithynialılar yerleşmiştir ve bunlardan hemen sonra ise Honorat ve Paphlagonialılar tarafından yerleşmiş bulunan diğer şehirlerin yanında Herakleia ve Amastris gibi kıyı şehirleri gelmektedir. Bunları geçtikten sonra Trapezos şehrine ve onun sınırlarına kadar olan bölgede Pontiki adlı halk yaşamaktadır. Bu bölgede, aralarında Sinope ve Amisos’un da bulunduğu kıyı şehirleri vardır ve Amisos’a çok yakın yerde Amazon ordularının çıkış yeri olduğu söylenen Themiskyra ve Thermodon Çayı vardır.”²⁸⁵

²⁸¹ Schwerthem, *Antikçağda Anadolu*, s. 63.

²⁸² İplikçioğlu, *Hellen ve Roma Tarihinin Anahatları*, s. 47.

²⁸³ Bahar, *Eskiçağ Ugarlıkları*, s. 353.

²⁸⁴ Murat Arslan, *Mithradates VI Eupator, Roma’nın Büyük Düşmanı*, Odin Yayıncılık, İstanbul, 2007, s. 16.

²⁸⁵ Kaymakçı, *Eskiçağda Kelkit Vadisi*, s. 78-79

Pontos Krallığı'nda önemli tapınaklar vardı. Bu tapınaklar arasında Komana'da Ma, Kabeira'da Men Pharnaku ve Zela'da (Zile) Anaitis'i sayabiliriz. Bu tapınaklarda birçok köle çalışıyordu.²⁸⁶

Pontos Krallığı'nın çok eski olduğundan bahseden Bijişkyan göre:

*“Bu ülkede ilk defa hükümler olan kavme, “İlk baş” manasında olan Arkenakit denirdi.”*²⁸⁷

Diodorus'a göre İÖ 235'de Karadeniz de hüküm sürdürmekteydi. Ondan önce bir teşkilat yoktur. Arkenaktitlerin hâkimiyeti kırk iki yıl devam ettikten sonra Spartakos, ilk Pontos Kralı olmuştur.²⁸⁸ Sikkeler tespit edildiğine göre, büyük Konstantinos zamanına kadar sekiz yüz sene devam etmektedir.

Perdikkas Kappadokia'yı ele geçirdikten sonra yönetimini Eumenes'e bırakmıştır. Perdikkas'ın Küçük Asya'dan ayrılmasından sonra Eumenes'in durumu sarsılmıştı. Diadokhlar'la mücadele ettiğini görmekteyiz.²⁸⁹

Pontos'taki Mithradates ismi ile anılan krallar yaklaşık olarak İÖ 4. yüzyılın sonundan itibaren görülmekteydi. Altı kral ismi Mithradates olarak geçmekteydi. I.Mithradates Pers kökenlidir.²⁹⁰ Baba ve oğul olan Antigonos ve Demetrios Anadolu'da hüküm sürmekteydiler. Benzer şekilde baba ve oğul olan Mithradates'lerde onların yanında görev almışlardır. Antigonos, baba oğul Mithradates'lerin sadakatinden şüpheye düşmüş ve onları öldürmek istemişti.²⁹¹ Bu durumu Demetrios, Mithradates söyleyince Mithradatesler kaçmışlardı.²⁹² Fazla bir süre geçmeden baba Mithradates yakalanıp öldürülür; oğul Mithradates ise Paphlagonia'da izini kaybetmeyi başarır ve iyi tahkim edilmiş bir kale olan Kimiata'yı (Kurmalar Antik Yerleşimi) kendisine karargâh seçer.²⁹³ İÖ 301'de baba

²⁸⁶ Tekin, *Eski Anadolu ve Trakya*, s. 165.

²⁸⁷ P. Minas Bijişkyan, *Pontos Tarihi*, (çev. Hrand D. Andreasyan), Çiviyazılıları Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1998, s. 29.

²⁸⁸ Bijişkyan, *Pontos Tarihi*, s. 29.

²⁸⁹ Özsait, “Anadolu'da Hellenistik Dönem”, s. 296.

²⁹⁰ D. Burcu Erciyas, “Hellenistik Dönem'de Karadeniz: Yerleşimler, Anıtlar ve Sikkeler Işığında Pontos Krallığı”, D. Burcu Erciyas, E. Koparal, (edt.), *Karadeniz Araştırmaları Sempozyum Bildirileri*, Ankara, 2004, s. 207.

²⁹¹ Tekin, *Eski Anadolu ve Trakya*, s. 165.

²⁹² Arslan, *Mithradates VI Eupator*, s. 49; Albayrak, *Tarih Boyunca Doğu Karadeniz'de Etnik Yapılanmalar ve Pontus*, s. 61.

²⁹³ Tekin, *Eski Anadolu ve Trakya*, s. 165.

oğul olan Antigonos ve Demetrios karşı Lysimakhos, Seleukos ve Ptolemaios müttefik oldular. Aralarındaki savaşta Antigonos ölmüş ve oğlu Demetrios ise kaçmıştır. Bunu fırsat olarak gören Mithradates tekrar ortaya çıkarak Pontos Krallığı'nın temelini atar.²⁹⁴ Daha sonraki dönemde Seleukos Nikator'un komutanı Diodoros, Mithradates'i yener ve onu öldürür. Pontos Krallığı tahtına sırasıyla Ariobarzanes (İÖ 265-255), II. Mithradates (İÖ255-220), III. Mithradates (İÖ 220-185) ilk sikke bastıran Pontos kralıdır. Daha sonra Pharnakes (İÖ 185-169), IV. Mithradates (İÖ 169-150), V. Mithradates gelmektedir.²⁹⁵

I.Mithradates Ktistes Paphlagonia'daki yerli kabileler üzerinde hâkimiyet kurarak kendi ordusunu oluşturulmuş, hâkimiyet alanını genişletmiş, Amasia'yı başkent yaparak İÖ 281 yılında kendini kral etmiş ve sikkelerin ön yüzünde Athena arka yüzünde ayakta duran Nike ile Mithradates tasvirlerini içeren Pontos Krallığı'nın ilk altın sikkelerini de burada bastırmıştır.²⁹⁶

Ariobzanes Galatlardan yardım alarak, Karadeniz kıyılarında Ptolemaioslar'ın hâkimiyetinin devamı için gelen Mısır ordusunu mağlup etmiştir. Ordusunda yer alan ücretli Galat askerleri Ariobarzanes'in zamansız ölümü üzerine Ariobarzanes oğlu II. Mithradates'e karşı isyan etmişlerdir.²⁹⁷ II. Mithradates, Heraklia'nın da yardımını alarak bu isyanı bastırmış ve Pontos tahtına oturmuştur. Sonraki dönemlerde Seleukos devletinin hükümdarı Seleukos Kallinikos'un kız kardeşi ile evlendiği ve çeyiz olarak Galatia verilmiştir.²⁹⁸ Trabzon ve Samsun bölgelerinde kendi başlarına buyruk yaşayan yerli halklar itaat altına alan, kıyıları korumak için de bir deniz kuvveti kurulmuştu.²⁹⁹

²⁹⁴ Okur, "Pontos Meselesinin Ortaya Çıkışı ve Karadeniz Bölgesi'nde", s. 3; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ Tarihi*, s. 64.

²⁹⁵ Tekin, *Eski Anadolu ve Trakya*, s. 165; Osman Emir, Süleyman Çiğdem, "Geç Hellenistik Dönemde Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi'nin Stratejik Önemi", Çayeli'nden Erzurum'a Selami Kılıç, Ahmet Sefa Yıldırım (edt), *Atatürk Üniversitesi Yayınları*, Erzurum, 2016, s. 228-232.

²⁹⁶ Öztürk, *Pontus*, s. 350.

²⁹⁷ Memnon, *Herakleia Pontike Tarihi*, (çev. Murat Arslan), Odin Yayıncılık, İstanbul, 2007, s.XXIV.

²⁹⁸ Kaymakçı, *Eskiçağda Kelkit Vadisi*, s. 80.

²⁹⁹ Kaymakçı, *Eskiçağda Kelkit Vadisi*, s.81; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ Tarihi*, s.65-66

III. Mithradates Anadolu'daki mücadelelerde tarafsız bir siyaset izleyerek topraklarını dış tehditlerden korumuştur.³⁰⁰ III. Mithradates öldürerek tahta geçen I. Pharnakes Pontos yeni kralı oldu.³⁰¹

I.Pharnakes hırslı ve yetenekli bir kral olup, kısa zaman içerisinde Sinop'u ardından Amastris'ten itibaren yaklaşık 700 kilometrelik sahil şeridini ele geçirip, Paphlagonia'nın tamamını işgal etmeyi başarmış, Roma'ya elçi gönderen ilk Pontus kralı olmuştur.³⁰² Sinop'un karşısındaki Khersonesus ile ittifak kurmuş ve Karadeniz ticaret yolunun kontrolünde söz sahibi olmuş, Atina ve Delos iyi ilişkiler geliştirmiştir.³⁰³

Yayılmacı politikasını Anadolu'nun iç bölgelerine doğru genişleten Pharnakes'e karşı, Pergamon kralı II. Eumenes'i ve Rodosluları rahatsız etmişti. Uzun süre devam eden bu mücadelelerin sonunda II. Eumenes, Kapadokya kralı IV. Ariarathes şikâyetleri üzerine İÖ 179 yılında Roma araya girmesiyle bu mücadeleler son bulmuştu.³⁰⁴ İstila ettiği yerlerden Sinop hariç diğer yerler geri verilmiş ve Roma'nın üstünlüğü kabul edilmiştir.³⁰⁵ Sinope, I. Pharnakes zamanında Pontos Krallığı'nın başkenti olmuştur.³⁰⁶ Antiokhos'un kızı Nysa ile evlenen Pharnakes İÖ 169'da öldü.³⁰⁷ Oğlu henüz küçük yaşta olduğu için yerine kardeşi IV. Mithradates Philopator geçti.

IV. Mithradates döneminde Helenistik stilde dört farklı sikke basılmış olup, bunlardan birisinde karısı Laodike'in portresi olmasından iktidarı kraliçeye paylaştığı düşünülmüştür.³⁰⁸ Roma İmparatorluğu ile VI. Mithradates Eupator dönemine dek sürecek barış sürecini başlatmış, onun ölümüyle yerine yedinci Pontus kralı olacak yeğeni V. Mithradates geçmiştir.

³⁰⁰ Özsait, "Anadolu'da Hellenistik Dönem", s.296.

³⁰¹ Öztürk, *Pontus*, s. 350; Işık, *Antik Kaynaklarda*, s. 12.

³⁰² Öztürk, *Pontus*, s. 351.

³⁰³ Öztürk, *Pontus*, s. 351.

³⁰⁴ Arslan, *Mithradates VI Eupator*, s. 63.

³⁰⁵ Kaymakçı, *Eskiçağda Kelkit Vadisi*, s.81; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ Tarihi*, s. 64-65

³⁰⁶ Tekin, *Eski Anadolu ve Trakya*, s. 165.

³⁰⁷ Arslan, *Mithradates VI Eupator*, s. 66.

³⁰⁸ Öztürk, *Pontus*, s. 351; Arslan, *Mithradates VI Eupator*, s. 68.

IV. Mithradates Euergetes (İÖ 150-120), halefinin başlattığı Roma ile barış sürecini devam ettirmiş, III. Kartaca Savaşı'nda Roma'ya destek amacıyla birkaç gemi ile askeri birlikleri göndermiştir.³⁰⁹ Bu desteğine karşılık kendisine Büyük Phrygya bölgesi verilmiştir. V. Mithradates izlediği ılımlı politika sebebiyle hellensever (*Philhellen*) dış politika sayesinde Marathon'lu Seleukos tarafından Delos Adası'nda bir heykeli dikilerek onurlandırılmıştır.³¹⁰ Mithradates Philopator Roma taraftarı Seleukos prensesi olan eşinin komplosu ile bir suikast sonucu Sinop'taki sarayında öldürüldü. Bir vasiyetname ile Mithradates Philopator tahtını kraliçe ile henüz çocuk yaşta olan iki oğluna bırakmıştır.³¹¹

Mithradates Evergete öldürüldüğü dönemde iki erkek, beş kız olmak üzere yedi çocuğu bulunmaktaydı. Mithradates Eupator bu sırada henüz on iki yaşlarında olduğu için uydurma bir vasiyetname ile annesi Laodike devleti yönetmekteydi.

5.3.1 VI. Mithradates

V. Mithradates Evergete'nin (Euergetes) İÖ 120 yılında Sinope'de öldürüldükten sonra Pontos Krallığı'nın başına VI. Mithradates Eupator geçti.³¹² (Resim:7) Mithradates adı kaynaklarda farklı bir şekilde telaffuz edilmiştir. Yunan kaynaklarında “*Mithradates*” ve Roma kaynaklarında ise “*Mithridates*” olarak geçmekteydi.³¹³ Mithradates, adı eski İran dilinde Güneş tanrısı “Mithras tarafından gönderilmiş” anlamına gelen bir Pers ismidir.³¹⁴

Iustinus'a göre, Mithradates büyük ve önemli bir kral olacağı olağanüstü göksel olaylar zinciriyle de daha önceden bilgiler verilmişti.³¹⁵ İÖ 133 Sinop'ta doğduğu ve İÖ 120 yılında krallığının tahtına geçtikten sonra ilk yıl gökyüzünde bir kuyruklu yıldız peyda olmuş ve o kadar parlak bir şekilde ışık saçmıştı ki; 70 gün boyunca gökyüzü parıldamıştı. Kuyruklu yıldız büyüklüğü ve parlaklığı güneşi bile

³⁰⁹ Öztürk, *Pontus*, s. 352.

³¹⁰ Arslan, *Mithradates VI Eupator*, s. 71.

³¹¹ Kaymakçı, *Eskiçağda Kelkit Vadisi*, s. 82.

³¹² Murat Arslan, “I. Mithradates-Roma Savaşı, Rhodos ve Lykia'nın Durumuna Genel Bakış”, Nezih Başgelen (edt) *Likya İncelemeleri I, Arkeoloji ve Sanat Yayınları*, İstanbul, 2002, s.115.

³¹³ Adrienne Mayor, *Mithradates*, (çev. Gürkan Ergin), Türkiye İş Bankası kültür Yayınları, Ankara, 2013, s.1.

³¹⁴ Mayor, *Mithradates*, s.1.

³¹⁵ Arslan, *Mithradates VI Eupator*, s. 74.

bastırması, güneşin doğumu ve batımı 4 saat aldığı söylenmektedir.³¹⁶ Bu durum 70 gün süreyle gökyüzünde görülmesi kralın yaşam süresi olarak yorumlanmış; gökyüzünün dört tarafı kaplaması onun seferlerini parlaklığı güneşi bastırması ise, kralın hayat boyunca Romalıların güç durumda bırakacağı şeklinde yorumlanmıştı.³¹⁷

Bu dönemde zehirlemek geleneksel bir politik silah olarak kullanılmıştır. Mithradates babası zehirlenerek öldürülmüş ve kendisine karşı düzenlenen birkaç zehirlenme girişimini boşa çıkarmıştır. Bu zehirlenmeye karşı Mithradates panzerhir içmeye başlamıştır. Sonunda ilginç ama son derece güçlü engelleyici karışımlar ile vücudunu her çeşit zehire karşı bağışıklık kılmıştır.³¹⁸ İktidar hırsına sahip olan Laodike'nin tuzaklarından kurtulduğu hikâye edilmiştir. Daha sonraki dönemlerde gelen krallar bu panzehir bulup kullanmayı amaçlamıştı. Zehirlenme ile öldüremedikleri için bu sefer silah yoluyla canına kastetmeyi planladıklarını anlayınca, vahşi hayvan avına düşkün biri taklidi yapmış ve belirli bir süre için ne kasabalarda ne de kırsal alanlarda bir çatı altında kalmamaya dikkat etmiştir. Ormanda gezinip durmuş ve geceyi dağlarda geçirmiştir. Böylece Mithradates nerede ikamet ettiğini bilmedikleri için ona zarar verememişlerdir. Küçük yaşlardan beri dağlarda yaşadığı için, vahşi hayvanları avlama veya vahşi hayvanlarda kaçmak için plan kurmakta uzmanlaşmıştır.³¹⁹ Bu durumlar Mithradates'in her konuda kendini geliştirmesine yol açmıştır. Yeteri kadar güçlendikten sonra Sinope'ye gelir, annesi aşırı derecede iktidar hırsına sahip olduğunda onu devlet görevlerinden uzaklaştırarak ve hapse attırdı.³²⁰ Kardeşi Mithradates Khrestos'la birlikte devleti yönetmeye başlamış ama kardeşinde şüphelendiği için onu da öldürmüştür.³²¹

³¹⁶ Arslan, *Mithradates VI Eupator*, s.75; Birol Can, "Hellenistik, Roma ve Bizans Dönemlerinde Erzurum ve Çevresi", Mehmet Işıklı, Erhan Mutlugün, Mine Artu, (ed.) *Arkeolojik, Kültürel ve Estetik Yansımalar Atatürk Üniversitesi Yayını*, Erzurum, 2010, s. 34-36.

³¹⁷ Arslan, *Mithradates VI Eupator*, s. 75.

³¹⁸ Mayor, *Mithradates*, s. 2; Arslan, *Mithradates VI Eupator*, s. 78.

³¹⁹ Arslan, *Mithradates VI Eupator*, s. 78.

³²⁰ Arslan, *Mithradates VI Eupator*, s. 79. Memnon, *HXXX*, s.1-2. *Memnon ise Mithradates'in annesini öldürdükten sonra kardeşini öldürdüğünü yazmaktadır. Hatta bazı kaynaklarda kraliçe iktidar için her iki Mithradates öldürmek istediğini yazmaktadır.*

³²¹ Özsaıt, "Anadolu'da Hellenistik Dönem", s.307; Arslan, *Mithradates VI Eupator*, s. 79.

Mithradates'in belleğinin çok kuvvetli olduğu ve 22 dil bildiği, askerlerinin her biriyle, onların dilinde konuştuğu söylenmektedir.³²²

Bu tarihte Küçük Asya'da Bithynia, Paphlagonia, Pontos, Kappadokia Krallıkları ile Asia Eyaleti yanında Kappadokia'nın kuzeydoğusundan İran iç bölgelerine kadar uzanan bölgede ise Armenia Krallığı da bulunmaktadır.³²³

Bu dönemde Bithynia Krallığı'nın başında II. Nikomedes Epifanes vardı. Bu küçük yaşlarda Roma'da kaldığı için, kral olduktan sonra bölgede Roma yanlısı bir politika izlemiştir. Ölümü üzerine yerine oğlu III. Nikomedes Eurgetes (İÖ 128–94) tahta geçmiştir. İlk dönemlerinde V. Mithradates karşı düşmanca politika izlemiştir. Pontos Kralı VI. Mithradates tahta geçtikten sonra onunla anlaşarak Paphlagonia'yı işgal etmiş, sonra da Kappadokia'daki olaylar nedeniyle araları bozulmuştur. Bithynia ekonomisi bozulmuş ve Roma tefecileri ülkesinin hemen her yerindeki halkı köle olarak kullanmışlardır. İÖ 94 yılında Bithynia Krallığı III. Nikomedes ölümü üzerine yerine oğlu IV. Nikomedes Filopatar geçmiştir.

Pontos ve Bithynia arasında sıkışmış olan Paphlagonia bölgesine, iki krallık tarafında önemli bir bölümü istila edilmiştir. Olgassis Dağları'nın (Ilgaz Dağları) güneyindeki Paphlagonialılar'dan Manlius Vulso'nun Galat seferi sırasında (İÖ 189) haberdar olmaktadır.³²⁴ Paphlagonia prensi olan Marzios, Galatlar'ın Magaba Dağı yakınında yaptıkları savaşta, onlara 4.000 süvari ile yardıma gelmiştir. Pontos Kralı Pharnakes, Marzios topraklarını ele geçirmiştir. Pharnakes topraklarını genişletmesine karşı çıkan Bergama Kralı II. Eumenes, Bithynia Kralı II. Prusias, Kappadokia Kralı IV. Ariarathes ile Kyzikos ve Herakleia Pontika kentlerin kurduğu ittifaka giren Marzios topraklarını geri kurtarmıştır.³²⁵ Aristonikos'a karşı yapılan savaşta, Paphlagonia'nın başında yer alan Pylaemenes, bu savaşta Roma'ya yardım etmiştir.

³²² Özsait, "Anadolu'da Hellenistik Dönem", s. 307.

³²³ Özsait, "Anadolu'da Hellenistik Dönem", s. 306.

³²⁴ Özsait, "Anadolu'da Hellenistik Dönem", s. 306.

³²⁵ Özsait, "Anadolu'da Hellenistik Dönem", s. 306.

Kappadokia, kuvvetli kralları V. Ariarathes'in ölümü üzerine Roma etkisi altına girmişti. Bu bölgeyi ele geçirmeye çalışan VI. Mithradates birçok girişimlerde bulunmuştur.

V. Mithradates Euergetes döneminde Roma ile iyi ilişkiler kurmuştu. Kartaca Savaşı'nda Roma'yı destekleyen V. Mithradates'e bu desteğine karşılığında Büyük Phrygia bölgesi verilmiştir. V. Mithradates Kappadokia'yı denetimine almak için kızı Laodike'yi, Kappadokia Kralı VI. Ariarathes ile evlendirdi.³²⁶

Romalılar, İÖ 116 yılında Aristtonikos ayaklanmasının bastırılmasında kendilerini destekleyen V. Mithradates'e İÖ 129 yılında bağışladıkları Phrygia Bölgesi'ni işgal ederek bu toprakları Asia Eyaleti'ne bağladılar.³²⁷ Bu nedenle Mithradates, Pontos tahtını ele geçirdikten sonra, düşüncesi krallığın topraklarını genişletmekti. Phrygia bölgesinin Pontos elinde alınmasını içine sindirememiştir. Öncelikle ordusunu ve donanmasındaki eksiklerini giderdi.³²⁸

Karadeniz kuzeyinde kentler VI. Mithradates yardım istemişlerdi. Çünkü bu bölgede yer alan kentler ticaret sayesinde zenginleşmişti. Bu zenginlikleri ele geçirmek isteyen İskit, Sarmat ve Roksalanlar'ın (Sarmat topluluğunda halk) baskılarına karşı VI. Mithradates yardım istemişlerdi.³²⁹ Komutanlarından Asklepiodoros oğlu Sinope'li Diophantos'u Khersonesos'a gönderdi. Bu kentlerde yaşayan halkların yardımıyla VI. Mithradates'in komutanları büyük bir zafer kazanmışlardı.³³⁰

VI. Mithradates döneminde krallığın toprakları Trapezos'a (Trabzon) kadar genişletmişti. İç kısımda da geniş topraklara sahip olmuştu. Daha önce bahsettiğimiz gibi demir ve gümüş madenleri bakımında zengin bir bölge idi. Mithradates projelerini gerçekleştirmesi bu madenler önemliydi. Mithradates döneminde dağlık bölgelere kaleler inşa etmişlerdi. Bu kalelerde hazinelerini saklamış hem de bölgenin

³²⁶ Özsait, "Anadolu'da Hellenistik Dönem", s. 307.

³²⁷ Arslan, *Mithradates VI Eupator*, s. 79-80.

³²⁸ Arslan, *Mithradates VI Eupator*, s.80.

³²⁹ Özsait, "Anadolu'da Hellenistik Dönem", s. 307.

³³⁰ Özsait, "Anadolu'da Hellenistik Dönem", s. 307; Arslan, *Mithradates VI Eupator*, s. 85.

güvenliğini sağlamışlardır. Doğu sınırlarını Kolkhis ve Phasis'e kadar genişletmişti.³³¹

VI. Mithradates, Roma işgali altında olan Küçük Asya'nın durumunu öğrenmek için bir geziye çıkmıştı. Böylece bazı arkadaşlarıyla birlikte Küçük Asya'yı dolaşarak ülkenin tarihi coğrafyası, kentlerin yerleşim dokusu ile yol güzergâhlarını öğrenmişti. Gelecekteki olası bir savaşta kendine avantaj sağlayacak bölgeleri dikkatlice gözden geçirmişti. Bütün bu olaylardan sonra krallığına geri döndüğünde (İÖ 111/110) onun çoktan öldüğünü düşünmüş olan karısı (aynı zamanda kardeşi) Leodike'nin kendi yokluğunda bir oğlan doğurduğunu öğrendi.³³² Hem çocuğu hem de Mithradates zehirlenmeye yeltenmişler, ayrıca karısı Leodike başka biriyle evlenmişti. Mithradates bu yaşanan olaylarda suçluları cezalandırmıştı.

Mithradates kısa süre içinde, hemen hemen bütün Karadeniz havzasını ele geçirmesi Romalıları alarma geçmesine sebep olmuştur. Zira Mithradates, krallığını Romalıların etki alanı dışındaki bölgelerde de genişleterek bir imparatorluk meydana getirmişti.³³³ Bu nedenlerden dolayı Romalılar Mithradates'in hırsından şüphelenerek ondan İskit krallarını tekrar geleneksel yönetimlerinin başına getirmesini talep etti.³³⁴ Bu emirlere belli bir noktaya kadar uydu. Ama daha sonra Parth'lar, Med'ler, Armenia Kralı II. Tigranes, İskit kralları ve Iberia kralıyla ittifak yaptı. Romalıları karşı savaş sebebi sayılacak farklı aktiviteler bulundu.

Mithradates ve Bithynia Kralı III. Nikomedes ile bir antlaşma yaparak Paphlagonia'yı aralarında paylaştılar. Küçük Asya yaptığı gezi sırasında Roma yöneticilerin son derece kötü yönetimleri yüzünden halkın büyük sıkıntı içinde olduğunu gördü. Küçük Asya'nın koruyucusu olarak kendini görmeye başladı. Paphlagonia'nın işgalinden sonra Roma elçileri bölgenin boşaltmasını istediler. Mithradates bununla da yetinmeyerek Galatia ve Kappadokia işgal etti.³³⁵ Mithradates oğlunu (IX. Ariarathes Eusebes Flopator) Kappadokia'ya kral yaptı.

³³¹ Özseit, "Anadolu'da Hellenistik Dönem", s. 307.

³³² Arslan, *Mithradates VI Eupator*, s. 89

³³³ Arslan, *Mithradates VI Eupator*, s. 92.

³³⁴ Arslan, *Mithradates VI Eupator*, s. 92.

³³⁵ M. Tullius Cicero, *Galatia Kralı Deiotarus'u C. Iulius Caesar'a Karşı Savunma*, (çev. Leyla Özbay), Cem Yayınevi, İstanbul, 1994, s. 16.

Romalı komutanlar bir ara gelerek (İÖ 92 yılında Kilikia valisi Sulla, 90 yılında Romalı komutanlar L. Cassius ve Q. Oppius) kendi kral adayları olan Ariobarzanes'i Kappadokia tahtına geçirmişlerdir.³³⁶ Ermenistan Kralı Tigranes ve Mithradates ittifak yapmış, onlarda 9. Ariarathes'i Kappadokia tahtına getirmeye çalışmışlardır.

İÖ 94 yılında ölen Bithynia Kralı III. Nikomedes'in yerine geçen IV. Nikomedes'e (İÖ 94–74) karşı ayaklanan kardeşi Sokrates, Romalılar'dan aradığı desteği alamayınca, Mithradates yanına yanaşmasına sebep oldu. Mithradates aradığı fırsat ayağına gelmişti. Mithradates ordusuyla birlikte Bithynia üzerine yürüdü. IV. Nikomedes tahta indirip, yerine Sokrates tahta getirdi. Bu durum üzerine IV. Nikomedes ise Romalılara sığınıp ve onlardan yardım istedi.

Roma bu dönemde Afrika ve Kuzey Avrupa'daki problemleri çözüp, Küçük Asya ve Akdeniz'deki sorunlarla ilgilenmeye başladılar. Tahtan uzaklaştırılan iki krallığın (Ariobarzanes, IV. Nikomedes) tekrar tahtlarına gelmesi için konsül M. Aquillius başkanlığında bir heyet gönderdi. Mithradates gelen bu heyetin isteklerini kabul etti.³³⁷ Fakat barış için gelen M. Aquillius buradaki durumu daha karışık hale getirdi. M. Aquillius ganimet elde etmek için, IV. Nikomedes'i, Mithradates karşı kışkırtıyordu. IV. Nikomedes bunun üzerine Paphlagonia'nın Amastris'e (Amasra) kadar olan kıyı kesimini yağmalamıştı. Mithradates savaşı kendisi başlatmak istemiyordu. Bu durumu Roma'ya aktarması için elçi göndermişti. Bu dönemde, Mithradates'in yaklaşık 20.000 stadio uzunluğundaki ülkesi, kuzey yönünde: Kırım Yarımadası'nı ve Bosporos Krallığı'nı; batı yönünde: Amastris ve Paphlagonia'nın belirli kısımlarına kadar uzanan bölgelerine; doğu yönünde ise: Kolkhis ve Armenia Minor'u kapsamaktaydı.³³⁸

5.3.2 Birinci Mithradates- Roma Savaşı (İÖ 89-İÖ85)

Pontos Kralı VI. Mithradates yaptığı kapsamlı hazırlıklar kendini göstermeye başladı. İÖ 89 yılında oğlu Ariarathes'i güçlü bir orduyla Kappadokia Krallığı'nı

³³⁶ Özsait, "Anadolu'da Hellenistik Dönem", s. 307.

³³⁷ Arslan, *Mithradates VI Eupator*, s. 106-108.

³³⁸ Arslan, *Mithradates VI Eupator*, s. 111.

tekrar ele geçirmek üzere gönderdi.³³⁹ Ariarathes ordusuyla birlikte harekete geçerek, Ariobarzanes'in ordusunu yenerek, onu Kappadokia'dan sürdü.

Pontos Kralı Mithradates VI Eupator'a karşı başlatılacak savaşa için Bithynia, Kappadokia, Paphlagonia ve Galatia bölgelerinden asker toplamaya başladılar. Küçük Asya toplanan askerler ve Romalılar birlikte üç Roma ordusu bulunmaktaydı. Asia Valisi Gaius Cassius komutasındaki birinci ordu, Bithynia- Galatia; savaşlarda gösterdiği cesaretiyle tanınan, ünlü General Manius Aquillius yönetimindeki ikinci ordu, Quintus Oppius kumandasındaki üçüncü ordu ise, Kappadokia-Lykaonia sınırında konumlanmıştı.³⁴⁰ (Harita: 8)

Roma'nın her bir ordusu 40.000 kişiden oluşur. Bithynia Kralı IV. Nikomedes'in hâlihazırda 50.000 yaya ve 6.000 atlı askere sahipti. Roma donanması ve Bithynia Kralı Nikomedes Bosporos'un kontrolünü elinde tutuyordu.

VI. Mithradates Eupator kuvvetleri ise, 250.000 yaya, 40.000 süvari askeri, 130 savaş arabası ve 100 tanesi iki sıra kürekli olmak üzere güverteli 300 gemiden oluşan tam teşekküllü bir donanması vardı.³⁴¹ Pontos ordusunun ana bölümünü başkomutan olan Arkhelaos ve Neoptolemos adlı iki kardeş tarafında idare ediliyordu.

İlk olarak Bithynia Kralı IV. Nikomedes harekete geçerek, Paphlagonia'ya girerek Pontos doğru ilerledi. Bu esnada Aquillius, Cassius, Oppius komutasındaki Roma ordusu savunmada kalıp, Pontos ve Kappadokia sınırlarındaki ana yolları kontrol ediyorlardı. Romalılar stratejik bir konum seçerek, hem savunmayı hem de saldırı için önemli mevkiye konumlanmışlardı.³⁴² Eğer Nikomedes savaşı kazanırsa onlarda Pontos doğru yöneleceklerdi. Tam tersi bir durumda ise, Küçük Asya ve Bithynia koruyabileceklerdi. Amnias Çayı (Göksu) yakınlarında Pontos kuvvetlerince sıkıştırılan Nikomedes'in sayıca üstün bir kuvvete sahip olmasına rağmen yenildi.³⁴³ Savaşın başında Nikomedes üstün taraftı ve kısmi bir başarı kazanmıştı. Nikomedes savaşta canını zor kurtarıp, hemen sonra Manius Aquillius

³³⁹ Bahar, *Eskiçağ Ugarlıkları*, s.356.

³⁴⁰ Arslan, *Mithradates VI Eupator*, s. 129.

³⁴¹ Arslan, *Mithradates VI Eupator*, s. 129; Tekin, *Eski Anadolu ve Trakya*, s. 166.

³⁴² Arslan, *Mithradates VI Eupator*, s. 130.

³⁴³ Tekin, *Eski Anadolu ve Trakya*, s. 166; Arslan, *Mithradates VI Eupator*, s. 134.

yanına gitti. Bu durumu öğrenen Roma ordusundaki askerlerin moralleri bozulmuş ve orduda kaçanların sayısı artmıştı.³⁴⁴

Mithradates bu durumu Ameseia Ovası'ndaki haberi alınca müttefik ordularının kendisine katılmasıyla birlikte, Paphlagonia doğru yürüyüşe başladı. Aquillius ve Mithradates arasında yapılan savaşta kazanan Mithradates ilerlemeye devam etmiştir. Savaşta esir düşen askerlere iyi davranıp ve onlara evlerine gitmeleri için yardım etmiştir.³⁴⁵ Küçük Asya ve Hellas'taki birçok kent, VI. Mithradates Eupator'a bağlılık yemini ederek, onun egemenliğini tanımışlardı. Kentlerin bazıları ise, kapılarını açarak, onu “tanrı ve kurtarıcı” gibi karşılamışlardı.³⁴⁶

Anadolu halkları ve Hellenler üzerindeki sömürgeci Romalıların zulmünden kurtarabilecek tek kişi olarak görünmesi, onu ikinci İskender olarak anılmaya başlanmasına sebep olmuştur.³⁴⁷

Roma ve Bithynia kontrolünde olan Bosporos'u terk etmek zorunda kalan Roma donanması, Ege Denizi'ne (Aigaion Pelagos) doğru yelken açarken, Bithynia donanması Mithradates teslim etmiştir. Böylece Bithynia bölgesi ve Bosporos tamamen Mithradates eline geçmişti. Mithradates Nikomedia (İzmit), Bithynion (Bolu) üzerinden doğuya giden anayolu koruyan Aquillius'la çarpıştı. Konsul Bergama'ya sığındı. Neoptolemos ve Naimenes'in de katılımı ile ordusunun büyük bir bölümünü kaybeden Aquillius, Sangarios (Sakarya) Irmağı'nı aşarak Pergamon'a kaçtı.³⁴⁸ Q. Oppius ise bu yenilgileri duyan ordusunu birliğini bir arada tutamadı. Roma askerleri hariç diğer askerleri dağıldı. Oppius Frygia'da Apameia'ya (Dindar) çekildi. Mysia ve işgal ettiği her yerde kurtarıcı olarak kabul edilen Mithradates'e, Lykos üzerindeki Laodikeia'ya çekilmiş olan, Roma prokonsülü Oppius halk tarafında teslim edildi.³⁴⁹ Daha sonra ise Mithylene'de bulunan Aquillius'u halk tarafında teslim edildi. Mithradates, Oppius bir şey yapmamıştı. Fakat savaşın başlamışına sebep olan Aquillius kızgın idi. Aquillius bir eşek üzerine bindirerek onu

³⁴⁴ Memnon, *Herakleia Pontike*, XXXI, 1-2.

³⁴⁵ Mayor, *Mithradates*, s. 173.

³⁴⁶ Arslan, *Mithradates VI Eupator*, s. 137.

³⁴⁷ Mayor, *Mithradates*, s. 176.

³⁴⁸ Tekin, *Eski Anadolu ve Trakya*, s. 166.

³⁴⁹ Özsaıt, “Anadolu'da Hellenistik Dönem”, s. 307; Arslan, “I. Mithradates-Roma Savaşı”, s. 117.

kentten kente dolaştırarak ayrıca onu, “*Ben Roma konsulu Manius Aquillius’um*” diye bağirttırdı.³⁵⁰ Bergama’ya geldiğinde para ve servete doymak bilmeyen bu konsulun boğazına altın eritilmiş olduğu söylenmektedir.³⁵¹ (Resim: 12)

Mithradates bundan sonra, Lykia, Pisidia, Pamphylia ve Ionia bölgeleri hala Pontos hâkimiyeti altında olmadığı için, bu bölgelere komutanlarını yolladı. Kendisi de Ephesos kentine doğru ilerlemeye başladı. Her yerde onu kurtarıcı olarak kabul eden, elçiler gelmekteydi. Mithradates, Roma’ya duyduğu kinden dolayı Asia Eyaleti’nde Romalıları katlettirmiştir.³⁵² (yaklaşık 80.000 katlettirdiği söylenmekte)

Küçük Asya’da ele geçirdiği yerleri aynı Persler gibi satraplıklara böldü (Kappadokia, Frygia, Bthynia, Pontos) bu bölgelerin başına Pontoslu komutanları satrap olarak atadı. Oğlunu başkenti Sinope satrap olarak atarken kendisi de krallığın merkezini Bergama taşıdı. İÖ 88 yılını “*Pontos Era*” sı olarak (tarih başlangıcı) ve Persler’in arması olan yarım ay ile yıldız arma olarak kullandı.

Mithradates, Anadolu’daki siyasetinde üç temel politika izlemiştir. Birincisi ister düşmanlarına ister dostlarına karşı gösterdiği insancılığydı. Aquillius karşı kazandığı savaşta sonra, ele geçirdiği savaş esirlerine hoşgörülü davranmıştır. İkincisi ise Anadolu halkların kurtarıcısı olarak sıfatıyla ortaya atılmıştı. Anadolu’da yaşayan etnik grupların ve kavimlerin tekrar özgürlüğünün ve bağımsızlığının Romalıları karşı savunuculuğunu yapmak, kentlerde demokrasiye canlandırmak, üzerlerindeki borç ve vergi yüklerini kaldırmaktı.³⁵³ Üçüncü olarak, kralın bütün bunları yaparken ideal bir kral imajı çizmişti.

Mithradates, Lykia ve Pamfylia’yı istila etmek için komutanlarını göndermişti. Bu esnada kendisi de Rodos’u kuşatmıştı. Lykialılar’ın Rodos’a yardım etmesi üzerine Mithradates kendisi bizzat Patara’yı kuşatmıştır. (Resim 13) Dini sebeplerden dolayı kuşatmayı kaldıran Mithradates Lykia’nın diğer kıyılarını ele geçirmek için, askerlerini bırakmasına karşın Romalıları’a sadık olan Lykialılar karşı

³⁵⁰ Özsait, “Anadolu’da Hellenistik Dönem”, s.308; Tekin, *Eski Anadolu ve Trakya*, s. 166; Arslan, *Mithradates VI Eupator*, s. 152.

³⁵¹ Mayor, *Mithradates*, s. 190-192; Marcus Tullius Cicero, *Pompeius’un Yetkisi Hakkında (De Imperio Cn. Pompei)*, (çev. Fafo Telatar), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2003, s.2.

³⁵² Schwertheim, *Antikçağda Anadolu*, s. 76; Erciyas, “Hellenistik Dönem’de Karadeniz”, s. 208.

³⁵³ Arslan, *Mithradates VI Eupator*, s. 149-150.

Pontos kuvvetleri herhangi bir başarı sağlayamadılar.³⁵⁴ Lykia'daki hangi kentlerin direnip, hangilerinin ele geçirildiği hakkında şuan kadar yeterli bilgi yoktur. Murena, Kibyra'yı (Göhlisar) ele geçirdikten sonra Yenice boğaza hâkim olan Termessoslular'ın topraklarından geçerek, kısa bir süre için de olsa Pamfylia'ya girdiği anlaşılmaktadır.³⁵⁵

Mithradates, İÖ 88 yılında, Doğu Akdeniz'deki Pontos hâkimiyetini sağlamak için Rodos'luları yanına çekmeye çalışmıştır. Rodos'lular ile Romalılar arasında pekiyi olmasa da, Pontos Krallığı'nın başarıları kalıcı olmayacağına inandıkları için Mithradates ile anlaşmamışlardır.³⁵⁶ Rodos'luların, Roma yanlısı bir politika izlemesinin bazı sebepleri vardı. Birinci sebebi Romalılar kendisine düşman olanları veya tarafsız kalanları eninde sonunda şiddetli şekilde cezalandırdığı bilmekteydiler. İkinci sebebi ise; eski Küçük Asya konsülü Cassius ile Aquillius'un elçi heyetinden Mallius Malthinus ve beraberindeki birçok Romalının adalarında bulunması idi. Rodos da birçok Romalı yaşamayı ve onları Roma'dan ayrılmamasına teşvik ediyorlardı.³⁵⁷

Mithradates Doğu Akdeniz'in hâkimiyetini elde etmek için, ayrıca Roma yanlısı ve kendine düşman olanların sığındığı bir ada olan Rodos elde etmek için; Ege Denizi'nde savaş gemisi ve kuşatma araçlarının yapımına başladı. Rodos ve Romalıların azılı düşmanları olan Akdeniz'deki korsanları da kendi yanına çekmeye çalışmıştı.³⁵⁸

Rodos'lular ise, bu esnada kentlerin savunma duvarlarını tamir ederek daha sağlam hale getirerek, limanlarını tahkim etmiş, kuvvetli donanmalarını elde geçirerek inşa ettikleri savaş makinelerini kentlerin stratejik bakımından önemli noktalara yerleştirilmişti. Mithradates düşman olan kişilerin sığındığı bir yer idi. Denizlerdeki tecrübesi sayesinde bu saldırıyı Rodoslular atlatmıştır.³⁵⁹ Pontos donanması bu sefer Lykia Bölgesi'nde bulunan kentlere saldırmıştı.

³⁵⁴ Özsait, "Anadolu'da Hellenistik Dönem", s. 308.

³⁵⁵ Özsait, "Anadolu'da Hellenistik Dönem", s. 308.

³⁵⁶ Arslan, "I. Mithradates-Roma Savaşı", s. 120-121.

³⁵⁷ Arslan, *Mithradates VI Eupator*, s. 158.

³⁵⁸ Arslan, *Mithradates VI Eupator*, s. 159.

³⁵⁹ Memnon, *Herakleia Pontike*, XXXI, 3-4.

Küçük Asya da Roma orduları dağıtılmıştı. Fakat Roma'nın İÖ 129 yılında, Küçük Asya'da *provincia Asia*'yı kurmasında bu yana Anadolu'ya gelerek yerleşmiş ve yerel halkla kaynaşmış 100.000'in üzerinde Roma ve İtalik kökenli halk kitlesi yerli yerinde duruyordu.³⁶⁰ İtalik kökenli Roma vatandaşları arasında tüccarlar, emekli askerler, vergi toplayıcı memurlar, çiftçiler yer almaktaydı. Buraya gelen İtalik kökenli halkın hem Roma'ya bağlı olması hem de Roma vatandaşı oldukları için bazı siyasi ayrıcalıklara sahip olmaları ve ayrıca Anadolu geldikten sonra bu bölgede yaşayan yerli ve soylu ailelerle evlilik ilişkilerine girerek ekonomik ve siyasi bakımından önemli bir güç haline gelmişlerdi. Bu ayrıcalıklar sayesinde buldukları yerlerdeki düzeni sağladıkları gibi Roma menfaatlerini de korumuşlardır. Tüm bunlardan dolayı Mithradates bu kişileri öldürmek için emir vermişti. Roma ve İtalik kökenli yaşlı-genç, erkek-kadın, özgür-köle ayrımı yapılmaksızın hepsinin öldürmesi için emir verdi. Bu kişileri saklayan veya yerini bilip söylemeyen kişilerin cezalandıracağını ilan etmiştir. Gizlenen Romalılar hakkında bilgi verenler ve onları öldürenleri ödüllendireceğini ilan etmiştir. Köle biri, Romalı efendisini öldürmesi halinde özgür olacağını, alacaklarını ihbar eden veya öldüren borçluların ise, yarı borçlarını affedeceğini duyurdu. Romalı nüfusun Anadolu da azalmasına sebep olmuştur. Bu durumda Anadolu da toplum düzeni bozulmuştu. Bu durumla ilgili Cassius Dio bu olayları şu şekilde ifade etmektedir:

*“Mithradates'in yönetimini altında bulunan bütün Asyalılar Romalıları katlettiler. Sadece Tralleis halkı kimseyi öldürmedi. Bununla birlikte-sanki böylelikle, yıkımdan kurtulacakmış ve ya da sanki kurbanların kimin tarafından öldürüldüğü fark edecekmiş gibi, bu amaç için Theophilos isimli bir Paphlagonia'lıyı tuttular.”*³⁶¹ Bu olaylar tarihte “Ephesos Akşamı” adıyla geçen ve Anadolu'nun her yerinde, aynı günde 80.000-150.000 Romalı öldürülmüştür.³⁶² Bu elde ettiği yerlerde 5 yıl boyunca vergi almamıştır. Vergi almadığı için halk arasında şöhreti artmıştır.

³⁶⁰ Arslan, *Mithradates VI Eupator*, s. 159.

³⁶¹ Arslan, *Mithradates VI Eupator*, s. 163.

³⁶² Mayor, *Mithradates*, s. 196.

Küçük Asya'nın ve sonra da Yunanistan'ın büyük bölümünün istila edildiği ve Ege Denizi'nde Pontos bayrağı rakipsiz olarak dalgalandığı bir sırada Roma'nın durumuna da bir göz atmak gerekir.

Roma'nın ilerlemesi için tüm güçleriyle çalışmış olan müttefiklere (Marslar-Samnitler), birçok girişimde bulunulmasına karşın onlara vatandaşlık hakkı verilmemişti. Bu sebeple İÖ 91 yılında ayaklanan yandaşlar, Roma'dan ayrıldıklarını ilan ederek Roma'ya karşı silaha sarıldılar. Savaşın İtalya'nın her yanına yayıldığı sırada İtalikler, VI. Mithradates ile de ilişkiye geçmişlerdi. Mithradates Roma'ya aynı zamanda savaş açsaydı belki de sonuç değişebilirdi.³⁶³ Mithradates Küçük Asya'da harekete geçtiği zamanda Roma müttefikler savaşı son bulmak üzereydi. Roma İÖ 89 yılında "Lex Pompeia" kanunu çıkarmıştır. Bu konuyla halka vatandaşlık hakkı tanıdığı gibi onları gönüllü olarak Roma ordusunda yer almak istemişlerdi. Roma bundan sonra Küçük Asya meselelerine yönelmiştir.

Pontos Kralı VI. Mithradates karşı savaşmak isteyenler başında Lucius Cornelius Sulla,(soylu oldukları söylenebilen particii soyundanı.)³⁶⁴ (Resim:9) Gaius Iulius Caesar Strabo ve Gaius Marus gibi isimler gelmekteydi. Sulla, Müttefikler Savaşı'ndaki büyük başarılarından dolayı, Rufus'la birlikte, İÖ88 yılı consul seçilmiştir.³⁶⁵ Küçük Asya valiliğine getirildiği gibi, Mithradates karşı savaşması için onu görevlendirmişlerdi.

Mithradates, komutanı Arkhelaos'u Yunanistan'ın istilası için gönderdiği esnada (İÖ87), Roma kendisini yeniden toparlamış ve eski gücüne kavuşmuştu. Roma, bu bölgenin savunması için Sulla'yı görevlendirilmişti. Pontos ordusu, Roma ordusuna göre üstün olmasına rağmen yenilmişti. Roma ordusunun savaşı kazanacağına kimse ihtimal vermiyordu. Ama Sulla yetenekleri sayesinde savaşı kazanmıştı. Bu savaşın kaybedilmesiyle Mithradates'in Küçük Asya da durumu sarsılmıştı. Galat şeflerinden kuşkulanan Mithradates, kaçabilen 3 tanesini dışındakileri öldürmüştü. Roma'nın dostu olduğunu düşündüğü Khios (Sakız) Adası

³⁶³ Arslan, *Mithradates VI Eupator*, s. 169-170; Özsait, "Anadolu'da Hellenistik Dönem", s. 308.

³⁶⁴ Plutarkhos, *Yaşamlar XXI Lysandros-Sulla*, (çev. Nilüfer Gürsoy, Ayşe Sarıgöllü), Çağdaş Matbaacılık Yayıncılık, 1999, s. 1.

³⁶⁵ Mayor, *Mithradates*, s. 213.

halkını öncelikle 2.000 talent cezaya çarptırdı, sonra da cezanın tam olarak ödenmediği gerekçesiyle ada halkını Kolchis'e taşıtarak, Khios'a Pontoslu kolonistler yerleştirildi.³⁶⁶

Sulla başarısı duyulunca başta Efesos olmak üzere Tralles, Metropolis, Hypapa, Sardes, Kolofon ve diğer bazı kentler Mithradates'in ordusunu kentlerinde sürerek kendilerini savunmaya başladılar.

Mithradates Yunanistan'a göndereceği yeni ordunun hazırlığını yaparken bir yandan ise, Küçük Asya kentlerine özerkliğini verdiğini, borçları affettiğini ve tutsakların özgürlüklerini kazandığını ilan etmesine karşın önemli bir başarı sağlayamadı.³⁶⁷ Sulla, ordusuyla birlikte Atina ve Aristion kentleri kuşatmıştı. Mithradates, komutanlarında Arkhelaos bu bölgeleri savunmaya çalışmışsa da başarılı olmamıştır. Bu kentler Romalılar eline geçmişti.

Atina'da zor durumda olan Pontos ordusuna gelen ek takviye ile birlikte sayıca Roma ordusunun hemen hemen üç katı haline geldi. Pontos ordusunu Thrakia, Pontos, Skythia, Bithynia, Phrygia ve Galat kabilelerinden meydana gelmişti. Sulla ordusu ise Hellen ve Makedonia gelen askerlerle ve İtaliklerden oluşmaktaydı. Elateia Ovası'nda iki ordu karşı karşıya geldi. Ordunun büyüklüğü yüzünde bazı Romalıların gözünü korkutmuştu. Plutarkhos'a orduyla ilgili şöyle demişti:

“...altın ve gümüş ince bir biçimde işlenmiş silahların parıltıları, bakırla çeliğin parlaklığına karışan ışıltılı Media ve Skythia zırhlı ceketlerinin renkleri, askerleri kıpırdadıkça ve sallandıkça alev gibi yanyordu ve öyle korkunç görünüyorlardı ki; Romalılar ordugâhlarına çekildiler, Sulla askerlerinin korkularını geçştirecek bir söz bulamadı...”³⁶⁸

Pontos ordusu sayıca fazla olması onları kötü etkilemişti. Khaironeia'nın komşu bölgelerine saldırarak bu bölgeleri yağmalamışlardı. Pontos ordusunda askeri eğitim almayan normal halkta yer almaktaydı. Pontos ordugâhında bu nedenlerden dolayı çok az asker kalıyordu. Sulla bu durumu göz önüne alarak savaş planını yapmıştı. Thourion Tepesi gibi stratejik bölgeleri ele geçirerek her şeyi kendi lehine

³⁶⁶ Özsait, “Anadolu'da Hellenistik Dönem”, s. 309; Memnon, *Herakleia Pontike*, XXXII, 1-2.

³⁶⁷ Özsait, “Anadolu'da Hellenistik Dönem”, s. 309.

³⁶⁸ Plutarkhos, *Yaşamlar XXI Lysandros-Sulla*, 16, 79.

çevirmeyi başarmıştı. Khaironeia savaşını Sulla kazanmıştı.³⁶⁹ Bu durum Mithradates hâkimiyetini sarsmıştı.³⁷⁰

Bu esnada Roma'da Marius taraftarları, Cinna'nın da yardımıyla yönetimi ele geçirerek Sulla'yı vatan haini ilan etmiş ve arkadaşlarını öldürmüştü. Marius'un ölümü üzerine yerine Valerius Flaccus geçmişti. İÖ 86 yılında Flaccus ordusunun başında Mithradates'e karşı savaşmaya gitmişti.³⁷¹ Fakat gerçek amacı ise Sulla ortadan kaldırmaktaydı.³⁷² Flaccus davranışları, açgözlülüğü ve haksız yere askerlerini şiddetli şekilde cezalandırılması yüzünden, kısa sürede askerlerin nefretini kazanmıştı. Bazı askerler Sulla tarafına geçmişti. Flaccus kısa bir süre sonra Gaius Fimbria tarafından öldürülmüştü.³⁷³ Fimbria bu durumu azda olsa toparlamıştı.

Mithradates Khaironeia Muharebesi'ni kaybını unutturmak için ve Yunanistan da tekrar söz sahibi olmak için yeni bir ordu hazırlamıştı. Bu ordunun başına Dorylaos getirerek Yunanistan'a yollamıştı. Yunanistan da bulunan Pontos ordusunun başında ise Arkhelaos bulunmaktaydı. Bu iki ordu Yunanistan birleşti. Bu birleşik ordu Orkhomenos'da Sulla'ya yenildi. Sulla emrinde olan Lucullus kıyı kentlerden ve adalardan sağladığı gemilerle bir filo kurmayı başarmıştı. Bu donanmanın Küçük Asya gelmesi Mithradates'i telaşlandırmıştır.³⁷⁴

Sulla Roma'dan ayrıldıktan sonra, ona karşı olanlar yönetimi ele geçirmişlerdi. Sulla'dan başkumandanlığı almak için yeni konsül Flaccus'u bir ordu ile Yunanistan'a göndermişti. Sulla ise bir yandan Mithradates uğraşırken diğer yandan ise Roma ordusu ile uğraşacaktı. Pontos ordusunu yenen Sulla'nın bu galibiyetinde çekinen Flaccus Makedonia'yı elde ettikten sonra Küçük Asya doğru yönelmişti. Flaccus legatı olan Fimbria ile anlaşamadığı için orduyu terk etmişti. Fimbria ordunun komutanlığını alır almaz Flaccus öldürmüştü. Pontos karşı harekete geçen

³⁶⁹ Mayor, *Mithradates*, s. 235-236.

³⁷⁰ Memnon, *Herakleia Pontike*, XXXII, 1-3.

³⁷¹ Adrian Goldsworthy, *Caesar*, (çev. Efe Kurtluoğlu), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2010, s. 53.

³⁷² Mayor, *Mithradates*, s. 238.

³⁷³ Goldsworthy, *Caesar*, s.53; Memnon, *Herakleia Pontike*, XXXIV, 2; Mayor, *Mithradates*, s. 254.

³⁷⁴ Özsait, "Anadolu'da Hellenistik Dönem", s. 309; Memnon, *Herakleia Pontike*, XXXIII, 1-2.

Fimbria, bir Pontos ordusunun yendikten sonra Batı Anadolu'da pek çok yağma ve katliam hareketine geçmişti.³⁷⁵

Sulla, İÖ 85 yılının ordusuyla Makedonia üzerinden Thrakia'ya geldi. Mithradates yanlısı bir politika izleyen bu bölgeyi ele geçiren Sulla daha sonra Gelibolu Yarımadası'na (Khersonesos) ulaştı. Bu bölgede Legatus'u Lucullus buluşarak oradan Hellespontos aştı. Mithradates ile Sulla kendi aralarında bir anlaşmaya vardılar. Dardanos Antlaşması'na göre,³⁷⁶

- Mithradates; Sulla tarafında Bithynia Kralı IV. Nikomedes Philopator ve Kappadokia Kralı Ariobarzanes I Philoromaios'la barıştırarak, onlara krallıklarını iade edecek; Küçük Asya ve Paphlagonia topraklarından geri çekilecekti.
- Kentlere ve stratejik açıdan önemli bölgelere yerleştirmiş olduğu bütün Pontos garnizonlarını kaldıracaktı.
- Galatia Bölgesi'ni boşaltacak ve Pontos'lular savaştan önceki sınırlarına geri çekileceklerdi.
- Her iki taraf da ele geçirdikleri rehinelere, savaş esirleri ile iltica etmiş askerleri ve firari köleleri geri vereceklerdi.
- Sulla ise, Romalılar adına, savaş esnasında Pontos tarafını geçen Hellas ve Küçük Asya kentleri için umumi bir af ilan edecekti.
- Mithradates'e kalan yerlerin hâkimiyetini onaylayıp, Roma dostu olacaktı.

Mithradates, Sulla'ya 2.000 talent savaş tazminatı ödeyip, tam donamalı 70 savaş gemisi ve 500 okçu verecekti. Mithradates sadece Pontos bölgesine hakim olacaktı. Böylece birinci Mithradates- Roma Savaşı sona ermiş oldu.³⁷⁷

Mithradates Pontos'a doğru yol alırken, Sulla da Batı Anadolu'da Thyatira'da kamp kurmuş olan Fimbria'ya karşı yürüdü. Fimbria ordusunda askerler Sulla tarafına geçmişti.³⁷⁸

³⁷⁵ Plutarkhos, *Yaşamlar XXI Lysandros-Sulla*, 23, 101.

³⁷⁶ Goldsworthy, *Caesar*, s. 55; Memnon, XXXV, 1-2; Mayor, *Mithradates*, s. 251-253.

³⁷⁷ Arslan, Mithradates VI Eupator, s. 244-245; Özsait, "Anadolu'da Hellenistik Dönem", s.309.

³⁷⁸ Memnon, *Herakleia Pontike*, XXXIV, 1-3; Mayor, *Mithradates*, s. 252.

Sulla Küçük Asya'da bazı düzenlemeler yapmaya başladı. Bithynia Kralı 4. Nikomedes ve Kappadokia Kralı Ariobarzanes tahtlarını tekrardan kazandı. Rodoslular, Magnesialılar, Lykialılar, Khios Adası halkı ve İlion halkının özgür olduğu ilan edilmişti. Mithradates yanında yer alan ve Romalıları katleden kentlerin bağımsızlıkları kaybettiler. Roma yönetimine karşı ayaklanan kentleri yağmalandı. Burada yaşayan halkların bazılarını köle olarak satıldı. Mithradates'in tarafında özgürlükleri verilen köleler ise tekrar efendilerinin yanına döneceklerdi. İtalya'ya gitmeden önce Sulla, eyaletlerin önde gelen kişileri Efesos'da toplanmasını istedi. 5 yıl süren savaş boyunca vergi ödemeyen eyaletlerin bunları ödemesini istedi. Eyaletlerde yaşayan halk bu vergiyi ödemek için bütün mallarını satmak zorunda kalmıştır. Küçük Asya yönetimini için, yetkili temsilcisi ve komutanı Lucius Lucullus'u *proquaestor* olarak atamış; legatı Murena'ya bırakmıştı.³⁷⁹ Ayrıca Fimbria'nın iki *Legio*'suyla birlikte Asia'nın savunulması ve korunması bırakmıştı.

Birinci Mithradates Savaşı'ndan sonra Mithradates egemenliğine altında bulunan Kolkhis ve Kırım'da görülen olaylarla bastırmakla meşgul idi.

5.3.3 İkinci Mithradates-Roma Savaşı (İÖ 83- İÖ 81)

Murena sonraki dönemde Phrygia, Karia, Lykia ve Pisidia'yla sınırında yer alan ve I. Mithradates-Roma Savaşı sırasında Pontus kralını destekleyen Kibyra (Göhlisar) üzerine yürüdü ve Kibyra'yı, Asia Eyaleti'ne bağladı.

Mithradates, Kırım ve Kolkhis düzeni sağlamıştı. Ordusunda gerekli düzeni sağladıktan sonra Mithradates önemli bir filo inşa etti. Bir yandan da Roma karşısında müttefik aramaktaydı. İspanya'da bulunan Sertorius işgal eden ve ayrıca Suriye, Kappadokia'yı da işgal eden Tigranes'in yardımını ümit ediyordu.

Romalılar ise Mithradates ordusunu güçlendirmesinde kuşkulanmıştı. Dardanos Antlaşması'nın hükümleri gereği, Kappadokia tahtına tekrar I. Ariobarzanes'in çıkmasına ses çıkarmayan Mithradates buna karşı terk etmesi gereken bazı Kappadokia toprağını terk etmemiştir. Arkhelaos, Sulla'yla Hellas'ta yaptığı görüşmelerde Romalılara gereğinde fazla imtiyaz verdiğini ve Pontos menfaatlerini yeterince korumadığı düşüncesinde idi. Başka bir sebep ise Hellas'ta

³⁷⁹ Özsait, "Anadolu'da Hellenistik Dönem", s. 309; Arslan, *Mithradates VI Eupator*, s. 248-267.

daha üstün bir kuvvet sahip olan Pontos'un yenilmesini sebebini Arkhelaos bağlamıştı. Mithradates bu düşüncelerinde haberdar olan Arkhelaos, Sinope'den kaçarak Küçük Asya'daki Murena'nın yanına sığındı. Arkhelaos, Sulla'nın o esnada İtalya'da bütün şiddetiyle devam etmekte olan kanlı iç savaşla meşgul iken, Roma'daki terör ortamını fırsat bilen Mithradates'in Küçük Asya'nın yönetimini tekrar Romalılardan geri almak isteğini ileri sürüp Murena kışkırtıyordu. Arkhelaos bu durumda Murena'ya, eğer Mithradates önce harekete geçmesi halinde savaş kazanacağını söylemiştir.³⁸⁰

Murena, bunun üzerine Pontos Bölgesi'nde bulunan zengin Komana kentini ve onun zengin tapınağını yağmaladı. Bu durum üzerine Mithradates'in elçileri Murena yanına gelerek aralarındaki anlaşma uymadıklarını belirtmişlerdi. Ama bu anlaşma yazılı bir anlaşma olmadığı için uyma zorunluğu yoktur.³⁸¹

İÖ 82 Halys (Kızılırmak) Irmağı'nı geçerek hiçbir kuvvet tarafından rahatsız edilmeden Pontos topraklarını yağmalamaya başladı. Elde ettiği ganimetleri Frygia'da yığmıştır. Senato'nun gönderdiği görevli "Roma'nın dostu olan bir devletin haklarına saygı duyulması gerektiğini" bildirdi.³⁸² Pontos topraklarına saldıran Murena, Mithradates tarafından pusuya düşürüldü, birçok Romalı hayatını kaybettiği bu çarpışmadan Murena canını güçlkle kurtarmıştı. Roma kuvvetleri Kappadokia'dan sürüldüler.³⁸³ Kappadokia Kralı I. Ariobarzanes'i ise, dördüncü kez krallığında çıkarılmış oldu. Sulla, bir elçi bölgeye yollayarak Murena Roma'ya çağırırken, Mithradates eski sınırlarına dönmesini istedi. Mithradates, Roma elçisi Gabinius'un huzurunda kızıyla I. Ariobarzanes'in oğlunun nişanlamıştır. Bu sayede bazı Kappadokia topraklarını elinde tutmayı başarmıştı. İÖ 81 yılında II. Mithradates-Roma Savaşı sona ermiş oldu.

Roma devletinde çözülmeyen korsan sorunu çözülmesi için Publius Servilius Vatia görevlendirmişlerdi. Bu korsanlara en büyük desteği Mithradates'ten almışlardı. Kilikia kıyılarında sahip oldukları tersanelerde yeni gemiler yaparak, kıyı

³⁸⁰ Arslan, *Mithradates VI Eupator*, s. 274; Memnon, *Herakleia Pontike*, XXXVI, 1-3.

³⁸¹ Arslan, *Mithradates VI Eupator*, s. 275.

³⁸² Özsait, "Anadolu'da Hellenistik Dönem", s. 309.

³⁸³ Arslan, *Mithradates VI Eupator*, s. 279; Mayor, *Mithradates*, s. 264.

şeridini haraca bağlamışlardır. Siyasal bir çekişmeden yenik çıkan kişilerin sığındığı yer olmuştu. Roma devletine ait olan Samos, Klazomenai, Samothrake ve İassos'u yağmalamışlardı. Yunanistan ve Küçük Asya kıyılarındaki birçok tapınağı yağmalamışlardı. Survilius korsanlarla çok kanlı savaştan geçici birkaç kazanç el etmişse de korsan sorunu çözümlenmemişti.³⁸⁴

5.3.4 Üçüncü Mithradates- Roma Savaşı (İÖ74-İÖ63)

IV. Nikomedes İÖ 74 yılında öldüğünde, aynı Pergamon Kralı III. Attalos³⁸⁵ (İÖ133) ve Kyrene Kralı Ptolemaios Apion (İÖ 96) gibi, bütün topraklarını, mal ve mülklerini bir vasiyetname ile Roma'ya bıraktı.³⁸⁶ Bu esnada V. Nikomedes, ikinci eşinde Nysa'dan olma oğlu olduğunu ileri sürmüştür. Senotus başvurarak Bithynia başına geçmek istedi ama aristokratların onun aleyhine tanıklık etmeleri sonucu, haksız bulunmuş istedikleri ret edilmiştir. Bu nedenle Nikomedes'in oğlu babasının tahtını sahip olabilmek için dayısı Mithradates'in yanına sığınarak ondan yardım istemişlerdi.

Romanın, Bithynia Bölgesi'ni ele geçirdikten sonra Pontos ile komşu olmuştur. Roma, İÖ 74 yılı consul'lerinden Marcus Cotta'yı Bithynia valiliği ve donanma amirliğine tayin etti.³⁸⁷ Cotta ile konsüllüğü paylaşan Sulla'nın ünlü komutanlarından Lucullus ise, Asia ve Cilicia eyaletleri valiliğine atandı. Daha önce Mithradates karşı savaşmış olan Lucullus kara komutanlığa verdi.

Mithradates, ordusunu güçlendirmek için bazı düzenlemeler yapmıştır. İspanya'da Roma karşı başarıyla direnen Sertorios'la müttefik olmuştu. Mithradates Kypros (Kıbrıs) kralıyla kızını nişanladı. Armenia Kralı II. Tigranes zaten onun damadı idi. Mithradates, Roma karşı çıkacak bir savaşta etrafında güvenliği sağladığı gibi, Roma karşı müttefikte kazanmıştı.³⁸⁸ İÖ 74 yılında Bithynia Roma tarafında alındıktan sonra, Roma vergi mültezimlerinden (Publicanus) canı yanmış halk tarafında Mithradates kurtarıcı olarak karşılamıştı. Aynı şekilde Herakleia'lılar da bu vergi memurlarından rahatsızlık duymuşlardır. Mithradates ordusuyla birlikte

³⁸⁴ Arslan, *Mithradates VI Eupator*, s. 268.

³⁸⁵ Strabon, *Geographika*, XIII, 624.

³⁸⁶ Arslan, *Mithradates VI Eupator*, s. 305; Özsait, "Anadolu'da Hellenistik Dönem", s. 310; Tekin, *Eski Anadolu ve Trakya*, s. 167.

³⁸⁷ Memnon, *Herakleia Pontike*, XXXVII, 1.

³⁸⁸ Memnon, *Herakleia Pontike*, XXX, 2-3.

Bithynia doğru yürümeye başladı. Roma donanması başında bulunan Marcus Aurelius Cotta, Khalkedon'da (Kadıköy) toplanmış ve savunma tedbirleri almıştı. Bithynia'da bulunan Roma askeri ve yanlısı olan kişiler bu ordunun yanına toplanmıştı. Mithradates ile yapılacak savaşın başında Lucullus vardı. Mithradates'in Bithynia'yı işgal ettiğini öğrenir öğrenmez Pontos topraklarına hücum için Frygia'ya doğru yürüyüşe geçti. Lucullus, Cotta'dan Kalkhedon'u savunmasını emretti.³⁸⁹ Cotta bu emre uymamış Khalkedon önünde savaşması için amirali Nudus'u görevlendirmişti. Nudus emrindeki ordu Mithradates yenilmiş ve askerler Khalkedon kalesine doğru kaçmaya başlamışlar ama Cotta onlara kapıyı açmamıştı. Yapılan deniz savaşında Roma donanması Pontos donanması tarafından yok edildi, Cotta Kalkhedon'da kuşatıldı. Hem denizden hem de karadan Khalkedon kuşatmıştı. Bu kuşatma yeteri kadar asker bırakarak kendisi de Kyzikos (Erdek) üzerine yürümeye başladı.³⁹⁰ Bu zaferi Anadolu'da duyuldu ve Bithynia halkının Roma duyduğu nefretten dolayı, kralın kısa sürede Bithynia'yı ele geçirmesine yardımcı oldu. Bundan sonra Mithradates Nikomedia (İzmit), Nikaia (İzmit), Apemeia Myrleia (Mudanya), Pursa (Bursa) ve Prusias/Kios (Gemlik) gibi Bithynia kentlerinden bazıları kapılarını Pontos ordusuna kendiliklerinden açarken bazıları ise, kuşatıldıktan sonra ele geçirildi. Ardında Pontos donanması Parium ve Lampsakos (Lapseki) gibi, Hellespontos kentlerini ele geçirerek Ege Denizi'ni açıldı. Tam bu esnada, İspanya'da Roma'ya karşı savaşan Sertorius'a söz verdiği gemileri gönderdi.³⁹¹

Lucullus, Cotta'ya yardım etmek üzere Bithynia'ya doğru yola çıkmıştı. Bazı komutanlar Pontos kuşatmayı teklif etmişse de Lucullus bunu kabul etmeyerek öncelikle Roma topraklarını savunmayı yeğlemişti.³⁹²

Mithradates daha Bithynia girerken, hazırladığı ordudan bir kısmını ülkesinin güvenliğini sağlamak için Kappadokia'da bırakmış. Bir kısmını da güney kıyılarını

³⁸⁹ Memnon, *Herakleia Pontike*, XXXVII, 2.

³⁹⁰ Mayor, *Mithradates*, s.307.

³⁹¹ Özsaıt, "Anadolu'da Hellenistik Dönem", s. 310; Arslan, *Mithradates VI Eupator*, s.318.

³⁹² Memnon, *Herakleia Pontike*, 39, 3.

ele geçirerek korsanlarla daha sıkı işbirliği içine girmeleri için Frygia ve Pisidia'ya göndermişti. Diğer kısmı ise Asia Eyaleti içinde ilerlemekteydi.³⁹³

Lucullus, Mithradates'in ordusuyla karşılaştığı zaman, Pontos ordusunun büyüklüğü karşısında şaşırarak duraklamasına sebep oldu.³⁹⁴ Orduda içindeki bazı askerlerin ısrarına rağmen Mithradates'le savaşmaya yanaşmadı. Bu arada Mithradates müttefiki olan Sertorius'un ise Marius komutasında bir ordu Pontos'a yardımına yolladı. Bu orduyu Roma tarzı silahlarla ve ayrıca onlar gibi bir eğitime tabi tutmuşlardı. Lucullus bu durumu görünce beklemeye geçmeye karar verdi. Pontos ordusu hakkında bilgi edinmek için ve onları takip etmeleri için adamlarını görevlendirmiştir. Lucullus göre kalabalık Pontos ordusunun zaman içerisinde erzak sıkıntısı çekmeye başlayacaktı.³⁹⁵ Lucullus bu stratejisini uygulamak için Pontos ordusuna gelen erzak yolları keserken, diğer yandan da Mithradates'in Küçük Asya girmesini engellemeye çalıştı. Pontos ordusu sayıca fazla olması sebebiyle doğrudan meydan muharebesi yapmayan Lucullus vur-kaç taktiği uygulayarak başarılı süvari savaşı yaptı.³⁹⁶

Birinci Mithradates-Roma savaşta alamadığı Kyzikos'u kuşatıyordu. Karadan ve denizden kuşattığı (Bandırma yakınında Belkızkale) kıtadan dar bir boğazla ayrılan bir ada olan korunaklı bir yerdi. Strabon Kyzikos kentinin coğrafyasında şu şekilde bahsetmişti; "*Kyzikos, Propontis'te bir ada olup, kıtaya iki köprüyle bağlıdır. Sadece toprağının verimliliğiyle değil; fakat çevresinin beş yüz stadion oluşuyla da göze çarpar.*"³⁹⁷ Kyzikos kuşatması sırasında Lucullus ordusuyla gelerek Pontos ordusunun kıta ile olan bağlantısını kesti. Kyzikos kentinin kralı farklı teknikleri uygulayarak, kuşatma altındaki kenti başarılı bir şekilde savunuyordu. Kış ayları yaklaşmıştı. Kentin ada tarafından kuşatılmasını düşünen Mithradates, bu iş için işe yaramaz olan süvarileri ve ordusunun bir kısım ağırlığını Pontos'a geri gönderdi.³⁹⁸ Ama bu durumu öğrenen Lucullus bu geri çekilen orduyu takip etmeye koyuldu. İÖ

³⁹³ Özsait, Anadolu'da Hellenistik Dönem, s. 310.

³⁹⁴ Plutarkhos, *Hayatlar Kimon-Lucullus* (çev. Ayşen Sina) Hel Yayıncılık, Ankara, 2013, VIII, 5.

³⁹⁵ Plutarkhos, *Hayatlar Kimon-Lucullus*, VIII, 7-8.

³⁹⁶ Arslan, *Mithradates VI Eupator*, s. 321.

³⁹⁷ Strabon, *Geographika*, XII, 11, 575.

³⁹⁸ Özsait, "Anadolu'da Hellenistik Dönem", s. 310.

73'de Asia ve Bithynia arasındaki sınırdaki Rhyndakos Irmağı (Kocaçay) kenarında ani bir baskınla yok etti.

Mithradates'in generallerinden sertliğiyle ün salmış olan Galatia'nın eski valisi Eumakhos, bölgeyi yeniden ele geçirerek yakıp yıkmıştı. Bir baskınla Phrygia, daha sonra sırasıyla Pisidia, Isauria ve Kilikia bölgeleri istila edip eline geçirdiği bütün Romalıları öldürmüştü.³⁹⁹ Pontos kuvvetleri Karia Bölgesi'nde ilerlemeye başladı. Romalılar müttefik olduğu kentlerde askerler toplamaya başladı. İÖ72 kışında Eumakhos Küçük Asya'nın güney bölgelerinden Galatia'ya geri dönmeden Galat tetrarkhes'i Deiotros, Galatia'yı Pontos'lulara karşı ayaklandırdı. Eumakhos'un Galatia'da konumlandığı Pontos garnizonlarını büyük ölçüde tahrip etmişti. Pontos'lu birçok subay ve askeri öldürüldü. Bu tarihten sonra Pontos orduları bir daha güneye inememişlerdir.

Mithradates, Kyzikos kuşatmasının bu kadar kolay olmadığını anladı. Kyzikos kuşatmasını kaldırmaya karar vererek açlıktan, soğuktan, yorgunluktan ve salgın hastalıklardan tükenen ordusunu geri çekilmek üzere harekete geçti.⁴⁰⁰

Mithradates'in kentin kuşatılması için büyük ordu ve donanmasını geride bırakması, kendisinden sayıca çok az askere sahip olan Lucullus'un zaferini sağlamıştı. Mithradaes belki Kyzikos kuşatmasını uzun tutması yerine güneye doğru ilerleseydi, Batı Anadolu'yu ele geçirecek ve büyük kara ordusunu daha da sağlamlaştıracaktı. Mithradates savaş taktiğini iyi yapmaması ve iklim yüzünden donanmasının büyük bir bölümünü kaybetmiş ve esas ülkesine çekilmişti.⁴⁰¹ Strabon bu savaş ilgili; *“Romalıların ayrıcalık tanıdıkları kent bugüne kadar iç bağımsızlığını korumuştur. Vaktiyle sahip olduklarına ilaveten Romalılar tarafından verilenlere birlikte geniş toprakları vardır. Bunlar arasında, bir kısmı Byzantion'lu ların elinde olan Daskylitis Gölü'nün bazı kısımları ve Adresteia ovası, Troia Bölgesi'nde ise Asiepos'un karşı kıyısında bulunan Zeleia dolaylarının bazı*

³⁹⁹ Arslan, *Mithradates VI Eupator*, s. 332.

⁴⁰⁰ Arslan, *Mithradates VI Eupator*, s. 332.

⁴⁰¹ Özsait, “Anadolu'da Hellenistik Dönem”, s. 310.

kısımlarını yer alır. Dolionis ve Mygdonis'e ilaveten Apolloniatis ve Miletupolis göllerine kadar uzanan topraklar da onlara aittir.”⁴⁰²

Mithradates savaşta yenilmesi ile birlikte geri çekilmeye başlamıştır. Önce Herakleia Pontos gelmişti.⁴⁰³ Bu kentin ileri gelenlerini parayla, güçle ve ikna yeteneğini kullanarak kendi tarafına çekmiştir. Herakleia Pontike, Roma karşı savunulması için Konnakoriks'in komutasında 4.000 kişiden oluşan muhafız birliği bırakmıştır. Daha sonra Mithradates Sinope geçmiştir. Fakat orada fazla kalmamış, satraplarına ve Pontos kentlerindeki garnizonlarına kendilerini olası Roma saldırına karşı savunmalarını istemiştir. Mithradates daha sonra Amisos gelerek bir ordu toplama faaliyetine girişmiştir.⁴⁰⁴

Lucullus ordusuyla birlikte Nikomedeia'da toplandı. Burada yapılan görüşmelere göre, Pontos'u istila edip, savaşı düşmanın toprağında sürdürme kararı aldılar. Çünkü Roma ve Mithradates arasında yapılan savaşlar genellikle Pontos dışında yapıldığı için bu bölge maddi konuda iyi durumda idi. Romalılar burada yapılacak bir savaşta erzak sıkıntısı çekmeyecekti. Lucullus her komutanına bir görev vermiştir. Bu vazifelere göre kendisi beş Roma *legio* 'suyla hemen Bithynia ve Galatia üzerinden Kappadokia'ya doğru ilerleyerek Pontos topraklarına girecekti. Triarius, Roma donanmasının amirliğine atanarak Hellespontos ve Propontis çevresindeki gemileri topladıktan sonra, Mithradates'in Sertoriu'a gönderdiği filonun dönüşünü beklemeye koyulmaya başladı. Cotta ise, Bithynia'daki Roma hâkimiyetini sağladıktan ve Romalılara karşı direnen Pontos yanlısı kentleri ele geçirdikten sonra, Mithradates yardım eden Herakleia Pontike kenti üzerine yürüyecekti.

Lucullus ordusuyla İris'in (Yeşilirmak) doğusuna kadar sokuldu ve İÖ 72/71 Amisos'u kuşattı ve etrafı ele geçirdi. Mithradates bazı komutanların Roma tarafına geçmesi ve oğlu Mahares'den yardım almaması ile birlikte güç duruma düşmüştü. Damadı Tigranes de yardım etme sözü olmasına rağmen bu sözünü tutmadı. Bu durumlara karşı yılmayan Mithradates, Lykos Irmağı'nın (Kelkit) üzerinde yer alan Kaberia'ya çekilerek savaş hazırlıklarını sürdürdü. Roma ordusunun komutanı

⁴⁰² Strabon, *Geographika*, XII, 8, 11, 576.

⁴⁰³ Plutarkhos, *Hayatlar Kimon-Lucullus*, XIII, 3.

⁴⁰⁴ Arslan, *Mithradates VI Eupator*, s. 343.

Lucullus tarafında çok iyi yönetildiği için Kaberia yakınına kadar gelmiştir. Lucullus burada Mithradates yenerek Kaberia'yı işgal etti. Kuşatılmasına daha önce başlanan Amisos İÖ 71 yılında düştü ve Sinop kuşatması ise devam etmekteydi.⁴⁰⁵ Komutan Lucullus burada da kralın oğlu Mahares'le, Kırım Krallığı'nı kendisine vereceği vaadiyle İÖ 70'de anlaşma yaptı ve Sinope'yi zapt ettiler. Bu işgalleri Herakleia Pontika, Amastris, Tiejium(Tios) ve Amaseia'nın teslim olmaları izlemeye başladı.⁴⁰⁶ Lucullus, Pontos toprağını ele geçirdikten sonra Senato'dan eyaletin düzenlenmesi için yetki ve görevli göndermesini istedi.⁴⁰⁷

Lucullus, bu sefer Amisos ve Heraklia Pontike'de ele geçirirken Romalıların yaptığı katliamı Sinope'de engellemiştir. Sinope halkını özgür bırakmıştı.

Lucullus, Amisos'u yeniden tamir edilmesi için gayret ettiler. Amisos yerleşmek isteyen Hellen kolonistler için ayrıcalıklar tanıdı. Savaş başlamadan önce ve savaş sırasında her ne şekilde olursa olsun; ister gemi ister kara yoluyla kentten kaçmış olan bütün vatandaşları geri çağırarak evlerini iade etti. Pontos bir bölüm askerini bırakarak valisi olduğu Küçük Asya eyaletine gitmiştir. Romalılar savaş alanında büyük bir güce sahip olmalarına rağmen, Küçük Asya gibi uzak eyaleti yönetmek için yeterli kadar donanmaya sahip değildi. Bu nedenle Küçük Asya eyaletleri vergi memurları ve yöneticiler (magistratus) tarafından talan edilircesine sömürülüyordu. Roma Senatus'u tarafında belirlenen vergi miktarı, yasalarla saptanmışsa da, vergi toplayan memurların kendi kafalarına göre hareket etmeleri karışıklara sebep olmuştur. Bu vergi memurların (Publicanus) vergi toplamakla yükümlü olmadıkları özgür kentlerin arazilerinden tapınaklara bağlı kutsal alanların gelirlerine kadar önlerine çıkan her çeşit toprağı ya da mülkü vergilendirme girişimleri, Küçük Asya kentleriyle vergi mültezimleri arasında çeşitli anlaşmazlıklara yol açıyordu.⁴⁰⁸ Roma'nın diğer eyaletlerinde vali vergi toplarken, Küçük Asya da ise, başkent Roma'da açık arttırma sonucunda en yüksek fiyatı veren vergi iltizam şirketlerine sözleşme karşılığında, beş yıllığına ihale veriliyordu. Eyaletleri de valiler yönetiyor ve onların emirleri altında çalışan memurlara

⁴⁰⁵ Özsait, "Anadolu'da Hellenistik Dönem", s. 310.

⁴⁰⁶ Arslan, *Mithradates VI Eupator*, s. 346-349.

⁴⁰⁷ Mayor, *Mithradates*, s. 317-319.

⁴⁰⁸ Arslan, *Mithradates VI Eupator*, s. 366.

(magistratus) onlara yardımcı oluyorlardı. Bu iki memur grubu halka kötü davranması, kafalarına göre vergi toplaması, yeraltı ve yerüstü kaynakları sömürmeleri halkı rahatsız etmiştir. Halkın şikâyetleri olsa da yargıçlar bunlar gibi önemli mevkilere sahip insanlara ceza vermekte çekiniyordu. Halk bu vergileri ödemek için tefecilerde para almışlardı. Bu tefecilere aldıkları paraları ödemedikleri için erkek ve kız çocuklarını satmışlardır. Alınan borçlar ödenemediğinden iki üç misli artmıştı. Sulla tarafından eyalet halkına genel borç olarak çıkarılan 20.000 talentlik tazminat, halkın ödeme gücü yok olduğundan tefecilerden aldıkları faizli paralarla şimdi 120.000 talente yükseldiği görülmüştür. Roma kanunlarda hükümlerin borçluyu korumaması yüzünden halkın durumu acınacak haldeydi. Alacaklının insafına bırakılan halka insalık dışı işkencelere maruz kalmalarının yanında, borçları sürekli olarak artmıştı. Lucullus bu durumun toplumun lehine çevirmeye çalışmıştı. Faiz oranlarını her ay için % 1 olarak saptadı. Vergi memurlarının karşı koymasına karşın borçları ilk olarak alındıkları miktara indirdi.⁴⁰⁹

Lucullus'un bu reformu sayesinde 4 yıl içinde bütün borçlarını ödemiş olan halkın sevgisini kazandı. Asia Eyaleti kentleri onun adına bayramlar düzenlemek ona sevgisine gösterdiler. Lucullus, publicanus ve Roma tefecilerin nefretini kazandı. Bu kişiler, Lucullus Roma senatosuna şikâyet etmişti.

Lucullus göre, Pontos alınmasına rağmen, Mithradates ortadan kaldırması gerektiğini düşüncesinde idi. Bu sırada Mithradates'in damadı Tigranes'e (Armenia Kralı) sığınmıştı. Lucullus ise Mithradates teslim etmesi için bir elçi heyeti Tigranes'e yolladı. Ama bu esnada fetihler peşinde olduğu için gururundan Mithradates ile ilgilenmediği gibi, Lucullus'un yolladığı elçi heyeti pek ilgilenmedi, gücüne güvendiği için, onlarda gelecek tehlikenin de farkında değildi.

Lucullus öncelikle bütün Pontos toprağını ele geçirmeye karar vermişti. Bunu başardıktan sonra Mithradates ele geçirmek istemiştir. Çünkü daha önce Sulla ve Fimbria da, I. Mithradates- Roma Savaşı esnasında, İÖ 87-85 Mithradates büyük yenilgisine rağmen, İkinci Mithradates-Roma Savaşı'nda sırasında, Mithradates tek başına Murena'nın komutasındaki Roma ordusunu yenmişti. Bu durumu

⁴⁰⁹ Arslan, *Mithradates VI Eupator*, s. 370-371; Özsaıt, "Anadolu'da Hellenistik Dönem", s. 310.

değerlendiren Lucullus, Mithradates tehlikesini tamamen ortadan kaldırmaya karar vermişti.

Lucullus bu tehlikeyi ortadan kaldırmak için harekete geçmiştir. Lucullus, bunun için Tigranes'le savaşmaktan başka çare kalmadığını gördü. Lucullus 12.000 yaya ve yaklaşık 3.000 atlı askerle Armenia Maior'a doğru ilerlemeye başladı. Tomisa'da Melitene (Malatya) yakınındaki Eufrates'i (Fırat) geçerek, Lucullus Sofene'ye doğru savaş yapmadan ilerledi.⁴¹⁰ Lucullus savaşmadan ilerlemesinin sebebi, Tigranes hazırlıksız yakalayıp yok etmek istemiştir. Lucullus geçtiği bölgelerde yaşayan halka herhangi bir zarar vermemiştir. Lucullus bu sefer Tigris (Dicle) Irmağı'nı geçtikten sonra, Tigranes'in yeni başkenti Tigranokerta'ya doğru hiçbir mukavemet görmeksizin ilerlediler. Bu esnada büyük bir orduyla gelmekte olan Tigranes'le savaşan Lucullus büyük bir zafer elde etti. Tigranes'le 80.000 kişilik ordusunda çok az kişiyle kurtulmuş, diğerleri Romalılar tarafında öldürülmüştü. Başkent Tigranokerta teslim edilmiş, buraya Tigranes tarafından kentlerden zorla alıp yerleştirilen halkın yeniden yerlerine dönmelerine yardım etmiştir.⁴¹¹

Lucullus ise, Tigranokerta'yı bir harabeye çevirdikten sonra, Gordyene doğru ilerledi. Gordyene Kralı Zarbienos Romalılara işbirliği yapmadığı için ortadan kaldırılmıştı. Tigranes ve Mithradates ise bu arada ordu toplamaya başladılar. Ayrıca Roma karşısında daha güçlü olmak için müttefik aramaya başlamışlardı. Parthia Kralı Arsakes'i yanlarına çekmek için bir elçi heyeti göndermişlerdi. Lucullus aynı şekilde Arsakes'i yanına çekmeye çalışmıştı. Arsakes tarafsız kalmaya karar verdi. Lucullus bu arada ordusuyla birlikte Armenia üzerine yürümeye başladı.⁴¹² Tigranes ve Mithradates savaş taktiği olarak vur-kaç taktiğini uygulamaya karar vermişlerdi. Bunun yanında Roma ordusuna gelecek olan erzakı engellemeye çalışmıştı. Lucullus'un Kyzikos kuşatmasında uyguladığı taktiği kendisine karşı uygulanmıştı. Böylece Mithradates, Lucullus'u kendi taktiği ile vurmuştu.

⁴¹⁰ Özsait, "Anadolu'da Hellenistik Dönem", s. 311.

⁴¹¹ Özsait, "Anadolu'da Hellenistik Dönem", s. 311; Arslan, *Mithradates VI Eupator*, s. 401-405.

⁴¹² Mayor, *Mithradates*, s. 346-349.

Lucullus bir tarafta ise, Tigranes hâkimiyeti altında olan Nisibis (Nizip) kentine saldırmıştı. Lucullus İÖ 67 kışında Nisibis ele geçirmişti.⁴¹³

Bu dönemde Mithradates, çoğunluğu süvari birliklerinden ordusuyla birlikte Pontos doğru yürümeye başladı. Dağınık halde bulunan Romalı askerlerini katletti. Bu bölgedeki Fabius komutasındaki Roma birliklerini yenmişti. Bunun üzerine Triarius komutasında Roma birliği yardıma gelmişti. Mithradates ise Komana doğru geri çekildi. Triarius ordusuyla Kabeira'ya geldikten sonra Fabius komutanlıkta azletti. Bu mücadelede galibi belli değildir.

Küçük Asya da yaptığı reformlarla çıkarları zedelene tefeciler ve vergi mültezimleri, Lucullus'a karşı düşman kesilmişlerdi. Lucullus'un kazandığı zaferleri küçük düşürmek için her türlü yalan ve iftiradan çekinmediler.⁴¹⁴ Önemli devlet adamları ve ayrıca Senatus'ta, Lucullus'un elinde tuttuğu güce ve mevkilere sahip olmak isteyen birçok üye ve general bulunmaktaydı.⁴¹⁵ Önce Kilikya Eyaleti görevine son verilirken, Bithynia ve Pontos valiliği kalmıştı. Sonunda İÖ 67 yılında Küçük Asya'daki görevinden tamamıyla alındı. Gabininus, Lucullus'a karşı Senatus'a şikâyetleri üzerine görevinde alınmasında dolayı, Lucullus'un bütün düşmanlarının bayram ettiren ve aristokrat generalden intikamlarını aldıkları bu önerge, *Senatus*'ta *lex Gabinia* olarak kabul edildi. Lucullus komutanlık görevinde de azledildi.

İÖ 68 yılı kuvvetleriyle birlikte Pontos'a giren Mithradates, Romalılar'ın burada görevli komutanlarını ordularını yenerek yeniden eski topraklarına sahip olmuştu. Roma ordusunun başındaki tecrübesiz komutanlar olması Mithradates işini kolaylaştırmıştı.

Küçük Asya'nın tamamını ele geçirip burayı Roma egemenliği altına sokmak için büyük çaba harcayan ve bunu da büyük ölçüde başaran Lucullus, Roma'daki vergi mültezimleri ve sermayedarların işbirliği yapması sonucu görevinden

⁴¹³ Plutarkhos, *Hayatlar Kimon-Lucullus*, 32.

⁴¹⁴ Özsait, "Anadolu'da Hellenistik Dönem", s.311.

⁴¹⁵ Arslan, *Mithradates VI Eupator*, s. 431-432; Plutarkhos, *Agasilos-Pompeius, Giris, Değerlendirme ve Açıklayıcı Notlar*, (çev. Nihal Tüner Önen,) Akdeniz Üniversitesi Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Enstitüsü Yayını, Akdeniz Eskiçağ Araştırmaları Anabilim Dalı, Antalya, 2015, XXX. 2-3.

uzaklaştırılmıştır.⁴¹⁶ Savaşın esas galibi olmasına rağmen, Roma da siyasi çekişmeleri ve kıskançlığı yüzünden Roma savaşı kaybetmiştir. Lucullus görevinde alınmasıyla birlikte emrindeki askerler onu dinlememiştir. Tüm bunlar Mithradates lehine olurken, Roma'nın aleyhine olmuştur. Lucullus sonra gelen komutanlar yeteneksizliği sebebiyle, kentler tekrardan tahrip olmuş, tekrardan insanlar yaşamını kaybetmiştir.

Anadolu da yaşayan savaşlar, Roma baskısı ve vergi memurların zorbalıkları, tefeciler gibi nedenlerden dolayı yaşayan halklar Akdeniz de bulunan korsanlara katılmışlardır. Bu korsanlar Akdeniz de ticaret engel olduğu gibi, Küçük Asya'da yaşayan halkada zarar veriyordu. Roma'da Senato ve halk meclisi arasındaki birçok tartışma ve mücadeleden sonra, denizliği kökünden sarsmış olan korsanlar karşı yapılacak seferin komutanlığına, olağanüstü yetkilere Gabinia yasasıyla Pompeius Magnus'a verildi.⁴¹⁷ (Resim:8) İÖ 67 bütün Akdeniz üç ay gibi kısa sürede korsanlarda temizlendi.

Pompeius, korsanlar karşı kısa sürede aldığı bu başarısı Roma da takdir toplamasına sebep olmuştur.⁴¹⁸ Roma halk tribunu'su Gaius Manilius, Senatus'a yeni bir yasa tasarısı sundu. Bu yasa ile Pompeius, Lucullus'tan boşalan göreve getirildi. Başka bir deyişle Mithradates ve Tigranes'e karşı yürütülecek olan savaşın kumandasına getirildi. Bithynia valisi Glabrio ile Cilicia valisi Marcius azledildi. Quintus Catulus ve Quintus Hortensius gibi bazı Senatus üyelerinin şiddetle karşı çıktığı bu yasa tasarısı, Iulius Caesar ve Marcus Cicero gibi Senatus üyelerinin Pompeius yanlısı yaptıkları konuşmalar sonunda Roma Senatus'unda oy birliğiyle Iex Manilia olarak kabul edildi.⁴¹⁹ Pompeius göreve gelirken büyük sorunlar mevcuttur. Cicero göre;⁴²⁰ *“Çok güçlü iki kral Mithradates ve Tigranes, sizi geliriniz ve bağışıklarınız açısından çetin ve tehlikelerde dolu bir savaşın eşliğine getirdiler. Krallardan biri kendi haline bırakıldı, diğeri, meydan okuyarak Anadolu'yu ele geçirmek için kendine bir fırsat sunduğunu düşünüyor.”*

⁴¹⁶ Özsait, “Anadolu'da Hellenistik Dönem”, s. 311.

⁴¹⁷ Özsait, “Anadolu'da Hellenistik Dönem”, s. 311; Arslan, *Mithradates VI Eupator*, s. 435-438.

⁴¹⁸ Schwertheim, *Antikçağda Anadolu*, s. 78.

⁴¹⁹ Arslan, *Mithradates VI Eupator*, s.447.

⁴²⁰ Cicero, *Pompeius'un Yetkisi Hakkında*, II, 4.

Pompeius, Mithradates'e karşı yapılan savaşın başkomutanlığına atandığını öğrenince, donanmasının önemli bölümünü kara ordusuyla işbirliği yapmak ve buradaki Pontos kuvvetlerini etkisiz hale getirmek için Karadeniz'e gönderdi. Üç *legio*'yu Kilikia ve Kappadokia koruması için sınırlarda bırakılmıştır. Armenia Kralı Tigranes oğlu olan Tigranes ve Parthia Kralı III. Phraates'e müttefik olmuştur.⁴²¹ Böylece doğudaki krallıkları yanına çekerek olası bir savaşta güç kazanması yanı sıra Mithradates bu krallardan yardım almasının önünü kesmişti.

Mithradates ise ilk olarak ordusunda düzenlemelere gitti. Daha sonra müttefik arayışına girmişti. Ama Pompeius bu konuda aldığı önlemler sayesinde Mithradates bu girişimi sonuçsuz kalmıştı. Mithradates hem Tigranes hem de oğlu Mahares'e güvenmiyordu.

Pompeius, Pontos topraklarına doğru yöneldiği zaman, her yönden kendisini güvence altına almıştı. Kappadokia ve Kilikia güvenliği sağladıktan sonra üç *legio*'suda ona katılmıştı. Amacı Mithradates'i çevirerek imha etmektir. Mithradates ise, Galatia doğru yönelerek geçtiği bölgelerde tahrip etmişti. Mithradates ise, doğrudan bir meydan muharebesi yerine vur-kaç taktiğini uygulamıştı. Mithradates ilk çarpışmalar başarısız olmasıyla geri çekilmeye başlamıştı. Pompeius sağladığı düzen sayesinde hiçbir tehlike ile karşılaşmadan Pontos kralını yakından takip ediyor ve onu çember içine almaya çalışıyordu.⁴²² Bu fırsatı ise Lykos (Kelkit) Irmağı'nın kenarında bir yer elde etti. Pompeius kesin bir galibiyet alarak, hatta eyaleti düzenlemesi sırasında Nikopolis (Zafer Kenti Şebinkarahisar-Kelkit arasında Yeşilyayla, Eskihisar) kentini kurmuştu. Mithradates aldığı yenilgi sonrasında savaş alanında güçlkle kaçabilmişti.

Pontos Kralı Mithradates topraklarını tekrar elde etme ümidini kaybederek doğruya doğru yönelmiştir. Bu esnada bir elçi heyeti II. Tigranes yollayarak, ona sığınmak istemiştir. Bu dönemde II. Tigranes ise, Phraates ve oğlu Tigranes ile savaş halindeydi. Savaşı kaybeden oğlu önce dedesi Mithradates sığınmak istemiştir. Ancak savaşı kaybettiğini görünce Roma devletine sığınmıştı. II. Tigranes oğlunun kayın babasına sığındığı haberi gelince, kendisine gelen elçileri hapsedti. Ayrıca

⁴²¹ Cicero, *Pompeius'un Yetkisi Hakkında*, IX, 23.

⁴²² Özsait, "Anadolu'da Hellenistik Dönem", s. 311.

Mithradates'in krallığına girmesini yasakladı. Böylece güney, doğu ve batı yolları kendisine kapanan Mithradates ise tek seçenek olan Kolkhis doğru yani kuzey yönelmişti.⁴²³ Akampsis (Çoruh) Irmağını geçtikten sonra Kolkhis Bölgesi'ne geldikten sonra bir Miletos kolonisi olan Dioscurias'da İÖ 66/65 kışını geçirmeye karar verdi. Mithradates Kafkas Dağları'nı aşarak Kırım varma amacını gerçekleştirmişti. Buraya geldikten sonra ise İtalya'yı istila etmeyi amaçlamıştı.

Kolkhis'e kadar kralı izleyen ve buradaki bazı topluluklarla savaşan Pompeius, güneydoğuya dönerek Ermenistan'a girdi ve Mithradates'e yardım ettiğinden dolayı Tigranes'e savaş ilan etti.⁴²⁴ Pompeius Tigranes'in başkenti olan Artaksata'ya (Erivan civarı) girmesiyle birlikte Tigranes başta savaşmak istemişse de sonradan vazgeçti ve İÖ 65'de Pompeius'un karargâhına gelerek teslim oldu.⁴²⁵ Tigranes 6.000 talent savaş tazminatı ödemek zorunda kaldı. Roma ve Parth Devleti arasındaki toprağı korumayı başarabilmiştir.⁴²⁶ Pompeius İÖ 65 yılında sonlarını Mithradates'in gazofülakia'larını almaya çalışmıştır. Mithradates güvenli ve yüksek mevkilere kaleler yaptırmıştır. Ayrıca bu kalelere (gazofülakia) hazinelerini yerleştirmişti. Pontos bölgesinin stratejik noktaları ele geçirdiği gibi, antik kaynakların verdiği bilgilere göre Pontos hazineleri Roma'ya götürmüştür. Bu esnada, İÖ 65 yazı sonunda Iberia Seferi'ni tamamlayan Pompeius, Phasi'in uzak olmadığını öğrendi. Pontos Krallığı'na bağlı kalan son vasal'lık olan Kolkhis'i istila etmişti.

Mithradates, Bosporos Kimmeria'a geldikten sonra kendisine ihanet eden oğlu Makhares yakalanması için askerlerini peşine taktı. Makhares tam yakalanacağı zaman intihar etmişti. Onun adamlarını ise, Mithradates tarafında öldürülmüştür.

Pompeius içerği tam olarak bilinmeyen ve lex Pompeia adıyla anılan çalışmalarına lex Manilia'nın kendisine verdiği yetkiler doğrultusunda savaş henüz sona ermişken ve decem legati katkısı olmadan bazı düzenlemeler yapmıştır.⁴²⁷ Bu doğrultuda İÖ 64 ilkbaharında Amisos'a gelen Pompeius, Pantikkapaion'da büyük

⁴²³ Arslan, *Mithradates VI Eupator*, s. 463-464.

⁴²⁴ Özsait, "Anadolu'da Hellenistik Dönem", s. 311.

⁴²⁵ Özsait, "Anadolu'da Hellenistik Dönem", s. 311.

⁴²⁶ Arslan, *Mithradates VI Eupator*, s. 467; Plutarkhos, *Agasilos-Pompeius*, XXXIII, 1,2,3.

⁴²⁷ Mehmet Oktan, "Roma Cumhuriyet Dönemi'nde Pontos'da Yapılan Düzenlemeler", *Anadolu* 34, 2008, s. 51.

bir güç oluşturan Mithradates'e karşı yeni bir savaşa atılmayı göze alamadı. Fakat kral bunun yerine donanmasıyla denizden Kimmeria Bosporos'unda abluka ettirmeye devam etti. Mithradates olan savaş bitmişçesine bölgede ve kentlerde ilişkin yeni düzenlemeler yapmaya başladı. Roma da komutan olarak görevlendirilen, bir kişi savaşta elde ettiği bölgelerde düzenlemeler yapardı. Komutanlar, genel olarak *Senatus* tarafından kendilerine gönderilen *decem legati* olarak adlandırılan on kişilik heyetle söz konusu düzenlemeler yaparlar ve yeni eyalet için temel bir *lex* (yasa) çıkarmışlardı.⁴²⁸ Yapılan düzenlemelerin kalıcı olması için *Senatus* tarafında onaylanması gerekirdi. Pompeius, Senato'dan bir komisyon istemeden Küçük Asia'da keyfi düzenlemeler yapmıştır. Mithradates'e karşı yapılan savaşta kendisine yardım eden müttefik krallıklara, yerel hanedanlara hediyeler, mükâfatlar ve onurlar bahşetti. Bu düzenlemeler sırasında bazı karalların topraklarının genişletti, bazıları ise, kral unvanı verdi. Yeni düzenlemelere göre İÖ 74 yılında Roma eyaleti yapılmış olan Bithynia ile birleştirerek ortak bir eyalet olarak Pontos ve Bithynia Eyaleti oluşturdu.⁴²⁹(Harita:3) Küçük Asya'da, Asia, Kilikia ve Bithynia-Pontos Eyaletleri'nin dışında kalan topraklar Roma'nın vasalı olan krallara bırakarak, ayrıca onların Roma bağlılıkları ve Mithradates savaşında gördükleri zarara göre toprak dağıtımını yapılmıştır.⁴³⁰ Bu Mithradates savaşlarında en çok zarar gören Kappadokia bölgesi tekrardan I. Ariobarzanes verildi. Ayrıca Sophene Bölgesi ve Kastabala gibi bazı Kilikia eyaletleri birlikte ona verildi.

Galatlar, Roma-Mithradates Savaşları süresince Roma ordusuna ve komutanlarına yardım etmişlerdi. Bu yardımlarından dolayı Pompeius, Galatlar'ın Tolistoboag boyu prenslerinden Deiotaros'a "kral" ünvanı verildi ayrıca yeni topraklar elde etti. Pharnakia Bölgesi ve Kolkhis, Armenia'ya kadar, Trapezusia, Pompeius tarafından Deiotaros verilmişti.⁴³¹ İç Paphlagonia'da küçük bir toprak Plaimenes soyundan bir prens (Attalos) bırakıldı.⁴³²

⁴²⁸ Arslan, *Mithradates VI Eupator*, s. 484.

⁴²⁹ Strabon, *Geographika*, XII.3. 1, 541; Arslan, *Mithradates VI Eupator*, s.490; Özsait, "Anadolu'da Hellenistik Dönem", s. 312.

⁴³⁰ Oktan, "Roma Cumhuriyet Dönemi'nde Pontos", s. 60.

⁴³¹ Strabon, *Geographika*, XII.3, 13, 547.

⁴³² Özsait, "Anadolu'da Hellenistik Dönem", s. 312.

Pompeius İÖ64 yılında bazı düzenlemeler yapmak için Syria'ya doğru yola çıktı. Bir yandan ise hiçbir ticaret gemisinin Pontos Euxenos'un doğu sahillerine geçmemesine ve böylece Mithradates'in ordusunun erzak sıkıntısı çekmesini planlamıştır. Pompeius emrindeki komutanlar aynı fikirde değildi. Bosporos kentlerindeki ticaretle geçinen tüccarların işleri aksadı. Daha sonra Kommagene (Adıyaman çevresi) topraklarına girerek kralları I. Antiokhos'u yendi. Suriye ve Kappadokia arasında yer alan Kommagene Krallığı, Seleukos Krallığı'nın vasalı idi. Başkenti Semoesata (Samsat), Fırat'ın batısından yer alan ve Mezopotamya'ya geçen doğu yolu üzerine bir konaklama yerinde yer almıştır. Doğal zenginlikleri yanı sıra stratejik önemini de bölge de Pompeius tarafından elde etmiştir. Tigranes tarafından ele geçirilmesin diye Antiokheia kentine ve halkına özgürlük bahşetti gibi yönetimini Antiokhos'a bırakıldı. Eufarates'in (Fırat) doğusunda yer alan Osrhoene (Urfa) Krallığı da yine Roma'nın vasalı oldu.⁴³³

Küçük Asya'yı düzenlemeler yaptıktan sonra Pompeius Suriye gitti. Lucullus döneminde, Seleukos Kralı 13. Antiokhos'u tahtında bırakmışsa da, Pompeius ise kralı tahtından indirerek Seleukoslar sülalesine son verdi ve Suriye'yi Roma eyaleti yaptı. Böylece Kilikia kıyı şeridini, Suriye eyaleti ile Doğu Akdeniz'e kadar güvenli bir bölge haline getirilmiştir.⁴³⁴

Parthia Kralı Phraates ile Tigranes arasında sürekli çatışmalar oluyordu. Pompeius bölgeye geldikten sonra her iki kral birbirlerini şikâyet etmişlerdi. Pompeius ise bölgede söz sahibi olmasına karşın bu mücadeleye karışmamıştı. Çünkü Mithradates yapılan savaşlarda yorgun ve bitkin ordusunun bu bölgede yaşanılacak bir savaşta yenilebileceği ihtimalini düşünmüştür. Hem Phraates hem de Tigranes istedikleri şeyleri alamıyınca Pompeius'tan şüphlendiler. İki taraf arasında yaşanılacak bir savaşta karlı taraf Roma olacaktı. Bu nedenle Tigranes ve Phraates kendi aralarında anlaşmaya vardılar.

Mithradates ise, Kırım da güçlü bir ordu kurarak Skythia yoluyla Istros'u (Tuna) aşip oradan Kuzey İtalya geçerek Roma'yı işgal etmeyi düşünüyordu. Mithradates çocukları taht için babalarına ihanet edip Pompeius tarafına

⁴³³ Özsaıt, "Anadolu'da Hellenistik Dönem", s. 312.

⁴³⁴ Özsaıt, "Anadolu'da Hellenistik Dönem", s. 312.

geçmişlerdi.⁴³⁵ Mithradates askerlerinde orduda kaçmak niyetinde olduklarını görmüştür. Roma'yı istila etme düşüncesindeyken, oğlu Pharnakes tahta geçmek için babasına ihanet etmiştir. Oğlunun Pompeius ile işbirliğini yaptığını öğrenen Mithradates bu duruma üzülmüştür. Bu üzerine Mithradates İÖ 63 yılında intihar etti.⁴³⁶ Bu durum Pompeius ve Roma tarafında sevinçle karşılandı.⁴³⁷ Pyrrhos dört yılda, Hannibal on altı yılda bozguna uğrattılırken, ancak Mithradates kırk yıl boyunca uğraşmak zorunda kalmışlardı. Böylece Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi Roma'ya kalmıştı.⁴³⁸

Pharnakes bu sadakati üzerine Kırım toprakları kendisine verildi. Roma bağlı bir kralık haline geldi. Bu olaylardan sonra Pompeius Anadolu'yu terk ederek Roma'ya gitmiştir. Mithradates oğlu Pharnakes İÖ 48 Roma ordusunu Nikopolis'te yenilgiye uğratarak Pontos'ta hak talebinde bulunmuştur. O dönemde Roma'daki iç savaşla uğraşan Caesar, Aleksandria'dan (İskenderiye) yola çıkarak, Kilikia ve Kappadokia üzerinde Pontos' gitmiştir. Zile mevkiinde Pharnakes'in ordusuyla karşılaşan Caesar, savaştan zaferle çıktı. Bu savaştan sonra, tarihe geçen ünlü “*veni, vidi, vici*”(geldim, gördüm, yendim) sözü söyleyen Caesar, Pharnakes'i yenilgiye uğrattığını, savaştan sonra Roma'ya yazdığı bir mektupta yer almaktadır.⁴³⁹

⁴³⁵ Plutarkhos, *Agasilos-Pompeius, Giriş*, XLI, 4-5.

⁴³⁶ Mitchell, “Doğu ve Batı Arasında Anadolu”, s. 148; Mayor, *Mithradates*, s. 395-397

⁴³⁷ Plutarkhos, *Agasilos-Pompeius, Giriş*, XLII, 2-3.

⁴³⁸ Emir, Çiğdem, “Geç Hellenistik Dönemde Kuzeydoğu Anadolu”, s. 233.

⁴³⁹ Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, s. 162.

ALTINCI BÖLÜM

6. HELLENİSTİK VE ROMA DÖNEMİNDE DOĞU KARADENİZ'DEKİ ARKEOLOJİK ARAŞTIRMALAR

6.1 Giresun İlindeki Arkeolojik Araştırmalar

6.1.1 Giresun Adası

Giresun Adası, Doğu Karadeniz Bölgesi'nin önemli Grek koloni yerleşimlerinden biri olan Kerasous (Giresun) şehrinin 1.7 km. açığında bulunan ada, Doğu Karadeniz Bölgesi'nin antik dönemde yerleşmeye sahne olmuş tek ada olarak bilinmektedir.⁴⁴⁰Giresun Adası yüz ölçümü yaklaşık 40.000 m²'dir. Denizden en yüksek noktası 24.5 m rakamındadır.⁴⁴¹ (Resim:26)

Giresun Adası hakkında Antik kaynaklardan edindiğimiz bilgilere göre, Klasik ve Hellenistik Dönemde "Aretias", Roma İmparatorluk Döneminde ise "Khalkeritis Adası" olarak adlandırılmıştır.⁴⁴²

İÖ 7. yüzyılda Karadeniz'de görülmeye başlanan Grek Koloni kentleri, zamanla Doğu Karadeniz'e kadar uzanmıştır. İÖ 6. yüzyılda temelde tüm Anadolu olduğu gibi, Büyük Pers Krallığı'na bağlı hale geldi. Hellenistik Dönemde I. Mithradates'in, Pontos Krallığı'nı kurmasıyla bölgenin tarihsel süreç içinde gelişimi bakıldığında; önce Hellenistik Pontos Krallığına, sonra VI. Mithradates'in Romalılara karşı yaptığı savaşı kaybetmesiyle, Roma İmparatorluğuna, daha sonra Bizans İmparatorluğuna bağlanmıştır.⁴⁴³

Ksenophon, Giresun ilini Sinop bağlı bir Yunan kolonisi olarak belirtmesi sebebiyle, bu şehire yakınlığı nedeniyle Giresun Adası'nın bu dönemde yerleşim

⁴⁴⁰ Ertekin M. Doksanaltı, Makbule Ekici, "Giresun Aretias/Khalkeritis, Adası Kazıları Seramik Buluntuları", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S:27, Denizli, 2017, s. 390; Ertekin M. Doksanaltı, Erdoğan Aslan, İ. Mete Mimiroğlu, "Giresun İli ve Giresun Adası Arkeolojik Yüzey Araştırmaları: 2010", *29. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Cilt: 2, Giresun, 2011, s. 117.

⁴⁴¹ Doksanaltı, Aslan, Mimiroğlu, "Giresun İli ve Giresun Adası Arkeolojik Yüzey Araştırmaları", s. 146.

⁴⁴² Doksanaltı, Ekici, "Giresun Aretias/Khalkeritis", s. 390; Emecen, "Giresun Karadeniz Bölgesinin", s. 78-84.

⁴⁴³ Gazanfer İltar, Akın Temür, "Doğu Karadeniz'de Antik Bir Yerleşim: Aretias/Khalkeritis Adası (Giresun Adası)" *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, S: 24, Bahar 2018, s. 12-13.

merkezi olarak kullanıldığı iddia edilmektedir. Giresun Adası üzerinde Grek ve Roma kalıntılarının çok az olmasına rağmen, Giresun ili ile aynı dönemde yerleşmeye tabi tutulduğu ileri sürülmektedir.⁴⁴⁴ Giresun Adası, kayalık topografyasına bağlı olarak yerleşim alanları oldukça sınırlıdır.

Ana kilise (Katholikon), Hellenistik döneme ait bir tapınağın üstüne inşa edilmiştir. (Resim 19) Kilise zemin seviyesi ve temelleri altında bulunan Attik Siyah Glazürlü, kantharos ve balık tabaklarına ait parçalar Giresun Adası'nın Geç Klasik Dönemden itibaren yerleşim yeri olarak kullanıldığına dair en önemli kanıttır.⁴⁴⁵ Daha sonra Hellenistik dönem iskânını göstermesi bakımından yine kilise zemin seviyesi altında bulunan Hellenistik Attik Siyah Glazürlü ve Hellenistik Gri Üretimli kâse, tabak gibi kaplara ait parçalar önemli kanıtlardır.⁴⁴⁶ (Resim 20-21)

Doksanaltı göre, Giresun Adası'nın doğal bir limanın olmadığına bahsetmektedir. Sahilin büyük bölümünün denize dik bir kayalıkta oluştuğunu söylemektedir. Giresun Adası'nın kuzey doğusu ve güney doğusunda iki doğal küçük koy olması ve teknelerin buradan kıyıya yaklaşarak adaya çıkmasını sağlanmıştır. Antik dönemde güneydoğudaki koy kullanılarak adaya ulaşıldığını ileri sürmüştür. Koyun doğusundaki kayalık alanda, sahile gemi bağlama yeri olarak kullanıldığını belirtmiştir. Bununla ilgili bazı tespitler bulunan Doksanaltı, sahilden doğuya doğru devam eden kayaya oyulmuş halkalar ve dairesel formlu yüksek çıkıntılar, tekne palamar bağlama halkası ya da babası olarak kullanıldığını belirtmektedir. Bu koyda ve çevresinde yapılan araştırmalarla ilk etapta bugün hala iskele olarak kullanılan betonarme platformda, başlayarak, kıyı hattında doğuya doğru ilerleyen ana kayaya işlenmiş değişik ölçütlerde ve iki farklı tipte toplam 17 adet tekne palamarı bağlama halkası ve babası tespit edilmiştir.⁴⁴⁷ (Resim 17-18)

⁴⁴⁴ Doksanaltı, Aslan, Mimiroğlu, "Giresun İli ve Giresun Adası Arkeolojik Yüzey Araştırmaları 2009", s. 145-146.

⁴⁴⁵ Doksanaltı, Ekici, "Giresun Aretias/Khalkeritis", s. 390.

⁴⁴⁶ Doksanaltı, Ekici, "Giresun Aretias/Khalkeritis", s. 390.

⁴⁴⁷ Doksanaltı, Aslan, Mimiroğlu, "Giresun İli ve Giresun Adası Arkeolojik Yüzey Araştırmaları 2009", s. 148.

6.1.2 Giresun Arkeolojik Yüzey Araştırması-Hellenistik Roma

Yerleşmeleri

6.1.2.1 Tirebolu (Tripolis) Kalesi

Giresun ve ilçelerinde sürdürülen çalışmalar kapsamında kültür varlıklarının tespitine yönelik araştırmamız için Tirebolu Kalesi'nde ölçüm ve belgeleme çalışmaları yapılmıştır.⁴⁴⁸

Deniz kıyısında kayalığa yerleştirilmiş olan kale orijinalinde Hellenistik ya da Roma Döneminde inşa edilmiş olup, Pontus İmparatorlu döneminde tamamen yenilenmiş ve Orta Çağ karakterine bürünmüştür.⁴⁴⁹ Araştırmamız sırasında daha önce A. Brayer tarafında planı yayınlanmış olan kilise kalıntısı tekrar incelenmiştir.⁴⁵⁰ Kale ve Kilise ile ilgili ayrıntılı çalışmalar devam etmektedir.

6.1.2.2 Şebinkarahisar Kalesi

Giresun, Şebinkarahisar ilçesinin merkezinin güneyinde Hacı Kayası diye bilinen bir kaya kütleşi üzerinde kurulu olan kalenin ilk inşasının ne zaman olduğu tam olarak belirlenmemiştir.⁴⁵¹ Ama İÖ 1 yüzyılda Romalılar tarafında genişletme çalışmaları yapıldığı saptanmıştır.⁴⁵² Bunlar göz önünde bulundurulduğunda kale Roma döneminden önce yapıldığını söyleyebiliriz. Giresun ilinin iç kesiminde bulunan ve dağlık kesimi oluşturan Şebinkarahisar ilçesinde devam edilen araştırmalarda geçen yıllardan çalışmış olduğumuz Erken Tunç Çağı (ETÇ), II. Binyıl, Hellenistik-Roma kültürlerinin iç kesimlerle olan bağlantılarına ulaşmak, ETÇ yol güzergâhlarını tespit etmek ve Mithradates Hanedanlığı ile ilişkilendirdiğimiz basamaklı tünel mimarisinin yayılımını araştırmamız gerekmektedir.⁴⁵³ (Resim: 27-28)

⁴⁴⁸ Doksanaltı, Aslan, Mimirolu, "Giresun İli ve Giresun Adası Arkeolojik Yüzey Araştırmaları 2010", s. 130.

⁴⁴⁹ Doksanaltı, Aslan, Mimirolu, "Giresun İli ve Giresun Adası Arkeolojik Yüzey Araştırmaları 2010", s.130.

⁴⁵⁰ Doksanaltı, Aslan, Mimirolu, "Giresun İli ve Giresun Adası Arkeolojik Yüzey Araştırmaları 2010", s. 130.

⁴⁵¹ Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ Tarihi*, s. 106.

⁴⁵² Ahmet Ali Bayhan, *Anadolu Kültür Mirasında Şebinkarahisar*, Doğan Ofset, Erzurum, 2005, s. 14.

⁴⁵³ Salih Kaymakçı, "Giresun Yüzey Araştırması Sonuç Raporu", (Yayınlanmamış) 2018; Salih Kaymakçı, "Yüzey Araştırmaları Işığında Şebinkarahisar'ın İÖ II. Binyıl Yerleşmeleri ve Yol Bağlantıları", *Karadeniz Araştırmaları*. XVI/61,2019, s. 4.

6.1.2.3 Kaledere Kalesi Yerleşimi

Kayacık köyün 2 km kuzeyinde, Karadikmen köyünün de 3 km kuzeybatısında, Kaledere deresinin 200 m batısından Kaledere Kalesi keşfedilmiştir. Kalenin batı kısmında girişi bulunmaktadır ve yüksekliği 3 m olan 60 derece açıyla-eğimli ve üzerinde doğal kayaya inşa edilmiş basamakların olduğu görülmektedir. Basamaklar belli ölçülere göre yapılmıştır. (30x25 cm) Kalede doğal tahribatın yanı sıra sistemli bir tahribat da vardır.⁴⁵⁴

Kaledere Kalesi basamaklı oygunun girişinde ortasında ve sonunda ateş isine denk gelmiştir. Girişin başlangıcında düzleştirilmiş bir alan (2.30x4.10m) mevcuttur. Girişin üst kemer tarafında doğal tahribat görülmekte ve girişin zeminden başlayarak üstte kadar düzleştirilmiş bir alana mevcuttur.⁴⁵⁵

42. basamaktan başlayarak toprak akıntısından dolayı diğer basamaklar görülmesini engellemektedir. Kaledere Kalesi'nin batı tarafını horosan harcı kullanılarak yapılmış duvar örgüsü bulunmaktadır. Bu duvar örgüsünün yapısı düzensiz kesme taşlardan oluşturulmuş, arkasında basit kırma taşlarla oluşturulmuş örgü mevcuttur. Kaledere Kalesi üzerine II. binyıl ve Roma seramikleri tespit edilmiştir.⁴⁵⁶ (Resim: 37, 38, 39, 40)

6.1.2.4 Susuz Mevkii (Taşdemir Mahallesi)

Taşdemir köyünün 1,5 km kuzeydoğusun da Kaynar köyünün de takribi 2 km kuzeyinde Sivas-Erzincan yolunun takribi 1 km kuzeybatısında bulunmaktadır. Bu alanda tarım yapılmaktadır. Yerleşme yayılım alanından dolayı ölçü alınmamaktadır. II. Binyıl ve Roma çatı kiremit parçaları ve seramik parçaları keşfedilmiştir.⁴⁵⁷

6.1.2.5 Karadikmen Kale Yerleşimi

Giresun ilinin, Çamoluk ilçesine bağlı Karadikmen köyünün 3 km kuzeyinde Şiran ilçesi (Gümüşhane) İncedere köyünün 2 km güneyinde hakim bir tepe üstüne kurulan kalenin etrafı basit kırma taşlarla horosan harcı kullanılarak oluşturulan ve

⁴⁵⁴ Salih Kaymakçı, "Giresun Yüzey Araştırması Sonuç Raporu", (Yayınlanmamış) 2017; Salih Kaymakçı, "Yeni Bulgular Işığında İÖİİ. Binyılda Giresun İlinin Dağlık Kesimi-Çamoluk İlçesi", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2019 (41), s. 172.

⁴⁵⁵ Kaymakçı, "Giresun Yüzey Araştırması Sonuç Raporu", 2017

⁴⁵⁶ Kaymakçı, "Giresun Yüzey Araştırması Sonuç Raporu", 2017

⁴⁵⁷ Kaymakçı, "Giresun Yüzey Araştırması Sonuç Raporu", 2017; Kaymakçı, "Yeni Bulgular Işığında", s. 172.

neredeşye tamamı doğal tahribata uğramış bir duvar ile etrafı sarmıştır. Karadikmen Kalesi ile Alucra (Giresun) ilçesi Hönker Kalesi'nin takriben 8 km güneydoğusunda birbirini görür durumdadır. Yüzeyde ETÇ, OTÇ, Geç Demir Çağı, Helenistik-Roma keramikleri bulunmuştur.⁴⁵⁸ (Resim: 41)

6.1.2.6 Hacıahmetoğlu Kalesi-Avarak Kalesi

Kelkit Çayı'nın hemen kuzeydoğusunu başlayan hakim bir tepe üstünde horosan harcı kullanılarak oluşturulmuş, düzleştirilmiş taşlar ile yapılan bir kale görüntüsü olarak keşfedilmiştir. Kalenin ana duvarlarından yamacı saran taraçalandırılmış basit duvar örgüsü mevcuttur. Yerleşim üzerinde Erken Tunç Çağı, II. Binyıl ve Roma seramikleri bulunmuştur. Kelkit Havzasına hakim bir noktada kale inşa edilmiştir.⁴⁵⁹ (Resim: 31-32)

6.1.2.7 Kalesivrisi (Köroğlu) Kalesi Yerleşimi

Çamoluk merkezin 1.5 km doğusunda Kelkit Çayı'nın 200 m güneybatısında hemen Kelkit Çay Havzasını ve yol güzergahının kontrol eden bir tepe üstünde keşfedilen tepe üstü bir yerleşim yeridir. Duvarları basit taşlarla yapılmış ve ayrıca harç kullanılmadan yapılmıştır. Kaçak kazıların tahribatı çukurlarında görülen horosan harçlı duvarlar tespit edilmiştir.⁴⁶⁰ Kaçak kazılardan dolayı çatı kiremitleri tespit edilmiştir. Yerleşme yüzeyinde II. binyıl-Roma-Geç Antik Çağ ilaveten sapan taneleri olabileceği düşünölen işlenmiş küre biçimli taş yumrular bulunmuştur. Kelkit Havzasının doğal yol güzergâhını ve Alucra-Şebinkarahisar üzerinde sahil şeridine giden yolları kontrol etmektedir.⁴⁶¹ (Resim: 43)

6.1.2.8 Usluca Kale Yerleşmesi

Usluca Köyünün 300 m güneyinde Kelkit Çayının 100 m güneyinde yer almaktadır. Çay kalenin sınırından itibaren akmaktadır. Usluca köyü konumu itibariyle doğu-batı yönündeki güzergahı kontrol eden ve Kaledere Karadikmen ve Şiran'a bağlı İncedere-Yolbilen- Araköy ve Akyayla köylerinin kurulu olduğu vadi

⁴⁵⁸ Kaymakçı, "Giresun Yüzey Araştırması Sonuç Raporu", 2017; Kaymakçı, "Yeni Bulgular Işığında" s. 172.

⁴⁵⁹ Kaymakçı, "Giresun Yüzey Araştırması Sonuç Raporu", 2017; Kaymakçı, "Yeni Bulgular Işığında", s. 172.

⁴⁶⁰ Kaymakçı, "Giresun Yüzey Araştırması Sonuç Raporu", 2017

⁴⁶¹ Kaymakçı, "Giresun Yüzey Araştırması Sonuç Raporu", 2017; Kaymakçı, "Yeni Bulgular Işığında", s. 173.

boyunca uzanan yol güzergahını hakim olan bir alanda kurulmuştur. Yerleşim yerinde II. Binyıl-Roma seramikleri tespit edilmiştir.⁴⁶² (Resim:51-52)

6.1.2.9 Sarıtaş Yerleşmesi

Usluca Köy merkezinin kuzeybatı-güneydoğu 200 m kuzeydoğu-güneybatı 100 m uzunluğunda olan ve aynı tarafa Alucra-Şiran kara yolunun yerleşmeyi iki eşit parçaya ayırdığını görülmüştür. Kuzeybatı tarafı Usluca köyünün mezarlık alanıdır. Bu alanda yapılan kaçak kazılardan dolayı tahribat gözlemlenmiştir. Yüzeyde II. binyıl- Roma seramikleri tespit edilmiştir.⁴⁶³ (Resim: 49-50)

6.1.2.10 Kayabaşı Yerleşimi

Altıçevre-Balcana köyünün 1 km güneydoğusunda Balcana ırmağının hemen yanında Kayabaşı Yerleşimi bulunmuştur. Şebinkarahisar-Alucra yolunun 5 km batısında bulunan yerleşme üzerinde tarım faaliyetleri devam ettiği için net bir sınır bilgisi vermemektedir. Yerleşim yerinde II. Binyıl ve Roma Dönemi keramikleri bulunmuştur.⁴⁶⁴ (Resim: 42)

6.1.2.11 Diler Köyü

Şebinkarahisar ilçe merkezinin 10 km güneybatısında bulunan Diler köyünde kazı çalışmaları yapılmaktadır. Diler köyünün içinde bulunan bir köy evinde devşirme olarak kullanılmış 1 adet yazıt 1 adet mezar steli bulunmuştur. Roma Dönemi'ne tarihlediğimiz yazıt ve kitabeler üzerine kapsamlı araştırmalar devam etmektedir.⁴⁶⁵ (Resim: 33-34)

6.1.2.12 Gevezeli Mevkii

Boyluca köyü içinde bulunan ve köyün 800 m kuzeydoğusunda, Gevezeli Mahallesi'nin hemen kuzeyinden başlayan ve yamaç üzerinde tespit edilen, etrafı horosan harcı kullanılarak taş örgüyle çevrelenmiş bir tepe bulunmuştur. Kuzeydoğu-güneybatı uzantısı 50 m, kuzeybatı-güneydoğu uzantısı 30 m olan tümülüsün en üst noktasında bir oygu olduğu ve bu oygunun doğal yolla ile dolduğu gözlemlenmiştir.

⁴⁶² Kaymakçı, "Giresun Yüzey Araştırması Sonuç Raporu", 2017; Kaymakçı, "Yeni Bulgular Işığında", s. 173.

⁴⁶³ Kaymakçı, "Giresun Yüzey Araştırması Sonuç Raporu", 2017; Kaymakçı, "Yeni Bulgular Işığında", s. 172.

⁴⁶⁴ Kaymakçı, "Giresun Yüzey Araştırması Sonuç Raporu", 2018; Kaymakçı, "Yüzey Araştırmaları Işığında Şebinkarahisar'ın", s. 4.

⁴⁶⁵ Kaymakçı, "Giresun Yüzey Araştırması Sonuç Raporu", 2018

Tümülüsün üzerinde yakın döneme ait bir yapının varlığı belirlenmiş (kilise) alan üzerinde II. Binyıl, Hellenistik- Roma seramiği bulunmuştur.⁴⁶⁶ (Resim:36)

6.1.2.13 Almoğun Yerleşmesi

Köyün 500 m güneydoğusunda, Moran deresinin hemen kuzeydoğusunda yerleşim yeri olarak görülmektedir. Alucra'yı Suyurdu köyüne bağlayan yolun hemen güney kısmındadır. Bu yerleşim alanında ETÇ, II. Binyıl ve Hellenistik-Roma seramikleri bulunmuştur. Bazı yerlerde insan kemikleri bulunmuştur.⁴⁶⁷ (Resim 29-30)

6.1.2.14 Fındıklıbel Höyük

Alucra-Şiran karayolunun yaklaşık 500 m. güney kısmında, Yeşilbük yaylasının 3 km. kuzeybatısında Yeşilbük yayla yolunun 500 m. batı kısmında yer almaktadır. Hacıhasan köyü sınırları içinde yer alan Fındıklıbel mevkiinde kaçak kazı çukurlarına denk gelinmiştir. (Resim: 35) Yerleşim alanında az miktarda amorf seramik parçalarına denk gelinmiştir.⁴⁶⁸ (Geç Roma)

6.1.2.15 Han Tepesi Höyük

Alucra-Şiran geçiş bölgesinde yer alan höyük, yol güzergahını kontrol eden hakim bir tepede yer almaktadır. Höyük Alucra'nın çıkışında 2. km'de yolun kuzeydoğusundadır. Tepe üstü yerleşme olan ve üzerinde tarım yapılmaya devam edilen Han Tepesi höyüğünde çok sayıda amorf seramik parçası bulunmuş, bu seramikler ETÇ, II. Binyıl, Hellenistik-Roma dönemlerine denk gelmektedir.⁴⁶⁹ (Resim: 47-48)

6.1.2.16 Gavur Kalesi yerleşimi

Ana kaya ile sınırlanmış 10x 10m. boyutlarında tepe üstü yerleşimi olan alan kaçak kazılarla tahrip edilmiş ve kaçak kazıdan çıkan molozların içinde bulunan amorf seramik parçaları Geç kalkolitik-ETÇ (Karaz), İÖII. Binyıl (OTÇ ve STÇ) ve

⁴⁶⁶ Salih Kaymakçı, "Giresun İli ve İlçeleri İle Giresun Adası Arkeolojik Yüzey Araştırması 2016 Raporu".

⁴⁶⁷ Kaymakçı, "Giresun İli ve İlçeleri İle Giresun Adası Arkeolojik Yüzey Araştırması 2016 Raporu".

⁴⁶⁸ Salih Kaymakçı, "Giresun İli ve İlçeleri İle Giresun "Prehistorik Dönem" Adası Arkeolojik Yüzey Araştırması 2015 Raporu".

⁴⁶⁹ Kaymakçı, "Giresun İli ve İlçeleri İle Giresun "Prehistorik Dönem" Adası Arkeolojik Yüzey Araştırması 2015 Raporu".

zayıf olarak Helenistik-Roma dönemlerine tarihlenmişlerdir. (Resim: 44, 45, 46)

6.2 Ordu İlin'deki Araştırmalar

6.2.1 Kurul Kalesi

Ordu ili, coğrafi konumu bakımında bir geçiş bölgesi olarak öne çıkmaktadır. Ordu ilinin coğrafyası ve iklimsel koşullar ile şekillenen yerleşim modellerine bağlı ekonomik ve sosyal farklılaşmalar, bugün olduğu gibi tarih boyunca da Ordu'ya çok kültürlü bir yapılanmaya sebep olmuştur. Genellikle insanlar sahil kesimini, denize inen akarsu ve vadi ağızlarında yerleşimlerin yoğunlaştığı bölgelerdir. Ordu kentinin sınırları içerisindeki Melet Irmağı, Civil Deresi, Turna Suyu öne çıkan önemli akarsulardır. Melet Irmağı, Kurul Kalesi'nin tarihi coğrafyasındaki en önemli faktördür.

Ordu İlinin, merkezine bağlı Bayadı Köyü sınırları içerisindeki, Kurul Kayalıkları'nın zirvesinde konumlanan Kurul Kalesi'nde, 2010 yılında itibaren S. Yücel Şenyurt'un yaptığı bilimsel çalışmalar sayesinde bazı bilgilere ulaşılmıştır.

Kurul Kalesi kazı çalışmaları öncesinde, tünel ve sarnıç olarak isimlendirilen yapıların dışında herhangi bir yapı kalıntısının görülmediği zirve kısmı, 1: 25.000'lik haritalarda Mağarakıranı Tepesi ismi ile geçmektedir.⁴⁷⁰ Kurul kayalıklarının zirvesi deniz seviyesinden 571 m yüksekliktedir.⁴⁷¹ Kurul Kalesi yüksek bir yerde inşa edilmesi sayesinde çevresindeki bölgeler hâkim olmasını sağlamıştır. (Resim 22–23)

Karadeniz'de kolonizasyon faaliyetleri başladığında (İÖ 8-7) özellikle Miletoslular olmak üzere, Megeralılar, Khioslular ve Phokialıların Pontos kıyılarına koloniler kurduğu antik kaynaklardan bahsedilmektedir. Tarım, maden, balıkçılık ve ticaret için Karadeniz Ereğlisi (Herakleia Pontike), Sinop (Sinope), Samsun

⁴⁷⁰ S. Yücel Şenyurt, Atakan Akçay, "Kurul Kalesi (Ordu) VI. Mithradates Dönemi Yerleşimi Üzerine Ön Değerlendirmeler", Diane Favro, Emel Erten, Murat Özyıldırım, Tuna Akçay (edt), *Seleucia VI Olba Kazısı Serisi*, S: 6, 2016, s.224.

⁴⁷¹ Şenyurt, "Kurul Kalesi (Ordu) VI. Mithradates Dönemi Yerleşimi Üzerine Ön Değerlendirmeler", s. 224; S. Yücel Şenyurt, Atakan Akçay, Emirhan Bulut, "Kurul Kalesi 2016 Yılı Kazı Çalışmaları", 39. Kazı Sonuçları Toplantısı, Cilt: 3, s. 133-147, Bursa, 2017 s. 133.

(Amisos), Ordu (Cotyora), Giresun (Cerasus), Trabzon (Trapezus) gibi koloniler genellikle bir limana hakimdirlerdi.⁴⁷²

Eskiçağ kaynaklarındaki bilgiler, Cotyora'nın Sidene yöresinin doğusunda Sinopeliler tarafından kurulmuş bir koloni kenti olduğunu, aynı şekilde doğusunda Sinope kolonisi olan Cerasus kentinin bulunduğunu göstermektedir.⁴⁷³ Doğu Karadeniz'deki diğer kentler gibi Ordu (Cotyora) da engebeli bir yapıya sahiptir.

Ordu ile ilgili daha geç döneme ait bilgiler Mithradates Hanedanlığı'nın I. Pharnakes dönemine kadar gittiği bilinmektedir. VI. Mithradates döneminde (İÖ 120–63) ise değişen askeri siyaset ve strateji çerçevesinde Kardeniz sahil kesimine hâkim olmak için birçok yerde kale inşa edildiği bilinmektedir. Antik yazarlardan Strabon'un, VI. Mithradates'in ülkesinin sınırlarını genişletmesi ardından kaleler yaptırdığı şeklindeki ifadeleri, bu konu hakkında en önemli referanstır.⁴⁷⁴

2016 yılı kazıları Kurul Kalesi'nin hem mimari özellikleri, hem de küçük buluntuları ile askeri fonksiyonunun yanı sıra dinsel bakımından da önemli bir yerleşim olduğunu ortaya koymuştur. 2016 yılı çalışmaları, İç Kale ön giriş kapısı, kuzey terası ve bu iki sektörü birbirine bağlayan basamaklı alan olmak üzere üç sektörde yürütülmüştür.⁴⁷⁵ İç Kale ön giriş kapısı ve kuzey terasta yapılan araştırmaların ana sebebi, bu iki sektör arasındaki muhtemel mekânları ortaya çıkarmak, batı yamacı üzerinde yer aldığı düşünülen kapı kısmını tespit etmek ve kuzey üzerindeki mekânları tespit etmek olmuştur.⁴⁷⁶

Araştırmalarda öne çıkan başlıca buluntular çeşitli şekillerdeki bronz sikkelerdir. Kurul Kalesi'nde 2010–2015 yılları arasındaki kazılarda toplam 270 adet sikke bulunmuştur. Bu sikkeler arsında beş örnek dışında geriye kalanların hepsi VI. Mithradates zamanı sikke çeşitleridir. VI. Mithradates ile Roma arasındaki savaştan

⁴⁷²Şenyurt, “Kurul Kalesi (Ordu) VI. Mithradates Dönemi Yerleşimi Üzerine Ön Değerlendirmeler”, s. 225.

⁴⁷³Şenyurt, “Kurul Kalesi (Ordu) VI. Mithradates Dönemi Yerleşimi Üzerine Ön Değerlendirmeler”, s. 225.

⁴⁷⁴Şenyurt, “Kurul Kalesi (Ordu) VI. Mithradates Dönemi Yerleşimi Üzerine Ön Değerlendirmeler”, s. 226.

⁴⁷⁵Şenyurt, Akçay, Bulut, “Kurul Kalesi 2016 Yılı Kazı Çalışmaları”, s. 133-134.

⁴⁷⁶Şenyurt, Akçay, Bulut, ” Kurul Kalesi 2016 Yılı Kazı Çalışmaları”, s. 134.

dolayı ve artan harcamalardan dolayı, VI. Mithradates döneminde birçok kentte bronz sikkeler basılmıştır. (Resim 25)

6.2.2 Kırantarla Tümülüsü

Ana yerleşmenin doğusunda kalan tümülüsün 17 m taban çapı ise 70 m. kadardır.⁴⁷⁷ Tümülüs eteklerinde, Roma Dönemi yerleşmesine tanıklık eden keramikler bulunmuştur.⁴⁷⁸ (Resim 24)



⁴⁷⁷ Mehmet Özsait, “2003 Yılı Amasya, Samsun ve Ordu İlleri Yüzey Araştırmaları”, 22. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Cilt: 2, Konya, 2004, s. 264.

⁴⁷⁸ Özsait, “2003 Yılı Amasya, Samsun ve Ordu İlleri Yüzey Araştırmaları”, s. 164. (Özsait, *Araştırma sonuçları toplantısı 1991, 92,93yılları Ordu Mesudiye Yüzey Araştırmalarında Hellenistik ve Roma Dönemi ile ilgili bir kalıntıya rastlanmamıştır.*)

7. SONUÇ

Anadolu tarihin her döneminde insanoğlu için önemli bir yerleşim yeri olmuştur. Doğu ve batı dünyasının kültürlerinin birleştiği noktada yer almaktadır. Bu bölgenin hem iklimi ve bitki örtüsü hem de eski dönemde önemli olan avlanacak hayvan çeşitlerinin fazla olması sebebiyle insanlar bu bölgeyi tercih etmişlerdir. Buna ilaveten kuzey ve güney medeniyetlerinde kültür alış veriş için önemli merkez idi.

Anadolu coğrafyasına baktığımızda yer altı ve yer üstü kaynaklarına bakımında zengin bir bölgeydi. Bu durum Anadolu dışında yaşayan kavim ya da devletlerin ilgisini çekmiştir. Karadeniz bölgesinin sahip olduğu su kaynakları sebebiyle ve ayrıca yer altı (demir, gümüş) büyük bir ilgi çekmiştir. Sahip olduğu su kaynaklarında elde edilen yiyecek maddesi ve ulaşım için önemli bir kapsamaktadır. Bu bakımda Doğu Karadeniz baktığımızda deniz ulaşımı için elverişli bir alana sahip olmuştur. Hem deniz yolu ulaşımı hem de önemli akarsu potansiyeline sahip olması, ayrıca sahil kıyısında veya vadi kıyılarında sağlanan gelişmiş bir kara yoluna sahip olması nedeniyle bazı halkların ilgisini çekmiştir. Yukarıda saydığımız bazı sebeplerden dolayı Doğu Karadeniz, Greklerin de ilgisini çekmiştir. Bu bölgede koloniler kurmuşlardır. Greklerin bu bölgede aldıkları malları batıya yollamak için bütün şartlar elverişli idi. Deniz ticareti için önemli bir bölge idi. Hem bu tür yerleşim yerlerinin gelecek bir tehdiye karşı savunulması kolaydır. Çünkü dağlık bir alan ve gür bitki örtüsüne sahip olduğu için bölgenin korunması kolaylaşmıştır. Ama bu tür yerler gelişmesinde bu tür durumlar önemli bir engeldir.

Helenistik krallıkları kuranlar, geleneksel kraliyet ailesine soyuna bağlı olmamasına rağmen ve toprak üzerinde tarihi haklara sahip olmamalarına rağmen kendilerini monark olarak kabul ettiren İskender'in ordusundan generalleriydi.

Bu bölgeye Pers soyunda geldiği tahmin edilen Mithradates adında 6 tane kralın hüküm sürmüştür. Pontos Krallığı tahtına sırasıyla Ariobarzanes (İÖ265–255), II. Mithradates (255–220), III. Mithradates (İÖ220–185) ilk sikke bastıran Pontos kralıdır. Daha sonra Pharnakes (İÖ185–169), IV. Mithradates (İÖ169–150), V. Mithradates gelmektedir. Mithradates Evergete öldürüldüğü dönemde iki erkek, beş kız olmak üzere yedi çocuğu bulunmaktaydı. Mithradates Eupator bu sırada henüz on

iki yaşlarında olduğu için uydurma bir vasiyetname ile annesi Laodike devleti yönetmekteydi. Daha sonraki dönemde Mithradates yönetimi ele aldı. Bu dönemde Romalılar kendi iç meseleleriyle, partilerin çıkar kavgasıyla, Küçük Asya'daki Hellenistik krallıklar ise, bütün dikkatlerini kendi aralarındaki mücadelelere odaklanmışlardı. Mithradates ilk olarak ordusunu güçlendirmek daha sonrada topraklarını genişletmek için çalışmıştır. Kısa zamanda ülkesinin sınırlarını her yönden genişletmiş ve küçük krallığını bir imparatorluk haline getirmişti. Ayrıca Romalılarla savaşmak için ordusunu hazırlamak, ekonomisini güçlendirmek ve siyasi açıdan yeni müttefikler kazanmak için yoğun bir çalışma içine girdi. Roma iç işlerindeki sorunlar çözdükten sonra, Anadolu'da büyük bir güç haline gelen Mithradates mücadeleye girdi. İki taraf arasında yapılan savaşta ise, Sulla komutasındaki Roma ordusu galip gelmiştir. İki taraf arasında yazılı olmayan bir anlaşma (Dardanos) yapılmıştır.

Pontos Krallığını topraklarına girerek yağmalamıştır. Mithradates aralarında yapılan Dardanos anlaşmasına uygun hareket etmesi gerektiği konusunda Murena'yı ve Roma'yı uyarılmıştı. Tüm bu uyarılara rağmen, Murena hareketine devam etmiştir. İki taraf arasında Halys Irmağı kenarında yapılan savaşı Mithradates kazanmıştı. Sulla'nın Murena'yı Roma çağırması ile savaş sona ermiştir. Böylece İkinci Mithradates-Roma savaşında sona ermiş oldu.

Sulla'nın ölümü üzerine ve ayrıca Roma'nın niyetini anlayan Mithradates'in harekete geçmesine neden olmuştur. Bithynia kralı IV. Nikomedes'in ölümü ve krallığını Roma'ya veraset etmesi ya da Roma'nın bu fırsatı değerlendirip Bithynia'yı istila etmesi üzerine Pontos kralı, Üçüncü Mithradates-Roma savaşı'na başlamıştır. Önce Lucullus, daha sonra da Pompeius'un komutalarındaki Roma ve Küçük Asya'daki müttefiklerinin ordularına karşı savaşmıştır. Mithradates bu mücadelelerden sonra Kırım da ihanete uğraması sonucunda intihar etmiştir.

Sonuç olarak, Büyük İskender'in ölümünden sonra, Anadolu'da büyük bir devletin oluşumunu engeleyen Roma, bu bölgenin tek hakimi olmaya çalışmıştır. Fakat, Roma'nın en tehlikeli ve güçlü düşmanlarından biri olan Pontos Kralı Mithradates VI Eupator, Romanın Doğu Akdeniz hakimiyetine karşı mücadele etmiş

ayrıca Anadolu, Hellas'ta yaşayan halkların kurtarıcı sıfatıyla aynen ikinci bir İskender gibi ortaya atılarak, Roma'yı güç durumlara düşürmüştür. Mithradates'in ölümüyle birlikte, Hellenistik dünyanın son büyük ve tam bağımsız hükümdarı tarih sahnesinde çekilmiş, Romalılar rahat bir nefes almış ve parçalanmak üzere olan doğu devletlerini bir araya getirme fikrîde son bulmuştur. Bu bölgede yapılan Yüzey araştırmaları ve arkeolojik kazılar yeterli değildir. Bunun bir sebebi de bölgenin dağlık olmasıdır. Bu tür engeller aşıldığında daha önemli ve net bilgilere ulaşmamız mümkün olacaktır.



8. KAYNAKÇA

8.1 Antik Kaynaklar

- CİCERO, M. Tullius; *Galatia Kralı Deiotarus'u C. Iulius Caesar'a Karşı Savunma*, (çev. Leyla Özbay) Cem Yayınevi, İstanbul, 1994.
- CİCERO, Marcus Tullius; *Pompeius'un Yetkisi Hakkında (De Imperio Cn. Pompei)*, (çev. Fafö Telatar), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2003.
- ZILLİOĞLU, Mehmed; *Evllya Çelebi Seyahatnamesi*, 1-2 Kitap, (Çev.) Üçdal Neşriyat Yayınları, I. Cilt, İstanbul, 1966.
- HERODOTOS; *Herodotos Tarihi*, (çev. Müntekim Ökmen), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011.
- HOMEROS, *İliada II*, (çev. A. Erhat-A. Kadir), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1994.
- KSENOPHON, *Anabasis Onbinlerin Dönüşü*, (çev. Tanju Gökçöl), Sosyal Yayınlar, İstanbul, 1985.
- KSENOPHON; *Yunan Tarihi*, (çev. Suat Sinanoğlu) TTK, Ankara, 1999.
- MEMNON, *Herakleia Pontike Tarihi*, çev. Murat Arslan, Odin Yayıncılık, İstanbul, 2007.
- PLUTARKHOS; *Agesilos-Pompeius, Giriş, Değerlendirme ve Açıklayıcı Notlar*, çev. Nihal Tüner Önen, Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Enstitüsü Yayınları, Antalya, 2015.
- PLUTARKHOS; *Hayatlar Kimon-Lucullus*, (çev. Ayşen Sina), Hel Yayıncılık, Ankara, 2013.
- PLUTARKHOS; *Yaşamlar XXI Lysandros-Sulla*, (çev. Nilüfer Gürsoy, Ayşe Sarıgöllü), Çağdaş Matbaacılık Yayıncılık, İstanbul, 1999.
- STRABON; *Antik Anadolu Coğrafyası, XII-XII-XIV*, (çev. Adnan Pekman) 5. Baskı, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2015.

8.2 Modern Kaynaklar

- ACUN, Fatma; “Tarih Boyunca “Pontus” Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarih Enstitüsü, *Milli Mücadele Döneminde Giresun Sempozyumu*, Giresun, 1999, s.19-34.
- ADATEPE, Mustafa Kemal; *İ.Ö. 2. Binyıl’da Orta Karadeniz Bölgesi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1988.
- AKGÜL, Hülya Çalışkan; “Türkiye’nin Doğu Karadeniz Bölgesi’nin Prehistoryası: Bir Terra Incognita Analizi,” *Karadeniz İnceleme Dergisi*, S. 21, Trabzon, 2016, s.9-26.
- AKURGAL, Ekrem; Anadolu Uygarlıkları, *Phoenix Yayınları*, İzmir, 1995.
- AKURGAL, Ekrem; *Anadolu’nun Kültür Tarihi*, TÜBİTAK Yayınları, Ankara, 1999
- ALBAYRAK, Haşim; *Tarih Boyunca Doğu Karadeniz Etnik Yapılanmalar ve Pontus*, Babıali Kitaplığı, İstanbul, 2010.
- ALBAYRAK, Haşim; *Tarih Boyunca Doğu Karadeniz’de Etnik Yapılanmalar ve Pontus*, Babıali Kitaplığı, İstanbul, 2010.
- ARSEBÜK, Güven; “Yarımburgaz Mağarası” Yasin Topaloğlu (edt.) *ARKEO Atlas*, Doğan Burda Dergi Yayıncılık ve Pazarlama A.Ş.
- ARSLAN, Murat; “I. Mithradates-Roma Savaşı, Rhodos ve Lykia’nın Durumuna Genel Bakış”, Nezih Başgelen (edt) *Likya İncelemeleri I, Arkeoloji ve Sanat Yayınları*, İstanbul, 2002, s.115-128.
- ARSLAN, Murat; “Pontos’tan Karadeniz’e: Bir Adlandırılmanın Ardındaki Ön Yargılar, Varsayımlar ve Gerçekler” *OLBA XI*, 2006.
- ARSLAN, Murat; *Arrianus’un Karadeniz Seyahati, (Arriani Periblus Ponti Euxini)*, Odin Yayıncılık, İstanbul, 2005.
- ARSLAN, Murat; *Mithradates VI Eupator, Roma’nın Büyük Düşmanı*, Odin Yayıncılık, İstanbul, 2007.
- ARSLANTAŞ, Yüksel; “Paleolitik ve Mezolitik (Epi-Paleolitik) Çağ’da Barınma”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 24, S:2, s. 319-343, Elazığ, 2014.

- ASCHERSON, Neal; *Karadeniz*, (çev. Kudret Emiroğlu), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2002.
- ATASOY, Sümer; *Hellen ve Roma Döneminde Anadolu Kenti*, Promete Yayınları, 2001.
- AYDINGÜN, Şengül G; “Yarımburgaz Mağarası’nda Son Durum”, *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, 152 Mayıs-Ağustos 2016, s.217-230.
- BAHAR, Hasan; *Eskiçağ Ugarlıkları*, Kömen Yayınları, Konya, 2013.
- BAYHAN, Ahmet Ali; *Anadolu Kültür Mirasında Şebinkarahisar*, Doğan Ofset, Erzurum, 2005.
- BAZ, Ferit; “Herodotos’un Anlatımlarına Göre, İskitlerin Kimmerleri Takip Meselesi”, *Cedrus IV*, 2016, s.47-59.
- BEKDEMİR, Ünsal, ERTÜRK, Mustafa, GÜNER, İbrahim; “ Giresun’un Tarihî Coğrafyası”, *Doğu Coğrafya Dergisi*, 6 (4), 2000, s. 1-17.
- BELLİ, Oktay, CEYLAN A; “Kuzeydoğu Anadolu’da Bir Tunç Çağı ve Urartu Kalesi”, *Tüba-Ar 5*, s. 121-145.
- BIJİŞKYAN, P. Minas; *Karadeniz Kıyıları Tarihi ve Coğrafyası*, çev. Hrand D. Andreasyan, İstanbul Edebiyat Fakültesi, İstanbul, 1969.
- BIJİŞKYAN, P. Minas; *Pontos Tarihi*, çev. Hrand D. Andreasyan, Çiviyazılıları Yayınları, İstanbul, 1998.
- BİLGİ, Önder; “İkiztepe Kazılarının 1985 Dönemi Sonuçları”, KST. VII. 1987, s. 149–156.
- BİLGİ, Önder; “İkiztepe Kazılarının 1987 Dönemi Sonuçları”, KST. X/1, 1989, s. 201–209.
- BİLGİ, Önder; “İkiztepe Kazılarının 1997 Dönemi Sonuçları”, KST. XX/1, 1999, s. 485–505.
- BİLGİ, Önder; “İkiztepe Kazılarının 1998 Dönemi Sonuçları”, KST. XXI/1, 2000, s. 381–396.
- BİLGİN, Mehmet; *Doğu Karadeniz*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2000.
- BİNGÖL, Orhan; “Arkeoloji ve Sanat Tarihi Eski Anadolu Uygarlıkları Hellenistik Dönemde Anadolu”, *Kültür ve Turizm Bakanlığı Türkiye Kültür Portalı Projesi*, Ankara, 2009.

- BİRİNCİ, Salih; *Eynesil İlçe Merkezi'nin Coğrafyası*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 2007.
- CAN, Birol; "Hellenistik, Roma ve Bizans Dönemlerinde Erzurum ve Çevresi", Mehmet Işıklı, Erhan Mutlugün, Mine Artu, ed. *Arkeolojik, Kültürel ve Estetik Yansımalar Atatürk Üniversitesi Yayını*, Erzurum, 2010, s. 34-42.
- CEYLAN, Alpaslan; "Arnuwanda-Asmunikal Dua Metni ve Tarihi Açından Değerlendirilmesi", *Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Edebiyat Bilimleri Araştırma Dergisi* 23, 1996, s.1-12.
- CEYLAN, Alpaslan; "Yeni Bulgular Işığında Kuzey Anadolu'da Diauehi Krallığı ve Urartular", *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2017.
- CHARLES, Keith Maisels, *Uygarlığın Doğuşu*, (çev. Alaeddin Şener), İmge Yayınevi, Ankara, 1999.
- ÇINAKLI, Mine; *Doğu Karadeniz Bölümü'nde Meydana Gelen Taşkınlar*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2008 Ankara.
- ÇİĞDEM, Süleyman; "Başlangıçtan Eski Tunç Çağı Sonuna Kadar Erzurum ve Yöresi Geçim Kaynakları", Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı, Erzurum, 2000, s. 197-211.
- ÇİĞDEM, Süleyman; "Urartu Krallığı'nın Doğu Karadeniz İlişkilerinde Diauehi Ülkesinin Rolü", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Erzurum, 2007, s. 95-111.
- ÇİLİNGİROĞLU, Altan A; "Diauehi'de Bir Urartu Kalesi: Umudum Tepe (Kolartepe)", Mevlut Okayer Anısına, *Anadolu Araştırmaları*, 2011, s. 191-194
- ÇİLİNGİROĞLU, Altan, DERİN, Zafer; "Doğu Karadeniz Yüzey Araştırması 1993", *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 12, 1994, s. 343-347.
- ÇİZİKÇİ, Semih Yaşar; *Karadeniz Grek Kolonizasyonu*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun, 2015.
- ÇOBAN, Hacı; "Kapadokya'da Kimmerler," *Cappadocia Journal Of History and Social Science*, 2199-353X, s.121-131.

- ÇOBAN, Hacı; *Anadolu'da Kimmer-İskitler ve Orta Anadolu'daki İzleri*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Afyonkarahisar, 2013, s.90-110.
- DEMİR, M; “Antik Dönemde Bir Doğu Karadeniz Kavmi: Khalybler”, *Uluslararası Giresun ve Doğu Karadeniz Sosyal Bilimler Sempozyumu*, Giresun Belediyesi, 09-11 Ekim 2008, Giresun, s. 67-85.
- DEMİR, Muzaffer; *Lidyalılar Mythos'tan Logos'a*, TTK, Ankara, 2014.
- DEMİRRAĞ, Yelda; *Önasya Dünyasında Kimmer ve İskitler*, , Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2003.
- DEMİREL, Serkan, “Hitit-Kaşka İlişkilerinde Yanıtını Aranılan Bazı Sorular”, *Akademik Bakış*, Cilt: 6, S; 12, 2013, s.193-203.
- DİNÇOL, A. M, YAKAR, J; “Nerik Şehrinin Yeri Hakkında”, *Belleten*, Cilt: XXXVIII, S:152, Ankara, 1974, s.563-583.
- DİNÇOL, Ali. M; “Hititler” Anadolu Ansiklopedisi 1, *Görsel Yayıncılık*, 1982, s.17–127.
- DOKSANALTI, Ertekin M, ASLAN, Erdoğan, MİMİROĞLU, İ. Mete; “Giresun İli ve Giresun Adası Arkeolojik Yüzey Araştırmaları 2009”, Araştırma Sonuçları Toplantısı 2010, İstanbul Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, s. 143–162.
- DOKSANALTI, Ertekin M, ASLAN, Erdoğan, MİMİROĞLU, İ. Mete; “Giresun İli ve Giresun Adası Arkeolojik Yüzey Araştırmaları: 2010”, *29. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Cilt: 2, Malatya, 2011, s.117–147.
- DOKSANALTI, Ertekin M, EKİCİ, Makbule; “Giresun Aretias/Khalcheritis, Adası Kazıları Seramik Buluntuları”, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S:27, Denizli, 2017, s.389-403.
- DÖNMEZ, Şevket, “Orta Karadeniz Bölgesi Yüzey Araştırması”, *Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi*, 1999, s. 330-334.
- DÖNMEZ, Şevket; “Orta Karadeniz Bölgesi'nin İlk Tunç Çağı II Öncesi Kültürel Gelişimi Üzerine Yeni Gözlemler”, D. Burcu Erciyas, E. Koparal, (edt.), *Karadeniz Araştırmaları Sempozyum Bildirileri*, Ankara, 2004, s. 64-89.

- DÖNMEZ, Şevket; *Orta Karadeniz Bölgesi Yüzey Araştırması*, O. Belli (edt), Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi (1932-1999), s.330-334.
- DREWS, R; “Karadeniz’de En Eski Grek Yerleşmeleri”, (çev. Ömer Çapar), *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, S.26, C:15, Ankara, 1991, s. 303-327.
- DURMUŞ, İlhami, *İskitler (Sakalar)*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2008.
- DURMUŞ, İlhami; “Anadolu’da Kimmerler ve İskitler”, *Belleten*, Cilt: LXI/231, TTK, Ankara, 1997, s.273-284.
- EMECEN, Feridun; “Giresun Karadeniz”, *İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 14, s. 78-84.
- EMİR, Osman Emir; *Prehistorik Dönemden Roma Dönemine Kadar Trabzon ve Çevresi*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 2008.
- EMİR, Osman, ÇİĞDEM, Süleyman; “Geç Hellenistik Dönemde Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi’nin Stratejik Önemi”, Çayeli’nden Erzurum’a, Selami Kılıç, Ahmet Sefa Yıldırım edt, *Atatürk Üniversitesi Yayınları*, Erzurum, 2016, s. 227-247.
- EMİR, Osman; “Eskiçağ’da Doğu Karadeniz Bölgesinin Jeopolitik Önemi”, *Karadeniz İncelemeler Dergisi*, KTÜ, Trabzon, s. 9-26.
- ERCİYAS, D. Burcu; “Hellenistik Dönem’de Karadeniz: Yerleşimler, Anıtlar ve Sikkeler Işığında Pontos Krallığı”, D. Burcu Erciyas, E. Koparal, (edt.), *Karadeniz Araştırmaları Sempozyum Bildirileri*, Ankara, 2004, s.203-219.
- ERZEN, Afif; *Doğu Anadolu ve Urartular*, TTK, Ankara, 1991.
- FREEMAN, Charles, *Mısır, Yunan ve Roma Antik Akdeniz Uygarlıkları*,(çev. Suat Kemal Angı), Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2013.
- GHAZARYAN, R.P; “The Development Of The Armenian Statehood: Kingdom Of Hayasa (XIV-XIII),” *d in History Deputy Director of the Institute of Oriental Studies of Nasra, FuPhndamental*, 2015.
- GOLDSWORTHY, Adrian; *Caesar*, (çev. Efe Kurtluoğlu), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2010.

- GOLOĞLU, Mehmet; *Trabzon Tarihi, Fethihten Kurtuluşa Kadar*, Serander Yayınları, Trabzon, 2013.
- GRAKOV, B.N; *İskitler*, çev. D. Ahsen Batur, Selenge Yayınevi, İstanbul, 2006.
- GÜNALTAY, M. Şemseddin; *İran Tarihi I, En Eski Çağlardan İskender'in Asya Seferine Kadar*, TTK, Ankara, 1987.
- GÜNALTAY, Şemseddin; *Yakın Şark II Anadolu*, TTK, Ankara, 1987.
- GÜNEY, Hale; "Hellenistik Dönem Öncesi Bithynia'da Hellen Kolonileri ve Bithynialılar Arasındaki İlişkiler", (TTK Adına Ahmet Belada), *Bellekten*, C:LXXVIII S:281-283, Ankara 2014, s.402-441.
- HAMILTON, William John; *Küçük Asya*, Midas Kitap Yayınları, Ankara, 2013.
- IŞIK, Adem; "Karadeniz Bölgesinde Eskiçağ Halkları" *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi 16*, Aralık 2008, s. 177-183.
- IŞIK, Adem; *Antik Kaynaklarda Karadeniz Bölgesi*, TTK, Ankara, 2001.
- IŞIKLI, Mehmet; "İÖ I. Bin Yılda Erzurum Bölgesi: Arkeolojik ve Yazılı Kaynaklar Işığında Diauehi Krallığı", *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Müdürlüğü*, Erzurum, 2006, s.49-72.
- İLTAR, Gazanfer, TEMÜR, Akın; "Doğu Kradeniz'de Antik Bir Yerleşim: Aretias/Khalkeritis Adası (Giresun Adası)", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, S.24, Bahar 2018, s.11-30.
- İPLİKÇİOĞLU, Bülent, *Hellen ve Roma Tarihinin Anahatları*, Arkeolojik ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2007.
- İPLİKÇİOĞLU, Bülent; *Eskiçağ Tarihinin Anahatları I*, Marmara Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1990.
- KARTAL, Metin; "Anadolu'nun Epi-Paleolitik Dönem Buluntu Toplulukları", *Anadolu 24*, Ankara, 2003.
- KAYA, Mehmet Ali; Türkiye Tarihi ve Uygarlıkları I, *Türkiye'nin Eski Çağ Tarihi ve Uygarlıkları, Tarih öncesi çağlardan Perslere Kadar*, İlya İzmir Yayınevi, İzmir, 2012.
- KAYMAKÇI, Salih; "Yeni Bulgular Işığında İÖII. Binyılda Giresun İlinin Dağlık Kesimi-Çamoluk İlçesi", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2019 (41), s.169-180.

- KAYMAKÇI, Salih; *Giresun İli ve İlçeleri İle Giresun “Prehistorik Dönem” Adası Arkeolojik Yüzey Araştırması 2015 Raporu* (Yayınlanmamış).
- KAYMAKÇI, Salih; *Giresun İli ve İlçeleri İle Giresun Adası Arkeolojik Yüzey Araştırması 2016 Raporu*.(Yayınlanmamış).
- KAYMAKÇI, Salih; *Giresun Yüzey Araştırması Sonuç Raporu*, (Yayınlanmamış) 2018.
- KAYMAKÇI, Salih; *Giresun Yüzey Araştırması Sonuç Raporu*,(Yayınlanmamış) 2017.
- KAYMAKÇI, Salih; “Yüzey Araştırmaları Işığında Şebinkarahisar’ın İÖ II. Binyıl Yerleşmeleri ve Yol Bağlantıları” *Karadeniz Araştırmaları*. XVI/61,2019, s.1-16.
- KAYMAKÇI, Salih; *Eskiçağda Kelkit Vadisi (Lykos)*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya, 2013.
- KAYMAKÇI, Salih; *Kelkit Havzası’nın Eskiçağ Tarihi ve Arkeolojisi (Lykos)*, Kömen Yayınları, 1. Baskı, Konya, 2017.
- KINAL, F; “Arzava Memleketlerinin Mevkii ve Tarihi”, *Dil ve Tarih –Coğrafya Fakültesi Edebiyat Tarihi, TTK*, Ankara, 1953.
- KINAL, F; “Doğu ve Güney Doğu Anadolu’da Tetkik Gezisi Raporu”, *DTCF Dergisi*, Ankara, 1954, s. 77-89.
- KINAL, Firuzan; *Eski Anadolu Tarihi*, TTK, Ankara, 1991.
- KIYMET, Kurtuluş; *İÖ II. Orta Karadeniz Bölgesi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2004.
- KİNG, Charles; *Karadeniz*, (çev. Zülal Kılıç), Kitap Yayınevi, İstanbul 2015.
- KİNG, Charles; *Karadeniz*, (çev. Zülal Kılıç), Kitapyayınevi, İstanbul, 2008.
- KOÇAK, Özdemir, Eskiçağ’da Orta Karadeniz Bölümü Madenciliği, D. Burcu Erciyas, E. Kopalal, (edt.), *Karadeniz Araştırmaları Sempozyum Bildirileri*, Ankara, 2004, s.1-39.
- KOŞAY, Hamit Z; “Hitit Tapınağı Samuha Nerededir”, *Belleten*, Cilt: XXXVI, S:144, Ankara, 1972, s.463-468.

- KOŞAY, Hamit Zübeyir; Kemal Turfan, “Erzurum-Karaz Kazısı Raporları”, *TTK Belleten*, Cilt XXIII, Sayı 91, Ankara, Temmuz 1959.
- KOŞAY, Hamit Zübeyir; “Türk Tarih Kurumu Alacahöyük Hafriyatı 1940 Çalışmaları ve Neticeleri”, *Belleten* 5/17-18, 1941, s. 1-8.
- KÖKTEN, İ. Kılıç Kökten; “Kuzeybatı Anadolu’nun Tarihöncesi Hakkında Yeni Gözlemler”, *DTCFD*, Ankara, 1947, s.201-214.
- KÖKTEN, İ. Kılıç; Anadolu’da Prehistorik Yerleşme Yerlerinin Dağılışı Üzerine Bir Araştırma”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Dergisi(DTCF)*, C.10, S.3-4, Ankara, 1952, s.167-188.
- KÖKTEN, İ. Kılıç; “Bazı Prehistorik İstasyonları Hakkında Yeni Buluntular”, *DTCFD*, 5/1-5, Ankara 1947, s.223-239.
- KÖKTEN, İ. Kılıç; “Tarsusu-Antalya Arası Sahil Şeridi Üzerinde ve Antalya Bölgesinde Yapılan Tarihöncesi Araştırmalar Hakkında”, *Türk Arkeoloji Dergisi*, S, VIII-2, Maarif Basımevi, Ankara, 1959, s.10-16.
- KRONBERG, Peter; “Doğu Karadeniz Dağlarının (Kuzeydoğu Türkiye) Tektoniği Üzerinde Fotojeolojik Veriler,” Clausthal Teknik Üniversitesi, Jeoloji Enstitüsü, s. 57-65.
- LLOYD, Seton Llyod, *Türkiye’nin Tarihi, Bir Gezginin Gözüyle Anadolu Uygarlıkları*, çev. Ender Varinlioğlu, Tübitak Yayınları, Ankara, 1998.
- MANSEL, Arif Müfid; *Ege ve Yunan Tarihi*, TTK, Ankara, 1971.
- MARIANNA, Koromila; *The Greek and Black Sea From to 20th Century*, 2. Baskı, Athens, 2002.
- MARTİN, Thomas R; *Eski Yunan Tarihöncesinden Helenistik Çağ’a*, (çev. Ümit Hüsrev Yolsal), Say Yayınları, İstanbul, 2012.
- MAYOR, Adrienne, *Mithradates*, çev. Gürkan Ergin, Türkiye İş Bankası kültür Yayınları, Ankara, 2013.
- MEMİŞ, Ekrem; *Eskiçağ Medeniyetleri Tarihi*, Ekin Yayınları, Bursa, 2009.
- MEMİŞ, Ekrem; *Eskiçağ Türkiye Tarihi*, Ekin Yayınları, Bursa, 2011.
- MEMİŞ, Ekrem; *Eskiçağ Türkiye Tarihi*, Ekin Yayınları, Bursa, 2015.
- MEMİŞ, Ekrem; *Tarihi Coğrafyaya Giriş*, Selçuk Üniversitesi, Konya, 1990.

- MİTCHELL, Stephen; “Doğu ve Batı Arasında Anadolu Hellenistik Çağ’da Attalos ve Mithradates Krallıklarının Paralel Yaşamları”, (çev. Turhan Kaçar), Exeter Üniversitesi, Balıkesir Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümünde Seminer, Balıkesir, 2003, s.140-153.
- MURAT, Leyla; *Anadolu’da Kaşkalar*, Hel Yayınları, Ankara, 2016, s. 194-218.
- NOVRUZLU, Aziz; “Kimmerler Kültürüne Bir Bakış”, *Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.18, S.32, Bursa, 2016, s.205-224.
- OKTAN, Mehmet; “Roma Cumhuriyet Dönemi’nde Pontos’da Yapılan Düzenlemeler”, *Anadolu* 34, 2008, s.47-75.
- OKUR, Mehmet; “Pontos Meselesinin Ortaya Çıkışı ve Karadeniz Bölgesi’nde Pontosçu Faaliyetler”, *Karadeniz Araştırmaları*, S, 14, Trabzon, 2007, s.1-28.
- ÖZDOĞAN, Aslı; *Orta Karadeniz Bölgesi, Gökırmak ve Araç/Ilgaz Havzaları Araştırma Projesi*, O. Belli (edt), Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi (1932-1999), s.321-327.
- ÖZGÜÇ, Tahsin; “Samsun Hafriyatının 1941–42 Yılı Neticeleri”, Türk Tarih Kongresi 3, Ankara, 1948, s. 393-419.
- ÖZGÜÇ, Tahsin; “Öntarihte Anadolu Kronolojisi”, *Bellekten IX*, Ankara, 1945.
- ÖZMENLİ, Mehmet; *Giresun Tarihi*, Eski Çağ’dan Ortaçağ’ın Sonuna Kadar, Eser Ofset Basın Yayın Matbaacılık, Erzurum, 2013.
- ÖZSAİT, Mehmet, “Anadolu’da Hellenistik Dönem”, *Anadolu Uygarlıkları Görsel Anadolu Tarihi Ansiklopedisi 2*, Görsel Yayınlar, 1982, s. 279-324.
- ÖZSAİT, Mehmet; “2003 Yılı Amasya, Samsun ve Ordu İlleri Yüzey Araştırmaları”, *22. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Cilt:2, Konya, 2004, s. 263-275.
- ÖZSAİT, Mehmet; “Orta Karadeniz Bölgesi Yüzey Araştırmaları”, O. Belli (edt), Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi (1932-1999), s.335-340.
- ÖZSAİT, Mehmet; *İlk Tarihinde Pisidya*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No: 2710, İstanbul, 1980.
- ÖZTÜRK, Özhan, *Antikçağ’dan Günümüze Karadeniz’in Etnik ve Siyasal Tarihi Pontus*, Qenesis Kitap, 2.Baskı, Ankara, 2012.

- PEHLİVAN, Mahmut; “Başlangıçtan Urartu’nun Yıkılışına Kadar Bayburt ve Yöresi”, *Türk Tarihinde ve Kültüründe Bayburt Sempozyumu (23-25 Mayıs 1988)*, Ankara, 1994, s. 327-345.
- PEHLİVAN, Mahmut; “Daya(e)ni /Diau(e)hi (Uruatri-Nairi Konfederasyonları Döneminden Urartu’nun Yıkılışına Kadar”, *Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları*, Erzurum, 1991.
- PEHLİVAN, Mahmut; *Hayaşa (İÖ XV-XIII Yüzyıllarda Kuzey-Doğu Anadolu)*, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, Erzurum, 1991.
- PEŞKEN, Okay; *Giresun İli Eskiçağ Tarihi ve Arkeolojik Yerleşmeleri*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 2012.
- PINARCIK, Pınar; “Urartu Krallığı’nın Tarihi Coğrafyası Hakkında Yeni Öneriler”, *Tarih İncelemeler Dergisi*, Cilt; XXVII, S;2, 2012, s.459-482.
- SALVİNİ, Mirjo; “An Overview of Urartian History”, (Urartu Tarihine Genel bir Bakış), *Urartu: Doğu’da Değişim*, 2011. s.74-101.
- SALVİNİ, Mirjo; *Urartu Tarihi ve Kültürü*, (Çev. Belgin Aksoy), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2006.
- SCHWERTHEIM, Elmar; *Antikçağda Anadolu*, (çev. Nuran Batu), Kitap Yayınevi, İstanbul, 2009.
- SEVİN, Veli, “Anadolu’da Yunanlılar,” *Anadolu Uygarlıkları Görsel Anadolu Tarihi Ansiklopedisi*, *Görsel Yayınları*, C.2, İstanbul, 1982, s. 213-228.
- SEVİN, Veli; *Anadolu Arkeolojisi*, Der Yayınları, İstanbul, 2003.
- SEVİN, Veli; *Atlaslı Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi Eski Anadolu ve Trakya Başlangıcından Pers Egemenliğine Kadar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.
- SEVİN, Veli; “Anadolu’da Pers Egemenliği”, *Anadolu Uygarlıkları Görsel Anadolu Tarihi Ansiklopedisi*, C. II, Görsel Yayıncılık, 1982, s.268-277.
- SEVİN, Veli; “Frygler”, *Anadolu Uygarlıkları II*, Görsel Yayıncılık, İstanbul, 1982.
- SEVİN, Veli; *Anadolu’nun Tarihi Coğrafyası I*, TTK, Ankara, 2001.
- SOBOL, Donald J; *Yunan Mitolojisinde Amazonlar*, (çev. Burcu Yumrukçağlar) Öteki Kültür Yayınları, I. Basım Ekim 1999.

- ŞAHİN Cemalettin; Nihat Ali Özcan, Hayati Doğanay, *Türkiye Coğrafyası (Fiziki-Beşeri-Ekonomik-Jeopolitik)*, Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara, 2005.
- ŞENGÜL, Fatih; “Homeros’a Göre Kimmer Kavim Adı Etimolojisi” *Karadeniz Araştırmaları*, Cilt: 5, Sayı: 17, 2008, s.33-42.
- ŞENYURT, S. Yücel, AKÇAY, Atakan, BULUT, Emirhan, “Kurul Kalesi 2016 Yılı Kazı Çalışmaları”, *39. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Cilt:3, Bursa, 2017, s.133-147.
- ŞENYURT, S. Yücel, AKÇAY, Atakan; “Kurul Kalesi (Ordu) VI. Mithradates Dönemi Yerleşimi Üzerine Ön Değerlendirmeler”, Diane Favro, Emel Erten, Murat Özyıldırım, Tuna Akçay (edt), *Seleucia VI Olba Kazısı Serisi*, S:6, , 2016, s.221–248.
- TANSUĞ, Kadriye, “Kimmerler’in Anadolu’ya Girişleri ve İÖ 7 nciyüzyılda Asur Devleti nin Anadolu ile Münasebetleri”, *DTCFD*, C. VII. , S: 4, Ankara, 1949 s.535- 550.
- TARHAN, M. Taner; “Eskiçağda Kimmerler Problemi”, *Belleten*, Cilt: XL, TTK, Ankara, 1976.
- TARHAN, M. Taner; “Ön Asya Dünyasında İlk Türkler Kimmerler ve İskitler”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi*, Türkler, Cilt: 1, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s.597-610.
- TARHAN, Taner; “Eski Anadolu Tarihinde Kimmerler”, *Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, I Araştırma Sonuçları Toplantısı*, İstanbul, 26 Mayıs 1983, s.109-120.
- TAŞCI, Kemal; *İspir ve Çevresinin Ortaçağ Tarihi*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 2008.
- TEK, A. Tolga; *Anadolu’da Hellenistik Dönem*, H. Sabri Alanyalı (edts), Anadolu Arkeolojisi, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2012.
- TEKİN, Oğuz, *Eski Yunan Tarihi, İletişim Yayınları*, İstanbul, 1998.
- TEKİN, Oğuz; *Eski Anadolu ve Trakya Ege Göçlerinden Roma İmparatorluğu’nun İkiye Ayrılmasına Kadar (İÖ 12.-MS 4. Yüzyıllar Arası)*, İletişim Anadolu Uygarlıkları, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007.

- TEKİN, Oğuz; *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008.
- TELLİOĞLU, İbrahim, “Doğu Karadeniz Bölgesinin Bugünkü Etnik Yapısına Tesir Eden Göçler”, *Karadeniz Araştırmaları* 5, 2005, s.1-10.
- TELLİOĞLU, İbrahim; “Doğu Karadeniz Bölgesinin Türk Yurdu Haline Gelmesi Hakkında Bir Değerlendirme”, *Türkoloji Araştırmaları Volume 2*, 2 Spring Trabzon, 2007, s. 654-664.
- TELLİOĞLU, İbrahim; “Kimmer ve İskit Göçlerinin Doğu Anadolu Bölgesindeki Etkileri”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S: 27, Şinasi Tekin Özel Sayısı, Erzurum, 2005, s.237-245.
- TEXİER, Charles; *Küçük Asya, Coğrafyası, Tarih ve Arkeolojisi*, (çev. Ali Suat), Kazım Yaşar Koprıman, Musa Yıldız, (hazırlayanlar), Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetler Vakfı Yayınları, Birinci Cilt, Ankara, 2002.
- TEXİER, Charles; *Küçük Asya, Coğrafyası, Tarih ve Arkeolojisi*, (çev. Ali Suat), Kazım Yaşar Koprıman, Musa Yıldız, (hazırlayanlar), Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetler Vakfı Yayınları, İkinci Cilt, Ankara, 2002.
- TOPTAŞ, Koray; *Urartuluların Kimmerler ve İskitler İle Münasebetleri*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2014.
- TUNCEL, Metin; “Karadeniz Balkan ve Anadolu Yarımadalarıyla Kafkasya Arasında Uzanan İç Deniz”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt:24, 2001, s. 385-386.
- UMAR, Bilge; *Karadeniz Kappadokia (Pontos), Bir Tarihsel Coğrafya Araştırma ve Gezi Rehberi*, İnkılap Yayınları, İstanbul, 1999.
- ÜNAL, Ahmet; *Hitit Devrinde Anadolu II*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2003.
- ÜNSAL, Veli; “Eskiçağda Yusufeli ve çevresi”, Muammer Demirel, Mustafa Akıllı (edt.) *Geçmişten Geleceğe Yusufeli Sempozyumu Bildirileri*, Yusufeli Belediyesi Yayınları, İstanbul, 2010.
- ÜNSAL, Veli; “Doğu Karadeniz’in Tarihi Coğrafyası”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 8, Sayı 2, 2006, s.129-144.

- ÜNSAL, Veli; “Hayaşa Krallığı’nın Kuzeydoğu Anadolu’daki Varlığı ve Hayaşa-Hitit İlişkileri”, *RSSS*, Cilt: 5, Sayı: IV, 2017, s. 790-809.
- ÜNSAL, Veli; *Yukarı Çoruh Havzasının Tarihi ve Arkeolojisi Bayburt Yöresi*, Bayburt Valiliği Yayınları, Bayburt, 2006.
- YILDIRIM, Recep; *Uygurluk Tarihine Giriş, İlk Çağ Tarihi ve Uygurlukları*, İzmir, 2002.
- YILDIRIM, Sefa; *Okçular/Berta Havzası ve çevresinde Tarihi ve Arkeolojik Araştırmalar, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Erzurum, 2007.
- ZEHİROĞLU, Ahmet Mican; *Antik Çağlarda Doğu Karadeniz, Chiviyazıları(Mjora)*, İstanbul, 1999 (2000).

9. EKLER

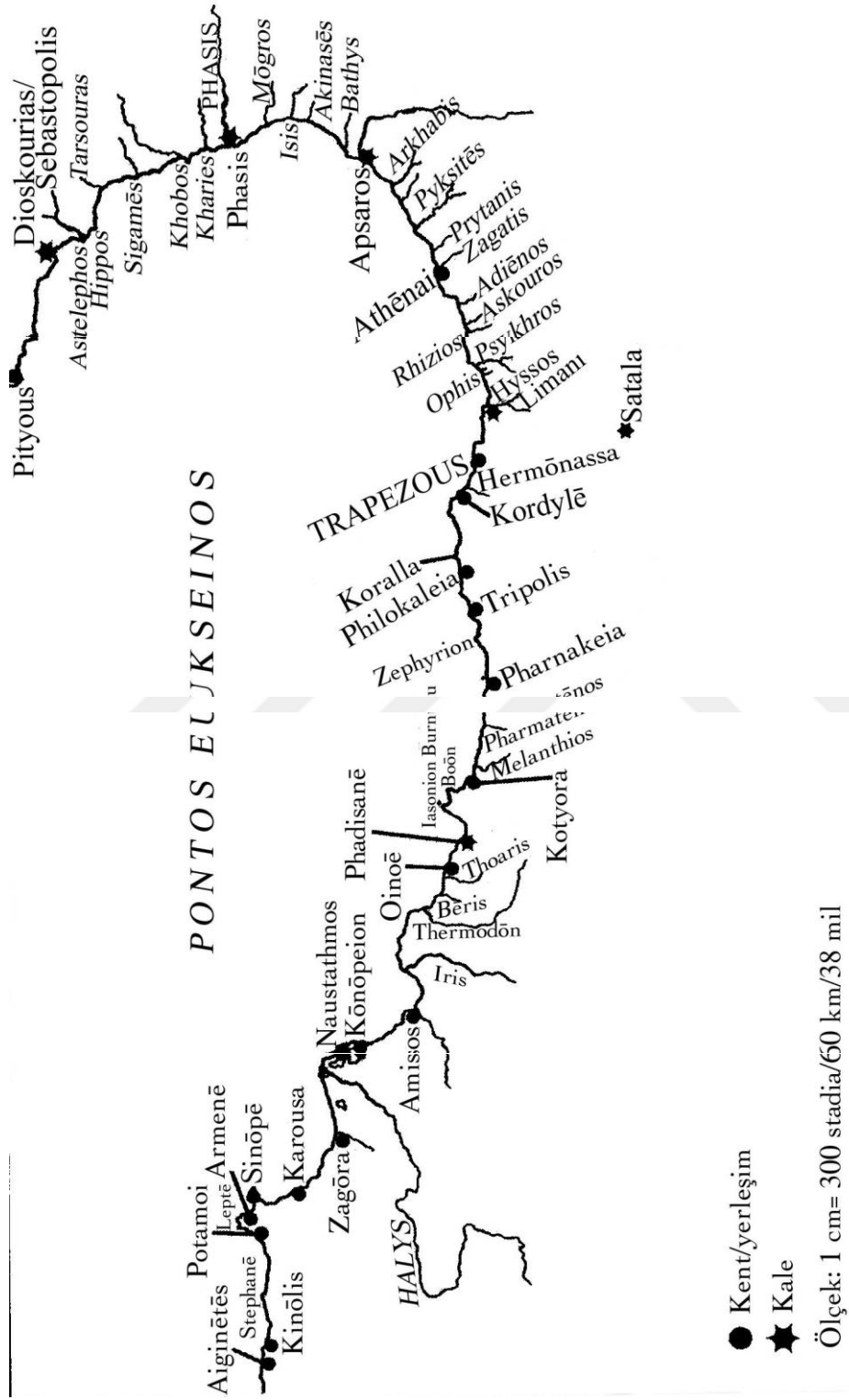
9.1 Haritalar



Harita 1: İÖ II. Binyılda Anadolu'nun Politik Yapısı (Ünal-Kaymakçı 2013)



Harita 2: Mithradates VI. Eupator Döneminde Pontos Devleti (Ünal-Kaymakçı 20013)



Harita 4: Güney Doğu Karadeniz (Arslan 2005)



Harita 5: Urartu Krallığı'nın Batı ve Kuzeybatı kesimleri (Pınarcık)



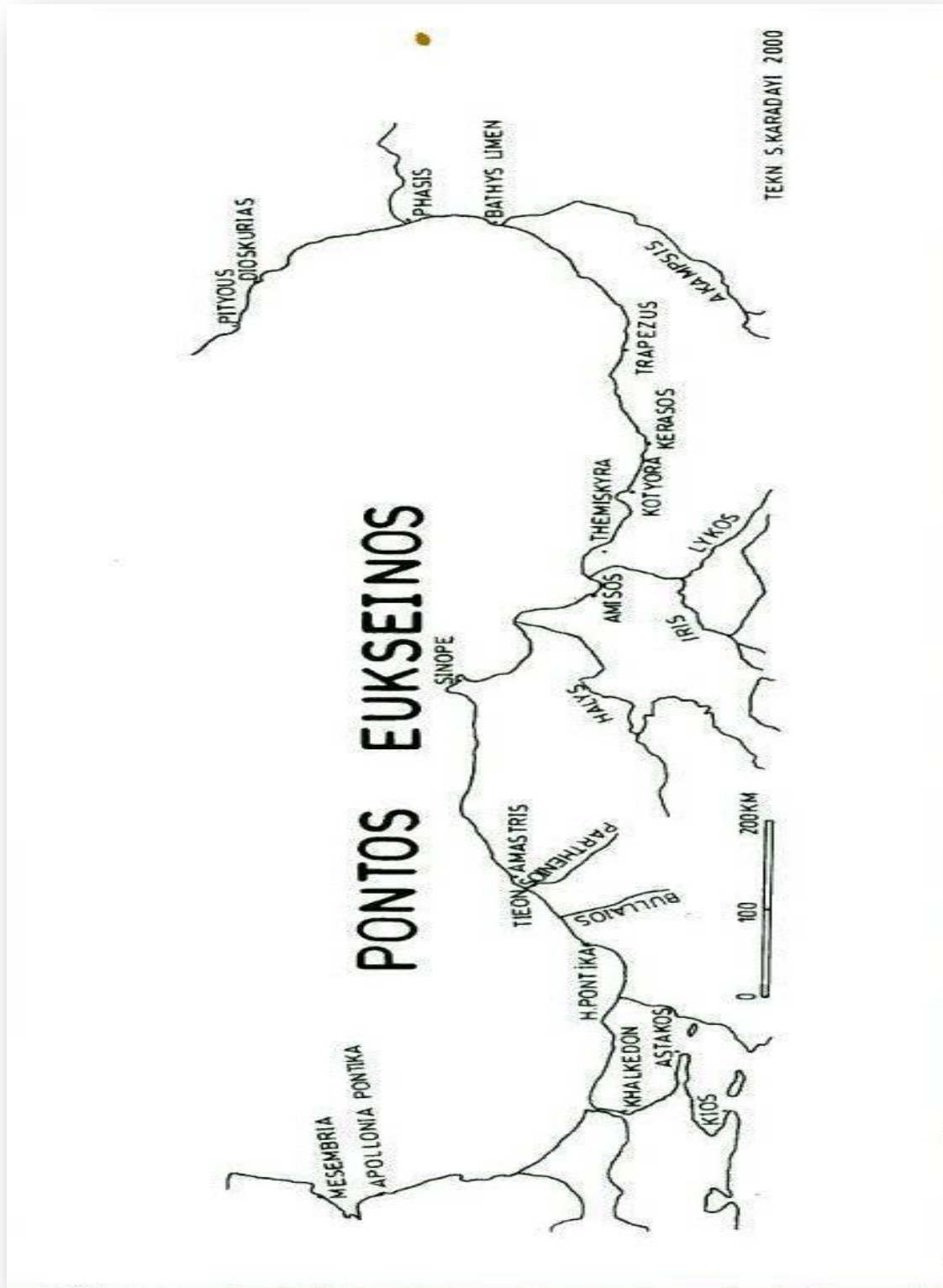
Harita 6: Arkeoloji kültürlerin yayılımı (Novruzlu 2016)



Harita 7: Anadolu coğrafyasına genel bakış (Mayor 2013)



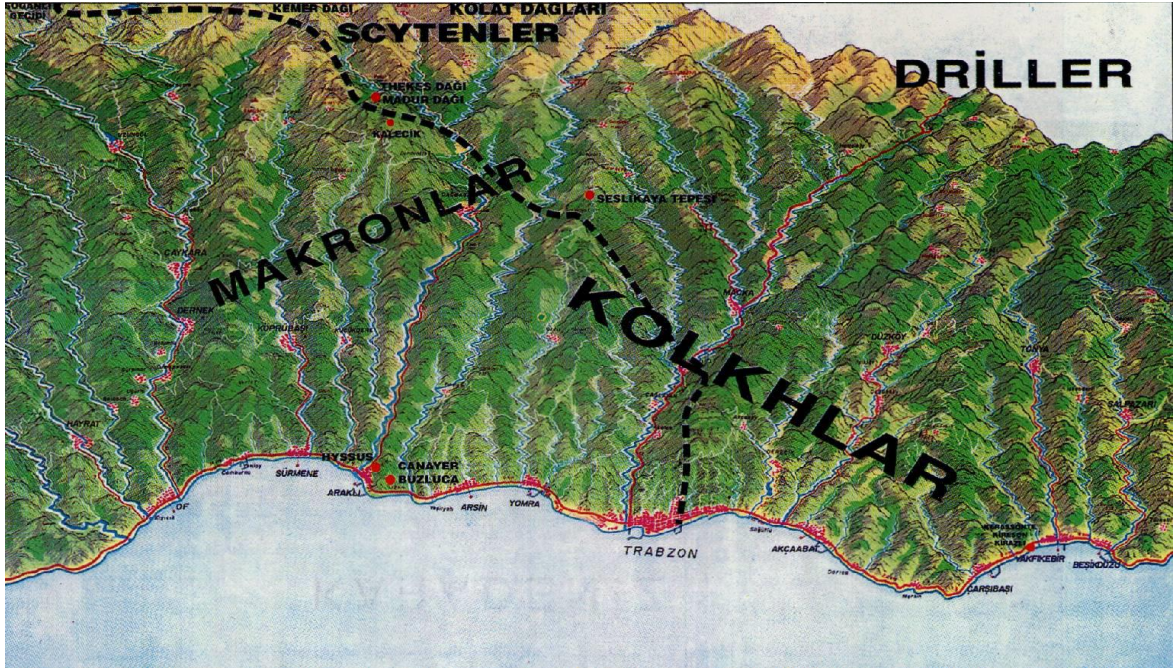
Harita 8: Birinci Mithradates Savaşı: Anadolu, Ege Denizi ve Yunanistan seferleri (Mayor 2013)



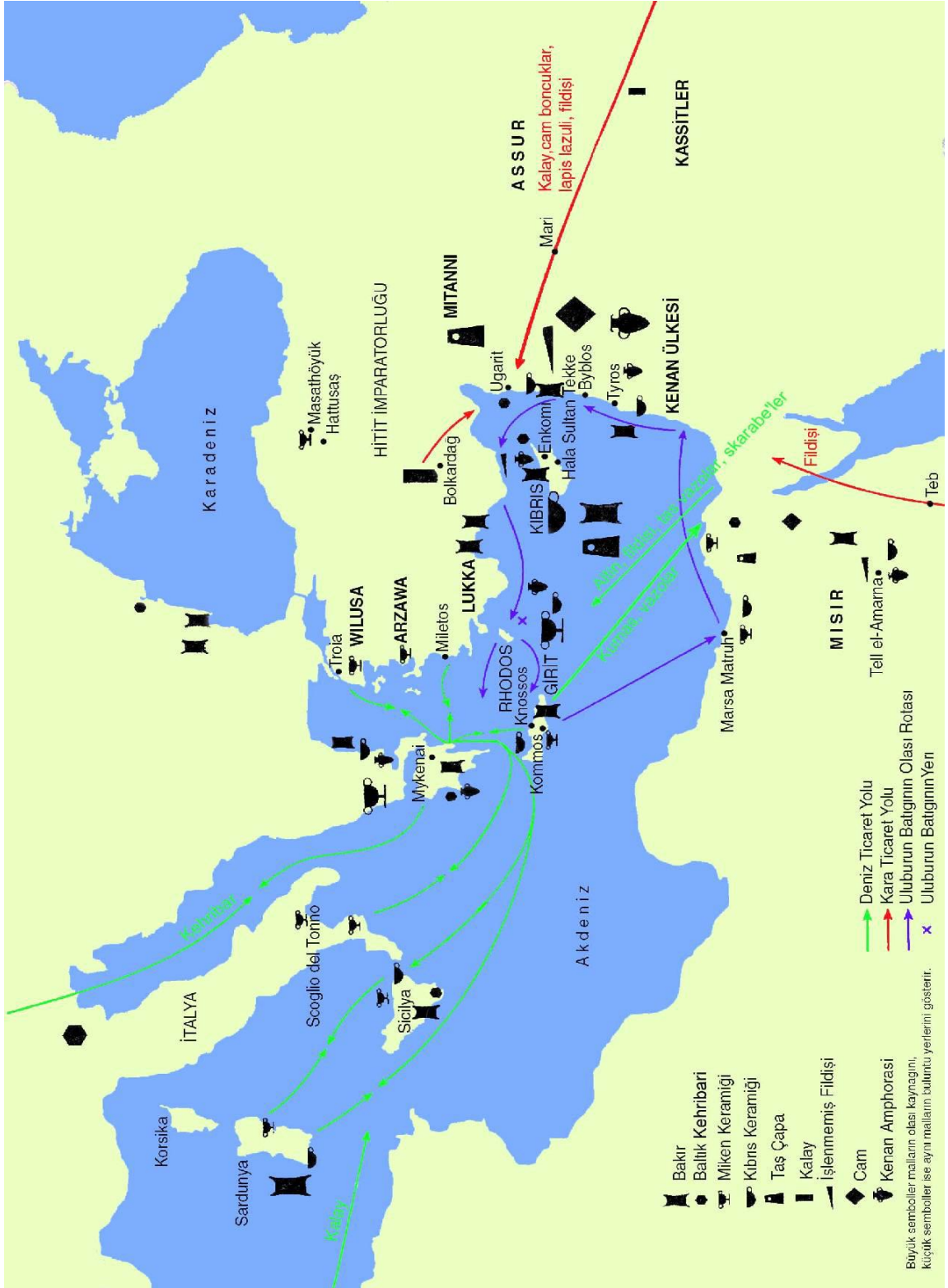
Harita 11:Pontos Eukseinos Kıyılarında Kurulan Grek Koloni Şehirleri (Emir 2008)



Harita 12: İlkçağlarda Bölgede Yaşayan Topluluklar (Emir 2008)



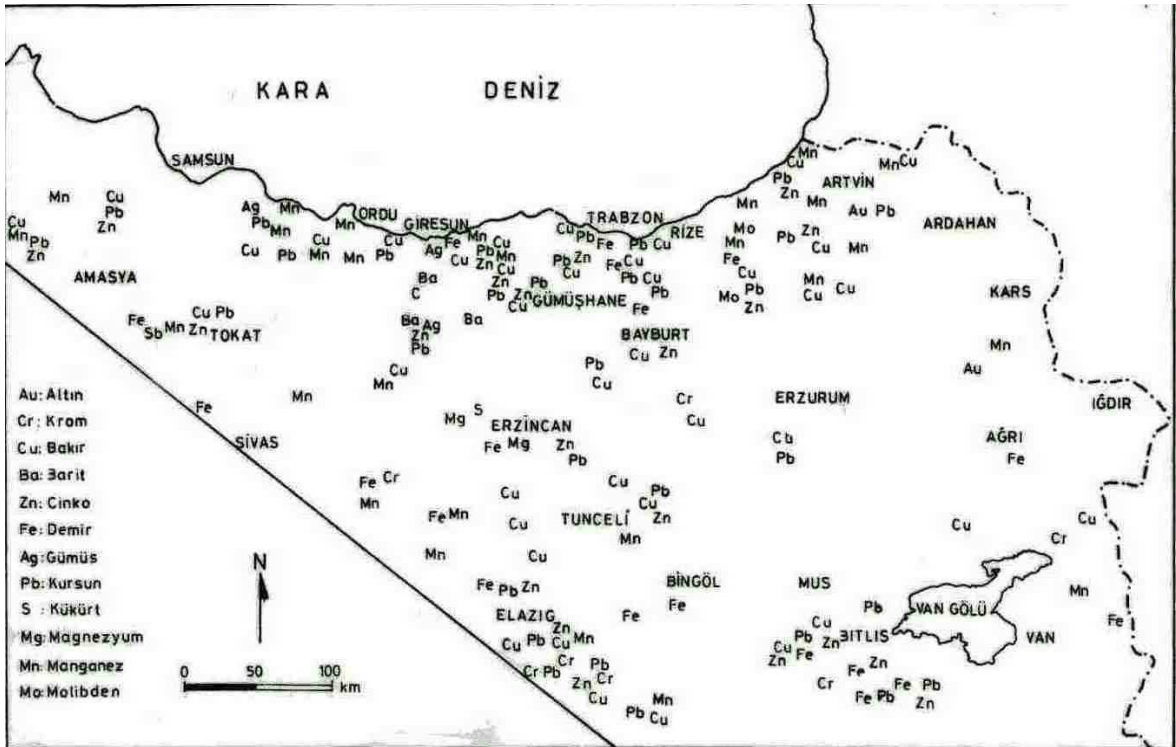
Harita 13: Onbinler'in Trabzon'a Gelirken İzledikleri Yol (Bilgin 2.000)



Harita 14: Ticaret Yolları (Emir 2008)



Harita 15: Diauehi Krallığı (Emir 2008)



Harita 16: Doğu Karadeniz’de Maden Kaynakları (Emir 2008)



Harita 17: Anadolu'da Kurulan Hellenistik Krallıklar (İsmail Baytak)

9.2 Resimler



Resim : 1 Onbinler'in geniş yönünden Madur Dağı'nın görünüşü.



Resim : 2 Madur Dağı'nın zirvesinden Polut Dağı ve Onbinler'in denizi gördükleri düz alanın görünüşü.

Resim 1: (Bilgin 2.000)



Resim : 3 Onbinler'in denizi gördükleri yerde taş yığarak oluşturdukları abideden günümüze ulaşan kalıntılar.



Resim : 4 Onbinler'in taş yığarak oluşturdukları abideden günümüze ulaşan kalıntıların bir başka görünümü.

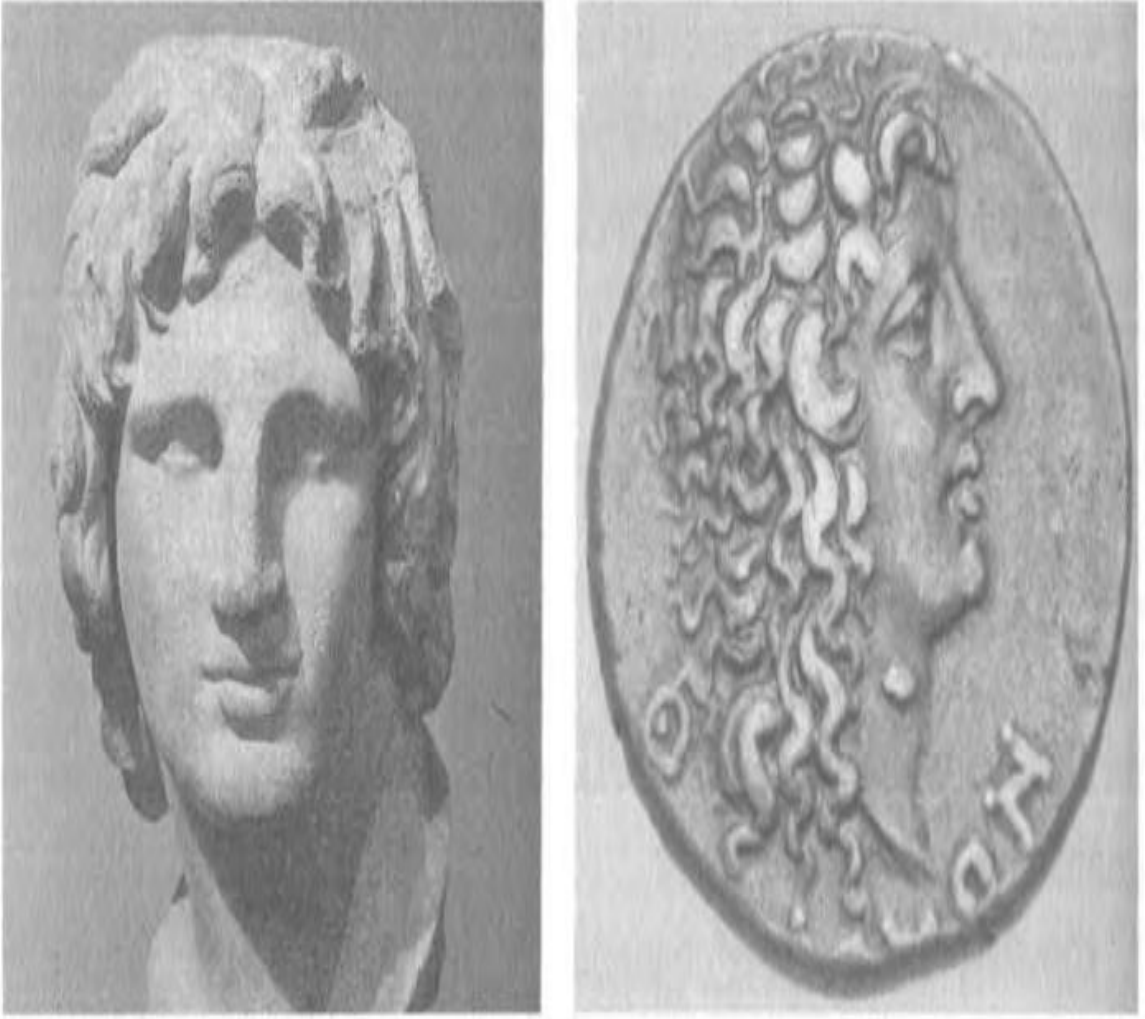
Resim 2: (Bilgin 2.000)



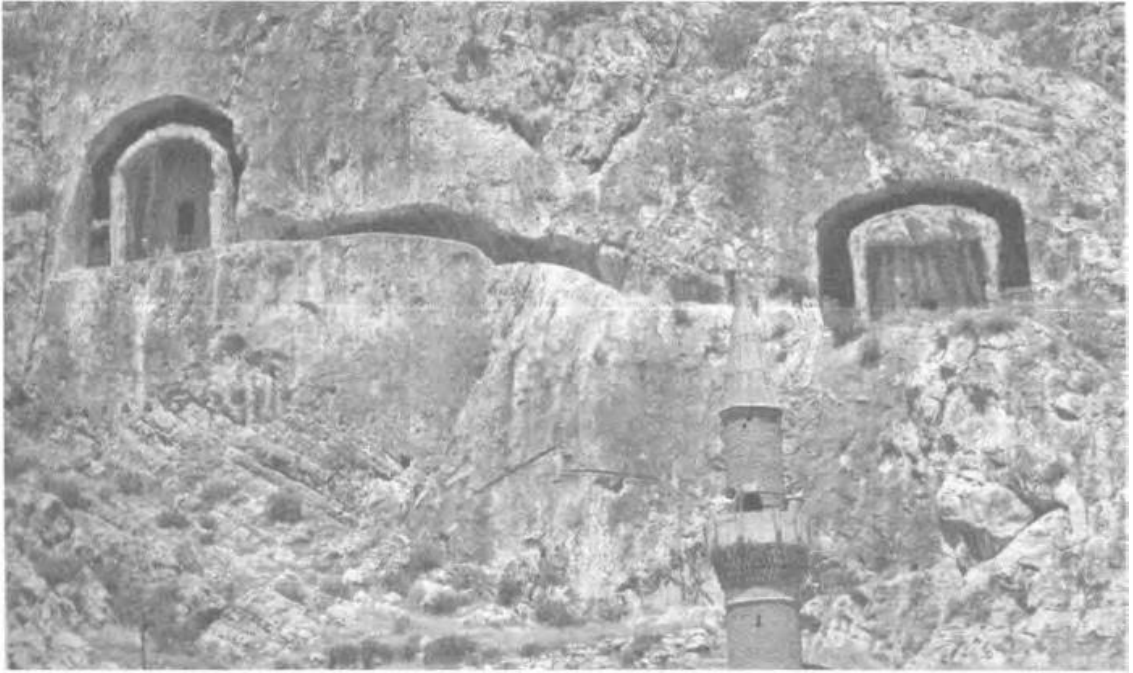
Resim 3: Klazomenai (Glazomen) Lahdinde Kimmer Betimlemesi (Arslan 2005)



Resim 4: Hellenistik ve Roma dönemi eserleri (flickr.com)



Resim 5: Hellenistik İskender büstü. İskender'in İÖ323'teki ölümünden Mithradates dönemine kadar benzer birçok kopya ve sikke portresi üretilmiştir. (Sağda) Makedonia'dan Mithradates'in egemenliği sırasında, İÖ90-75 arasında basılmış bir gümüş tetradrahmi üzerinde yele saçlı İskender portresi. Yandaki resim'deki aynı döneme tarihlenen ve Mithradates'e ait olduğu öne sürülen tunç heykelle büyük benzerliğine dikkat ediniz. (Mayor 2013)



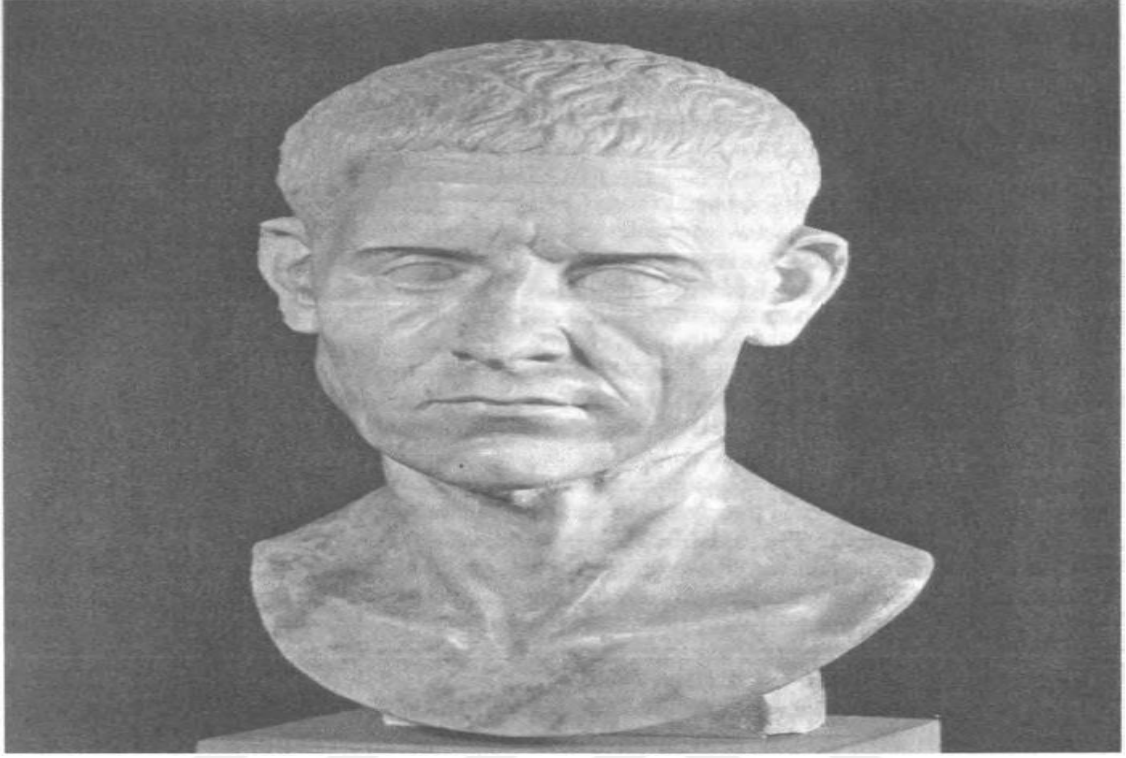
Resim 6: Mithradates sülalesi krallarının Amasya'daki kaya mezarları. (Üstte) 1 ve il. Mithradates ile Ariobarzanes'in mezarları; (altta) III. Mithradates ve I.Pharnakes'in mezarları. V. Mithradates (Euergetes) ve VI. Mithradates (Eupator) de buradagömlüdü. Pers üslubundaki mezarlara yüksek merdivenler veya kaya merdivenleriyle akropolisteki tahkimatlardan ulaşılyordu. (Mayor 2013)



Resim 7: Büyük Mithradates, gümüş tetradrahmi, İÖ 86-85, (Mayor 2013)



Resim 8: Pompeius (Arslan 2007)



Resim 9: Lucius Comelius Sulla, Roma Dönemi büstü. (Mayor 2013)



Resim 10: Tırpanlı savaş arabası saldırısı (Mayor 2013)



Resim 11: Giresun (Peşken 2012)



Resim 12: Aquillius'un ölüm sahnesi (Mayor 2013)



Resim 13: Rodos Kuşatması (Mayor 2013)



Resim 14:Aslan postu başlığıyla Büyük Mithradates (sağda) ve tiarasıyla Tigranes (solda) ittifaklarını Tigranes'in Armenia'daki başkenti Artaksata'da mühürlüyor. (Mayor 2013)



Resim 15: Kalenin içinde tasvir edilen Mithradates'in hayatından çeşitli manzaralar, annesiyle kardeşini zehirlemesiyle başlıyor (üste solda). Mithradates kuşatma altında (üste ortada). Ölümü (üste sağda). Hayatı, Pharnakes'in isyanıyla (ön planda) son buluyor. (Mayor 2013)



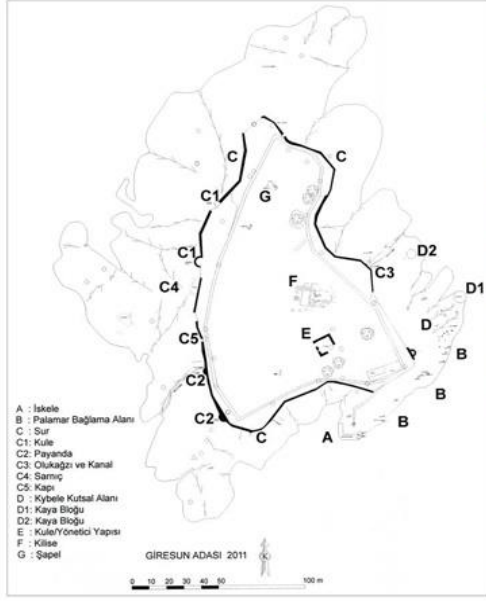
Resim 16: (Üstte) Mithradates bir mahkûm üzerinde zehir deniyor. Doktorlar Papias ve Krateuas (sağda) düğünçiçeği (*Aconitum apellus*), zencefil (*Zingiber officinale*) ve yılan otunu (*Gentianalutea*) gösteriyor. (Altta) Mithradates ve Hysikratea at üzerinde savaşa gidiyor.(Mayor 2013)



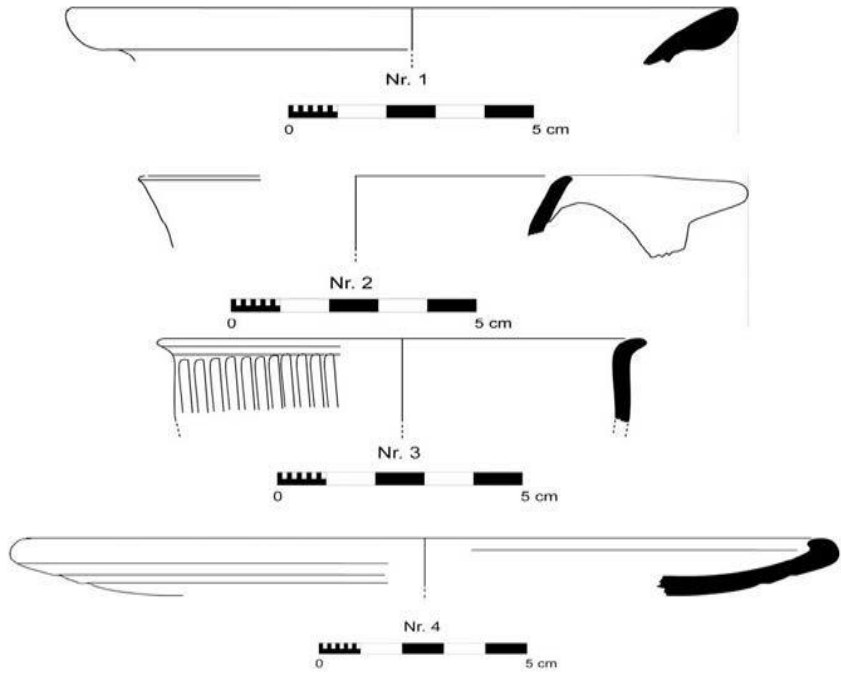
Resim 17: Plamar bağlama Kalkası ve Halat toplama çukurları (Doksanaltı Ertekin M, Aslan Erdoğan, Mimirolu İ. Mete, 2010, “Giresun İli ve Giresun Adası Arkeolojik Yüzey Araştırmaları 2009”, Araştırma Sonuçları Toplantısı 2010, İstanbul Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, s. 143-162, s.160)



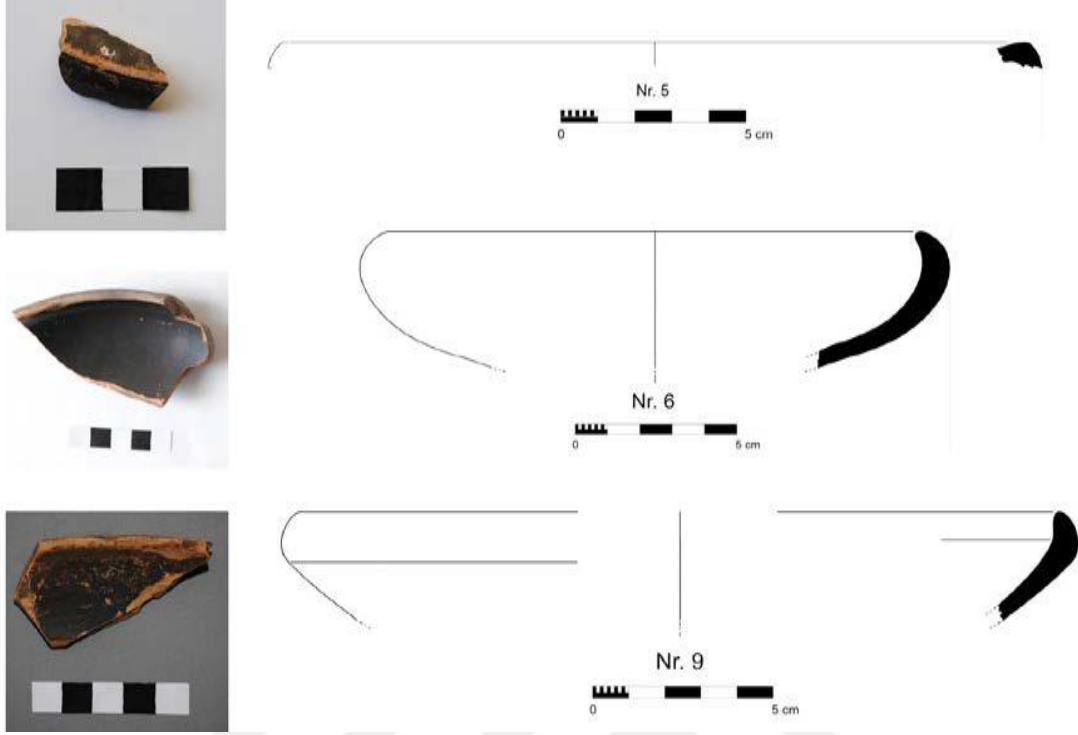
Resim 18: Plamar bağlama babası(Doksanaltı Ertekin M, Aslan Erdoğan, Mimirolu İ. Mete, 2010, “Giresun İli ve Giresun Adası Arkeolojik Yüzey Araştırmaları 2009”, Araştırma Sonuçları Toplantısı 2010, İstanbul Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, s. 143–162, s.159)



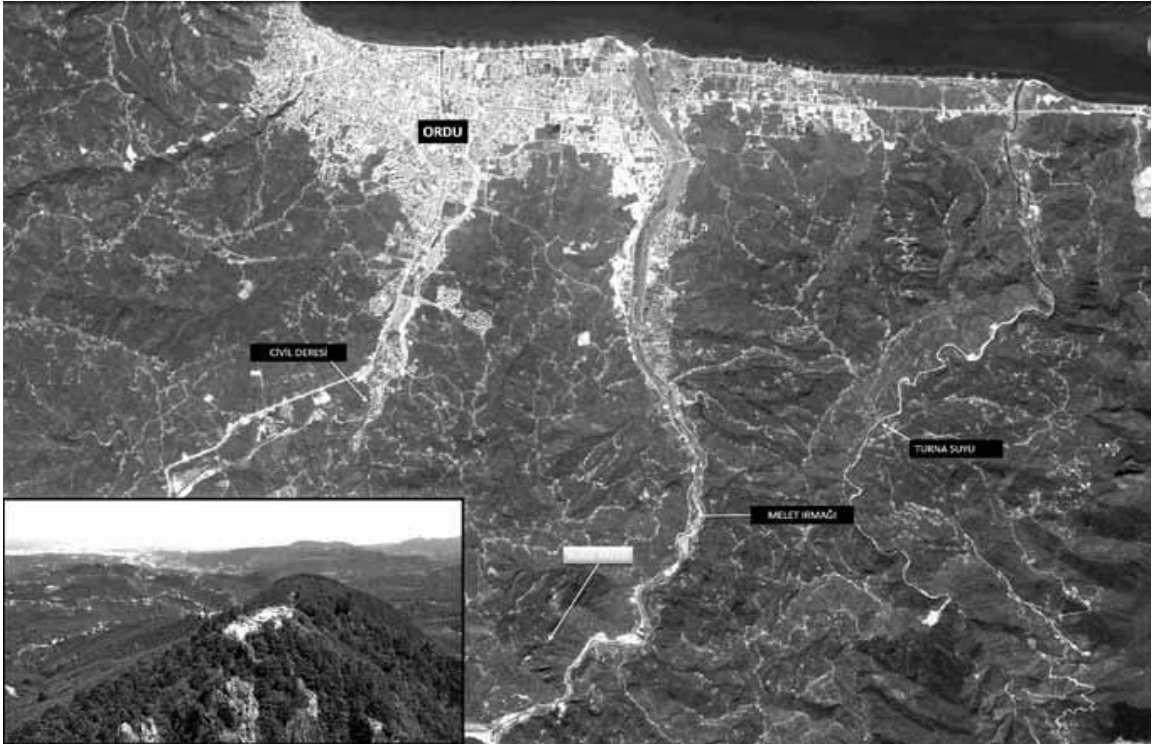
Resim 19: Katolikon Kilisesi Planı (Doksanaltı, Ekici, 2017)



Resim 20: Attik Siyah Glazürlü (Doksanaltı, Ekici, 2017)



Resim 21: Attik Siyah Glazürlü (Doksanaltı, Ekici, 2017)



Resim 22: Kurul Kalesi görünümü (Şenyurt, Kurul Kalesi (Ordu) VI. Mithradates Dönemi Yerleşimi Üzerine Ön Değerlendirmeler, 2016)



Resim 23: Giriş Kapısı (Şenyurt, Kurul Kalesi (Ordu) VI. Mithradates Dönemi Yerleşimi Üzerine Ön Değerlendirmeler, 2016)



Resim 24: Kırantarla Tümülüsü (Özsait, 2003 Yılı Amasya, Samsun ve Ordu İlleri Yüzey Araştırmaları, 2004)



Resim 25: VI. Mithradates Dönemi Sikkeler (Şenyurt, Kurul Kalesi (Ordu) VI. Mithradates Dönemi Yerleşimi Üzerine Ön Değerlendirmeler, 2016)



Resim 26: Giresun Adası (Dr. Öğr. Salih Kaymakçı Arşivi)



Resim 27: Şebinkarahisar Kalesi (Dr. Öğr. Salih Kaymakçı Arşivi)



Resim 28: Şebinkarahisar Kalesi (Dr. Öğr. Salih Kaymakçı Arşivi)



Resim 29: Almoğun Mevkii (Dr. Öğr. Salih Kaymakçı Arşivi)



Resim 30: Almoğun Mevkii de Hellenistik Döneme ait seramikler (Dr. Öğr. Salih Kaymakçı Arşivi)



Resim 31: Hacıahmetoğlu Kalesi-Avarak Kalesi (Dr. Öğr. Salih Kaymakçı Arşivi)



Resim 32: Hacıahmetoğlu Kalesi-Avarak Kalesi'nde Hellenistik Döneme ait Seramikler (Dr. Öğr. Salih Kaymakçı Arşivi)



Resim 33: Diler Köyü Yazıtları (Dr. Öğr. Salih Kaymakçı Arşivi)



Resim 34: Diler Köyü Yazıtları (Dr. Öğr. Salih Kaymakçı Arşivi)



Resim 35: Fındıklıbel Höyük (Dr. Öğr. Salih Kaymakçı Arşivi)



Resim 36: Gevezeli Mevkii-Boyluca (Dr. Öğr. Salih Kaymakçı Arşivi)



Resim 37: Kaledere Kalesi (Dr. Öğr. Salih Kaymakçı Arşivi)



Resim 38: Kaledere Kalesi Girişi (Dr. Öğr. Salih Kaymakçı Arşivi)



Resim 39: Kaledere Kalesi tünel'e girişi (Dr. ÖĞr. Salih KaymakÇı Arşivi)



Resim 40: Kaledere Kalesi yerleşiminde bulunan seramikler (Dr. ÖĞr. Salih KaymakÇı Arşivi)



Resim 41: Karadikmen Kale yerleşimi (Dr. Öğr. Salih Kaymakçı Arşivi)



Resim 42: Kayabaşı Yerleşimi (Dr. Öğr. Salih Kaymakçı Arşivi)



Resim 43: Kalesivirsi Koroğlu Kalesi Yerleşimi (Dr. Öğr. Salih Kaymakçı Arşivi)



Resim 44: Gavur Kalesi Yerleşmesi (Dr. Öğr. Salih Kaymakçı Arşivi)



Resim 45: Gavur Kalesi Yerleşmesi'nde buluntular (Dr. Öğr. Salih Kaymakçı Arşivi)



Resim 46: Gavur Kalesi Yerleşmesi'nde buluntular (Dr. Öğr. Salih Kaymakçı Arşivi)



Resim 47: Han Tepesi Höyük (Dr. Öğr. Salih Kaymakçı Arşivi)



Resim 48: Han Tepesi Höyük Keramik Örnekleri (Dr. Öğr. Salih Kaymakçı Arşivi)



Resim 49: Sarıtaş Yerleşimi (Dr. Öğr. Salih Kaymakçı Arşivi)



Resim 50: Sarıtaş Yerleşimi Seramik Örnekleri (Dr. Öğr. Salih Kaymakçı Arşivi)



Resim 51: Usluca Kalesi Yerleşimi (Dr. Öğr. Salih Kaymakçı Arşivi)

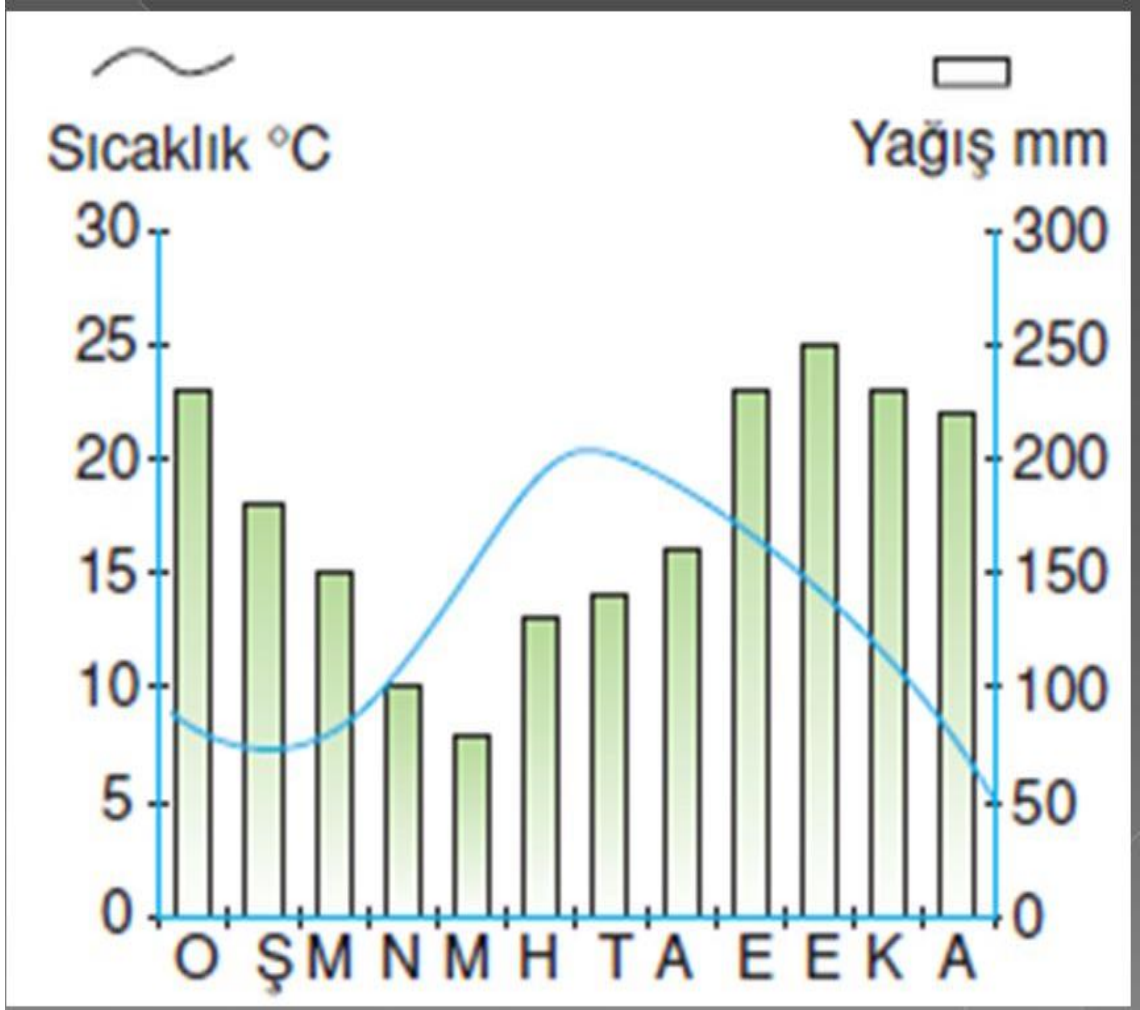


Resim 52: Usluca Kalesi Yerleşimi Keramik Örnekleri (Dr. Öğr. Salih Kaymakçı Arşivi)

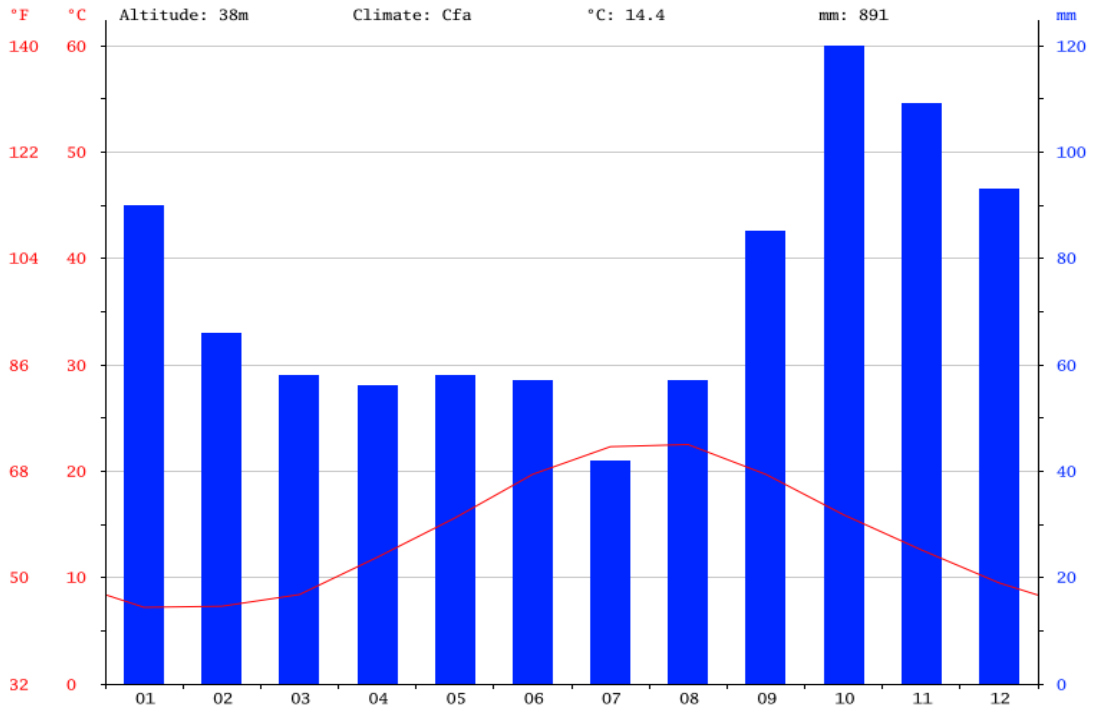
9.3 Tablolar

II. Mithradates (Kios kralı) İÖ <i>Ca.</i> 337/336- <i>ca.</i> 302/301
Mithradates I Ktistes İÖ <i>Ca.</i> 302/301- <i>ca.</i> 266/265
Ariobarzanes İÖ <i>Ca.</i> 266/265- <i>ca.</i> 250
II. Mithradates İÖ <i>Ca.</i> 250- <i>ca.</i> 220
III. Mithradates İÖ <i>Ca.</i> 220- <i>ca.</i> 198
II. Pharnakes İÖ <i>Ca.</i> 197- <i>ca.</i> 160/159
Mithradates IV Philopator Philadelphos İÖ <i>Ca.</i> 160/159- <i>ca.</i> 150
Mithradates V Euergetes İÖ <i>Ca.</i> 150-120
Mithradates VI Eupator Dionysos İÖ 120-63
II. Pharnakes (Kimmeria Bosporos'un Kralı) İÖ 63-47
Dareios İÖ 39-37

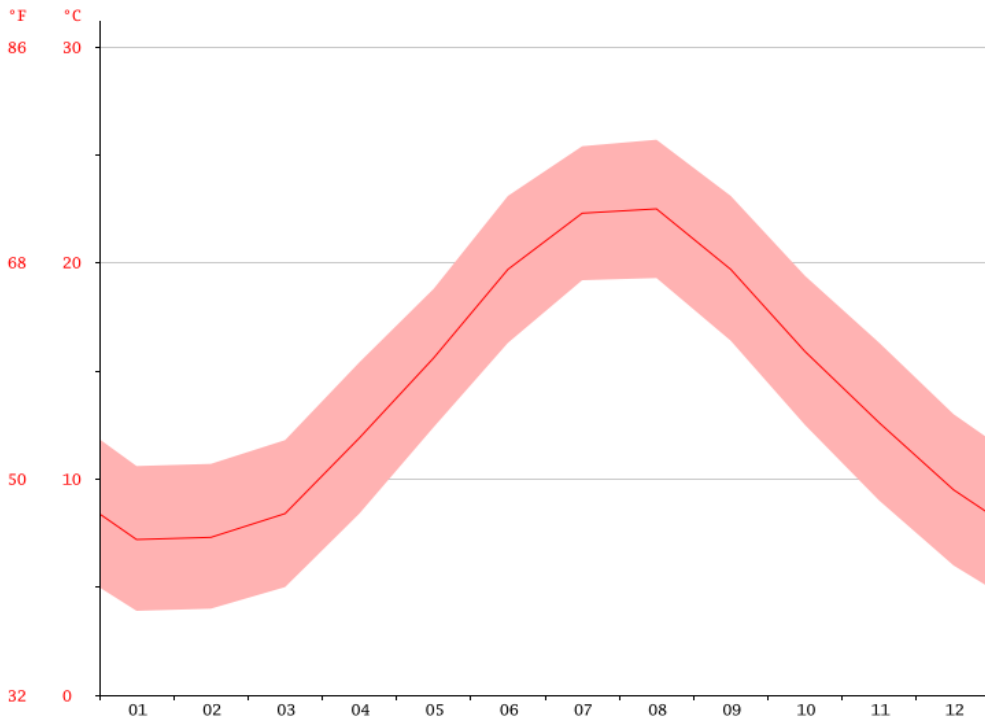
Tablo 1: Pontos Krallığı (Arslan 2007)



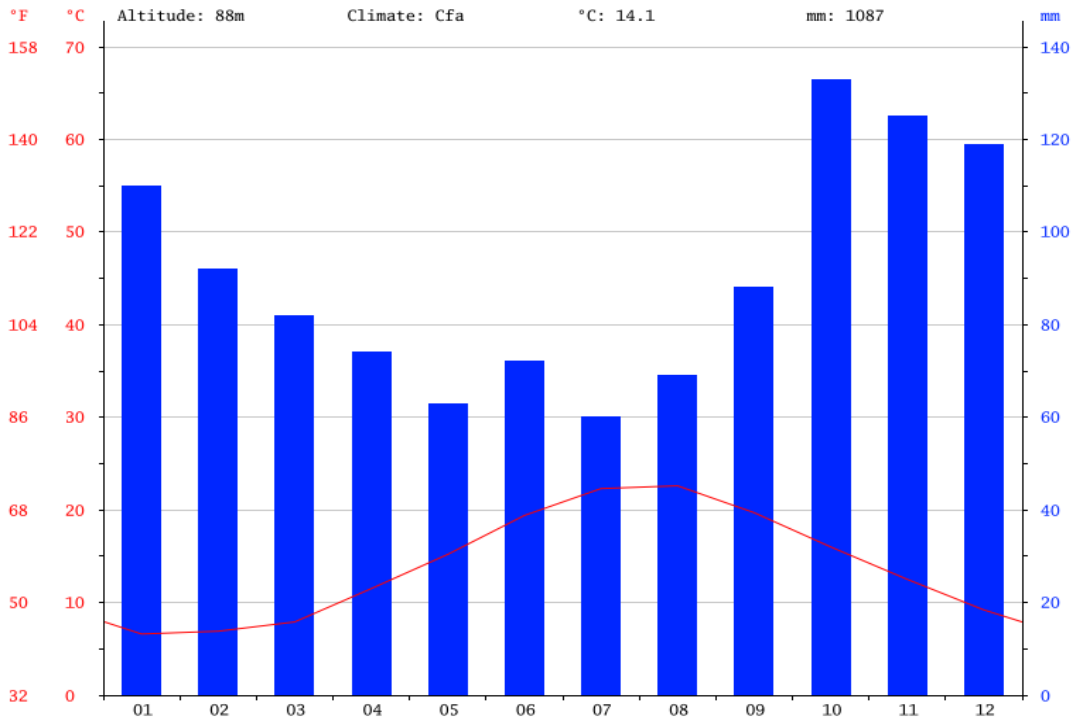
Tablo 2: Karadeniz Bölgesinin sıcaklık ve yağış rejimi (Slideplayer.biz.tr 08.10.2018)



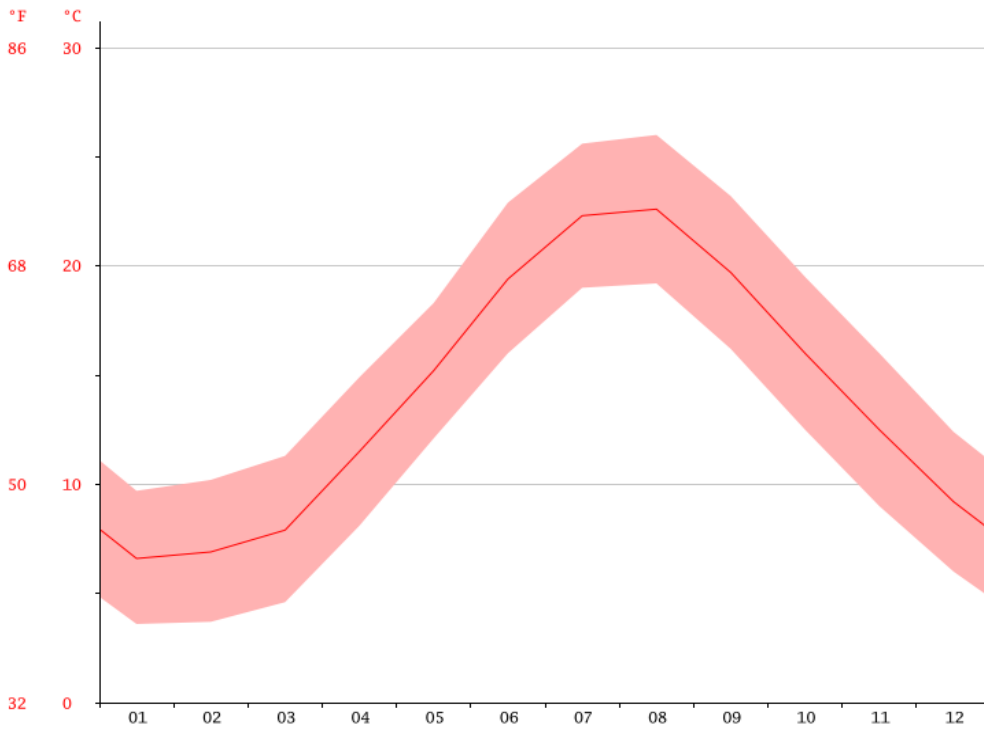
Tablo 3: Trabzon'un aylara göre yağış rejimi (climate-data.org 08.10.2018)



Tablo 4: Trabzon'un aylara göre sıcaklık değeri (climate-data.org 08.10.2018)



Tablo 5: Giresun'un aylara göre yağış rejimi (climate-data.org 08.10.2018)



Tablo 6: Giresun'un aylara göre sıcaklık değeri (climate-data.org 08.10.2018)

